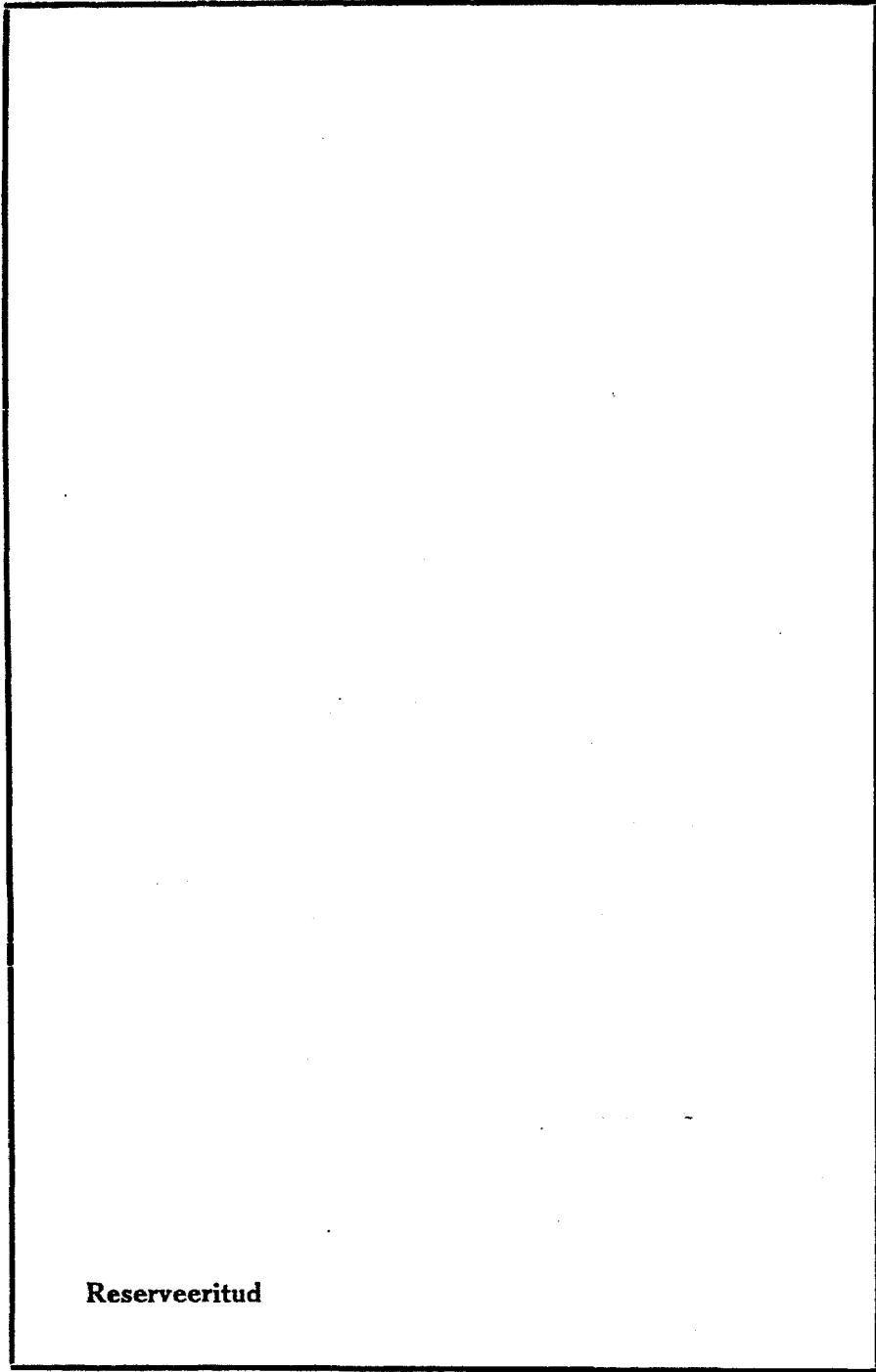


# AKADEEMIA



DEMOKRAATIA LIIGITUSEST UUSIMA AJALOO VALGUSES - - - - -	P. TARVEL
KAKS ULTIMAATUMIT - - - - -	A. HELLAT
MEIE ÜLIKOLID JA RAKENDUSPSÜHHOLOGIA HENRI BERGSONI LOOVA EVOLUTSIOONI FILO- SOOFIA - - - - -	ED. BAKIS A. KOORT
TÜÜPILISI VÖTTEID JA VAATEID KIRJANDUSE KRIITIKAS - - - - -	A. ORAS
KAS 28. NOVEMBER VÕI 24. VEEBRUARI - - - -	R. ELIASER
TÖÖTAV NAIN EESTIS - - - - -	—K
VEEL SOOME JA EESTI „KOHVIKUKÕNEDEST“ - -	A. A.
SÕNAKE EESTI KULTUURIPROPAGANDAST - - -	V. NIILUS
SISEPOLIITILINE RINGVAADE - - - - -	O. MÄND

NR. 3 · APRILLIKUU · 1938



**Reserveeritud**

AR  
RINNIS-  
RAJUTINGU

# AKADEEMIA

NR. 3 (9)

APRILL

1938

## DEMOKRAATIA LIIGITUSEST UUSIMA AJALOO VALGUSES

### 1.

Nähtuste teaduspärane tunnetamine vajab oma esemete mitmekesisuse ületamiseks ja nende kirjeldamise, liigendamise ning seletamise võimaldamiseks kindla ja täpsa sisuga üldmõisteid, mille loomine on iga teaduse olulisemaid ülesandeid. Kuid selliste põhimõistete kogum ei tohi kivineda mingisuguseks lõplikult fikseerunud süsteemiks. Uued tähelepanekud ja juurdlused sunnivad alata senist mõistete süsteemi revideerima, milline toiming osutub seda põhjalikumaks, mida rohkem on lisandunud vahepeal uusi nähtusi ja vaatekohti. *Gustav Schmoller* võrdleb õigusega häid mõistete-definitsioone teravate mõõkadega: neid tuleb alata teritada ja uuest metallist uusi mõõku juurde valmistada; ent samal ajal pole mingit mõtet vanu mõõku lakkamatult taguda ja haamerdada või uusi mõõku valmistada sel juhul, kui ei leidu midagi, mida nende abil võiks raiuda ja lõigata <sup>1</sup>.

Ühiskonnateaduste alal on nende uurimisesemete äärmiselt komplitseeritud ja alata fluktureeruva laadi tõttu väga raske luua uuritavate nähtuste loomusele vastavaid, nende tunnetamist vajalikul määral edasi viivaid kasutamiskõlvulisi üldmõisteid. Ka sõltub siin teaduspärane tunnetamine tugevasti kujunenud keelepruugist, aja meeoludest ja uurija enda sümpaatiaist ning antipaatiaist. Seetõttu satutakse neil aladel kõrvalistele radadele, mõnikord lausa eksirännakuile kergemini kui eksaktteadustes.

Õeldu illustreerimiseks pakub häid näiteid demokraatia ja demokraatliku riigi mõistete areng viimaste sajandite jooksul. Suure Prantsuse revolutsiooni ajal pidas *G. Babeuf*, kes teatavasti taotles eraomandi tunduvat piiramist ja ühisomandile toetuva riiginduse loomist, oma suunda ainsaks tõeliselt demokraatlikuks suunaks. 1848. a. algul ilmunud „Kommunistlikus Manifestis“ samastatakse proletariaadi tõusu valitsevaks klassiks tõelise demokraatliku korra saavutamiseks. Nii olid tolle aja käsituses demokraatia ja sotsialism teineteisele üsna lähedal seisvad näh-

<sup>1</sup> *G. Schmoller, Grundriss der allgemeinen Volkswirtschaftslehre, I, Leipzig 1908, lk. 105.*

tused. Ühes 1849. a. peetud kõnes nimetab B i s m a r c k demokraatideks agraarse revolutsiooni taotlejaid, kes ihkavat rüütlimõisaid ära jaotada maatööliste vahel. Kuid mõnikümmend aastat hiljemini oli P.-A. Ühendriikide president W. W i l s o n, keda üldiselt peeti demokraatlikude ideede innukaks eestvõitlejaks; samal ajal veendunud sotsialistlikude püüete vastane ja suhtus Venes võidulepääsenud kommunismisse kirgliku eitamisega. Järelikul oli demokraatia üldlevinud käsitus vahepeal oma sisult tugevasti muutunud. Nii riigiõiguses kui ka tavalises keelepruugis oli XIX sajandi lõpuks võidule pääsenud vaade, mille järgi demokraatiat iseloomustati kui teatavat väga üldise iseloomuga formaalset abstraktsiooni. Demokraatliku riigi all mõisteti eraomandi institutsioonile toetuvat kodanlikku riiki, kus rahvaesinduse valimine toimub üldise valimisõiguse põhimõtte alusel ja kus vägivaldseile meetodeile eelistatakse rahulikku ja seaduspärast, rahva üldtahtega vormiliselt kokkukõlastatud reformitegevust.

Selline puhasformaalne demokraatia-mõiste on aga osutunud konkreetse tegelikkuse seletamisel üsna vähepakkuvaks ega ole suutnud vajalikul määral soodustada vastavate nähtuste tunnetamist. Sest säärase üldise ja oma loomult alati samasuguse abstraktsioonina ei ole demokraatlik režiim ajaloo kestes kunagi kusagil eksisteerinud: ta on esinenud ikka teatava konkreetse sisuga poliitilise liikumisena, mida kannavad igal antud juhul teatavad kindlad ühiskondlikud jõud, kes oma tegevuses taotlevad teatavaid konkreetseid eesmärke. Juba Aristoteles sai aru, et riikide õige olemuse selgitamisel ei tule arvestada ainult nende põhiseadust või traditsioonilist põhikorda; seetõttu ta ei piirdu teatava riigi paigutamise ja demokraatiate või oligarhiate, vabariikide või monarhiate liikide, vaid jälgib väga üksikasjaliselt eri klasside võimusuhteid antud riigis, püüdes täpsalt selgitada, millisele ühiskondlikule kihile kuulub tõeline poliitiline võim<sup>2</sup>. Ja 1860-ndate aastate algul rõhutas Preisi põhikorra-konflikti ajal samu seisukohti väga teraval kujul F e r d i n a n d L a s s a l l e. Tema arvates ei seisne teatava riigi tõeline põhikord mingis täiskirjutatud paberilehes, vaid selle riigi rahvastiku eri kihtide tõelises võimuvahekorris: „põhikorra küsimused on oma olemuselt mitte õiguse, vaid võimu küsimused; kirjutatud põhiseadused omavad vaid siis väärtust ja kestvust, kui nad väljendavad tõelisi, ühiskonnas esinevaid võimuvahekordi“<sup>3</sup>.

Ka demokraatlikus riigis ei kattu sageli selle konkreetne poliitiline sisu ja välise, vormilise kujuga. P.-A. Ühendriikide põhiseadus on praeguselgi hetkel üldiselt samasugune, millisena ta loodi poolteist sajandit tagasi, kuigi reaalsed võimuvahekorrad on selle pika aja kestel mitmelgi korral üsna oluliselt muutunud ja Ameerika ühiskond on vahepeal omandanud XVIII sajandi omast põhjalikult erineva ilme. Samuti on demo-

<sup>2</sup> Samalaadilisi seisukohti leiame ka Platonil. Vt. mõlema kohta A d o l f M e n z e l'i huvitavat teost *Griechische Soziologie*, Viin ja Leipzig 1936, lk. 157 jj.

<sup>3</sup> Vt. ta kirjutist *Über Verfassungswesen*. Vrd. H. O n c k e n, L a s s a l l e, *eine politische Biographie*, 4. trükk, Stuttgart ja Berliin 1923, lk. 253 jj.

kraatia hüüdsõnade all esinenud liikumised avaldunud eri mail ja eri rahvail üksteisest väga tugevasti lahkumineval kujul. Mägise Šveitsi kantonid Alpide külgedel ja jalamil, Põhja-Ameerika mõõtmatud lagendikud, kalurikülad Norra looklevate fjordide ääres, Lancashire'i vabrikusuitsust mustunud suurtööstusrajoonid, — kõik need oma ühiskondlikult struktuurilt omavahel suuresti erinevad alad on viimase sajandi jooksul üle elanud erikujulisi ja erisihilisi liikumisi, mida kõiki on aga siiski võimalik ühel või teisel viisil ühendusse viia demokraatliku arengu mõistega.

Viimaste aastakümnete kestes on toimunud kõrgkapitalistliku ühiskonna põhjalik sisemine demokratiseerumine<sup>4</sup>. Selle tagajärjel on poliitiliselt aktiveerunud ka need laialised rahvamassid, kes varemini vaid üsna passiivsel kujul osa võtsid oma riigi poliitilistest eluavaldustest. Nüüdisaja suurtööstuslik areng on viinud senise agraarse ühiskonna urbaniseerumisele, koondades suurlinnadesse määratu suured inimhulgad, kes ühest küljest siin peavad alluma tehniliselt viimisteldud majandusvõimade üksikasjadeni reguleeritud käigule, teisest küljest aga tihedas omavahelises kokkupuutes alistuvad kergesti mitmesuguseile massisugestioonele ja käituvad avaliku elu areenil sageli mitte valgustatud mõistuse, vaid ohjendamatute instinktide ja teiste irratsionaalsete hingeliste jõudude mõjul<sup>5</sup>. Needsamad inimesed, kelle tegevus kutselisel alal on viimaste peenusteni ratsionaliseeritud, võivad mingi üldiselt leviva massiafekti mõjul muutuda mõttetult hävitavaiks mässajaiks või fooreiks sõdureiks, kes jõhkralt ja brutaalselt hävitavad inimelusid ja kultuurihüviseid.

Säärase *Stimmungsdemokratie* areng on Maailmasõja järel ellu kutsunud mitmed uued poliitilised suunad ja riigivormid, mis hästi ei taha mahtuda riigiteaduse traditsiooniliste mõistete raamidesse. Moodsades oma olemuselt endiste autokraatsete riigivormide ümberkohenduse moodsamate hüüdsõnade all, tegelevad neoabsolutistlikud (fašistlikud, rahvusssotsialistlikud või kommunistlikud) režiimid siiski palju rohkemal määral laiade rahvamassidega, kui seda omal ajal tarvitsesid teha monarhid jumala armust. Kuigi nad tegelikult toetuvad teatavaile kitsaile kihtidele, on nad sunnitud masside poolehoidu säilitamiseks mitmesuguste massilavastuste (hiigelkongresside, paraadide jne.) kaudu looma illusiooni, nagu kannaks neid mingi kogu rahva teenistuses seisev, üldisele hüveolule suunatud poliitiline liikumine. Endakaitse huvides püüavad sellised režiimid igapidi simuleerida rahva üldtahte ja vaba avaliku arvamusel olemasolu, ent tegelikult asendab viimast võimu teostava vähemiku poolt üldsusele effedikteeritud dogmaatilise doktriini.

Et neile neoabsolutistlikele režiimidele on omased mõned demokraatiaile iseloomulikud jooned, siis on neidki oma põhiloomult ilmselt autokraatlikke riigivorme hakatud mõnede poolt siduma demokraatia

<sup>4</sup> „Fundamentaldemokratisierung der industriellen Grossgesellschaft“ kutsub seda nähtust saksa sotsioloog Karl Mannheim oma väärtuslikus uurimuses *Mensch und Gesellschaft im Zeitalter des Umbaus*, Leiden 1935, lk. 18 jj.

<sup>5</sup> K. Mannheim, *op. cit.*, lk. 37 jj., P. Tarvel, *Rahvahariduse osa nüüdisaegses ühiskonnas*, „Kasvatus“ 1937, ja viimases tsiteeritud kirjandus.

mõistega, nähes neis teatavaid moodsa ühiskondliku arenguga kokkukõlastatud demokraatliku riigi uusimaid arenemistaase. Näit. on tuntud Austria riigiõiguslane H. Kelsen iseloomustanud Nõukogude-Vene riigi põhikorda kui kaugele-arenenud demokraatiat<sup>6</sup>. Ka meil Eestis on n. n. korrastatud demokraatia pooldajad taotelnud vapsismi ajajärgul sellist „korda“, kus vaevalt midagi oleks säilinud tavalistest demokraatlikest vabadusist ja rahvavalitsuslikust režiimist.

Nii on demokraatia mõiste viimaseil ajal kaotanud igasugused kindlamad kontuurid ja omandanud liiga laialivalguva ja ebamäärase sisu. Seda mõistet on hakatud rakendama lausa heterogeensete riikliku elu nähtuste kohta. Kui jälle Schmoller'i võrdlust rakendada, siis võib öelda, et ühest küljest on lastud roostetada vanad mõistemõõgad ega ole küllaliselt hoolitsetud nende ajakohase teritamise ja haljastamise eest, teisest küljest aga hakatud sepitsema selliseid ebatavalisi mõõgaliike, mis nüüdisaegseks võitlusiks lausa kõlbmatud. Korrastatud demokraatia kõrval kõneldakse nüüdisajal palju ratsionaalsest demokraatiast, reguleeritud demokraatiast, tasakaalustatud demokraatiast ja isegi „moraalsest“ demokraatiast. Siit edasi minnes võidakse hakata samasuguse õigustusega kõnelema näit. hästikasvatatud ja kurikalduvustega, hea- ja pahaloomulisest, mõistlikust ja ülekäteläinud demokraatiast, sest mingisugust sisu saaks ühendada igaühega neist selliseist mõisteist. Teisest küljest tekib aga loomulikult kohe küsimus, kas sellelaadilised mõistete-kombinatsioonid suudavad meile pakkuda midagi olulist ja väärtuslikku konkreetse ühiskondliku ja poliitilise tegelikkuse teaduspärasel tunnetamisel, kas nad aitavad suurendada, rikastada ja soodustada lähema ajaloolise mineviku ja kaasaja õiget käsitamist ja mõistmist. Peab ju igal kasutamiskõlvulisel ühiskonnateaduslikul mõistel olema mingi oluline ja kindel sisu, mis annab sellele mõistele mingi *raison d'être*'i sest vastasel korral võime kergesti sattuda õhtlikusse verbalismi ja skolastilisse pedantismi.

Seetõttu osutub lausa viljatuks toiminguks vaadelda demokraatiat kui mingit üldist abstraktsiooni, kui asja iseeneses, väljaspool konkreetseid aja ja ruumi tingimusi. Demokraatia olemuse selgitamisel ja ta eri liikide fikseerimisel tuleb lähtuda teatavast konkreetsest ajaloolisest vaatlusainesest, vaadeldes demokraatliku riigivormi mitmekesisest avaldusvormest vastaval ajaloolisel taustal kui mingisuguste reaalsete ühiskondlikkude jõudude vastastikuste mõjustuste tulemusi. Ainult selline ajaloolissotsioloogiline meetod annab riigiõiguslike põhimõistete ja -nähtuste selgitamisele säärase kindla aluspinna, millele toetudes osutub võimalikuks jõuda teaduslikult väärtuslike ja praktiliselt rakendatavate mõistete-liigitusteni. Alljärgnevas esitamegi üsna üldjoonelise ülevaate demokraatlikkude riigivormide liigitusest, toetudes peamiselt saksa ajaloolase ja sotsioloogi Arthur Rosenbergi ühele äsjailmunud monograafiale<sup>7</sup>.

<sup>6</sup> H. Kelsen, *Vom Wesen und Wert der Demokratie*, „Archiv für Sozialwissenschaft und Sozialpolitik“, 47. köide.

<sup>7</sup> Arthur Rosenberg, *Demokratie und Sozialismus, zur politischen*

## 2.

Teatava ühiskondlik-poliitilise ideaali mõttes on demokraatia säärane rahvalitsuslik riigikord, kus ühiskondliku elu korraldamine ja juhtimine toimub riigikodanikkude endi või nende poolt vabalt valitud esindajate kaudu ja kus rahvas omab vajalikul määral vahendeid, et teha kõiki teisi võimusi endast sõltuvaks ja sundida neid respekterima oma suveräänsel tahtel. Konkreetsetes ajaloolistes tegelikkuses esinenud demokraatlikud režiimid lähenevad sellele ideaalile vaid teataval määral, ühed rohkem, teised vähem. Nii mõnedki väliselt demokraatlikud riigid, kus esinevad üldine valimisõigus ja teised demokraatlikule riigivormile omased institutsioonid, arvestavad tõelises valitsemispraktikas vaid rahvastiku vähemiku, harilikult enam haritud ja jõukamate rahvakihtide, mõnevõrra ka tööstusproletariaadi energilisemate elementide huve<sup>8</sup>. Seetõttu on sageli üsna raske vahet teha, kus lõpeb õige demokraatia ja kus algab mingi pseudodemokraatiline erivorm (oligarhia, aristokraatia või mingi muu). Selle reservatsiooniga asjale lähemale asudes võiksime uusima aja kestel konstateerida järgmisi peamisi demokraatia eriliike.

Seni on konkreetsetes tegelikkuses esinenud vaid kodanlik demokraatia, mil rahvalitsuslikku riigi-ideaali on püütud teostada oleva kodanliku ühiskonna raames, tunnustades eraomandi võimalikult ulatusliku puutumatuse põhimõtet. Seevastu ei ole sotsialistlik demokraatia, mis püüab rahvalitsust rajada klassideta ja ekspluateerimisvabale ühiskonnakorrale ja taotleb hüvivate tootmise korraldamist ühiskonnale endale kuuluvate vahenditega kindla kavamajanduse alusel ühiskonna tõeliste vajaduste kohaselt, veel kusagil puhtal kujul teostunud, vaid esineb alles sotsialistlikult häälestatud rahvastikuelementide püüdesihina.

Kodanliku demokraatia liikidest seisab sotsialistlikule demokraatiale kõige lähemal n. n. sotsiaalne demokraatia, mis asub klassivõitluse seisukohal, omab teravasti rõhutatud sotsiaalset ilmet ja taotleb laiaade töötavate rahvakihtide, esijoonel tööliste ja talupoegade võimutsemist võitluses feodaalsete ja kapitalistlike ülemkihtide vastu.

Teised kodanliku demokraatia tüübid suhtuvad eitaval klassivõitluse järjekindla teostamise nõudesse ja püüavad tegelikus haldamistöös saavutada teatavat kompromissi laiaade töötavate masside ja jõukamate kapitalistlike ülemkihtide huvide vahel. Tavaliselt on selliseis demokraat-

*Geschichte der letzten 150 Jahre*, Amsterdam 1938, 348 lk. Arthur Rosenberg, keda loomulikult ei tule ära vahetada saksa rahvussotsialistide ideoloogi Alfred Rosenbergiga, oli kuni Hitleri riigipöördeni professoriks Berliini ülikoolis ja on selle järel emigrandina elanud peamiselt Liverpool'is. Ta on avaldanud töid kommunismi ajaloo, Saksa keisririigi välispoliitika ja Saksa Weimari-vabariigi kohta, kus heade tagajärgedega on rakendanud ajalooliste nähtuste uurimisel omapärast sotsioloogilis-poliitilist käsitluslaadi. Oma üldmainitud uurimuses käsitleb ta esijoonel marksismi vahekorda demokraatlike liikumistega aastail 1845—1895, esitab aga seejuures väärtuslikke tähelepanekuid ja seisukohti uuema aja üldise poliitilise arengu kohta. Igatahes viib ta töö, võrrelduna näit. J. Bryce'i ja W. Hasbach'i vastavate teostega, moodsa demokraatliku liikumise uurimist tähtsal määral edasi.

<sup>8</sup> Vrd. K. M a n n h e i m, *op. cit.*, lk. 20.

likes riiges kodanlikel elemendel ülekaal, kuid laiad rahvamassid omavad siiski hääleõigust ja suudavad sel teel sundida võimutsevat kodanlust üsna suurel määral arvestama ka nende huve. Seejuures liberaalne demokraatia otsib teid klassivastuolude leevendamiseks legaalses, kodaniku vabadusi tunnustavas parlamentaarses riigikorras ja üldist majanduslikku ning kultuurilist tõusu soodustavas vaba võistluse ja vabamajanduse süsteemis, eitab välispoliitiliste keerdsõlmede lahendamist vägivalda teel ja eelistab rahupoliitikat; imperialistlik demokraatia juhib aga natsionalistliku propaganda õhutamiselega rahvamasside tähelepanu sisepoliitilistelt, eriti sotsiaalseilt vastuoludelt välispoliitika võimu- ja prestiiži-küsimustele ja püüab oma maa kapitalile luua mõnes maailmaosas või isegi kogu maailmas monopoolse seisundi, et siis sel teel saavutatavate majanduslikkude paremuste kaudu rahuldada võimalikkuse piires ka töötavate rahvakihtide huve ja parandada nende ainelist seisundit; koloniaalses demokraatias, mis on esinenud Euroopa rahvaste meretaguseil asustusalaadel, saavutatakse jälle rahva eriosade vahel teatav enam-vähem rahuldav *modus vivendi* sel teel, et laiade ja seni inimtühjade maa-alade järk-järguline võtmine põllundusliku viljuse alla, kindlustab töötavaile rahvahulkadele kaunis lahedad elatumisvõimalused, vähendab tööpakkumist tööstuslikes käitistes ja sunnib suurtööstureid sellega hoidma tööpalku võrdlemisi kõrgel tasemel.

Kõigis neis kolmes demokraatia liigis omab kapitalistlik eraomand ühiskondlikus elus juhtivat ja mõõtuandvat majanduslikku seisundit. Siiski eelistab kapitalistidekiht teatavat rahulikkude kokkulepet töötavate kihtidega, kes omal vabal tahtel tavaliselt osutavad valmisolekut loovutama poliitiliste juhtide koha ülemkihtidele, saades selle eest endale teatavaid majanduslikke, kultuurilisi ja teisi paremusi. Säärase riigikorraga rahvail puuduvad ulatuslikumad poliitilised sunnivahendid võimsate bürookraatlikkude, politseiliste ja sõjaliste jõudude näol, nii et kompromiss kapitalistlikkude ja töötavate rahvastikuelementide vahel toimub vastastikuse kasulikkuse alusel ja vabatahtlikult. Kui aga töötavaid rahvakihte sunnitakse alluma ülemkihtide poliitilisele esivõimule mingisuguse bürookraatliku või militaarse võimuaparaadi kaudu, siis saab juttu olla vaid mingisugusest pseudodemokraatiast. Iga tõelise kodanliku demokraatia liigi vajalikuks eelduseks on seni ikka olnud riikliku võimuaparaadi, eriti alatise, muust seltskonnast eraldunud sõjalise võimu suhteline väljaareneatus ja samal ajal kaugeleulatuv deentralisatsioon ühes tugevate omavalitsusasutiste võrguga. Neil mail, kus sellised eeldused puuduvad, ei ole kodanlik demokraatia kunagi korralikult suutnud juurduda.

### 3.

Vaadeldgem nüüd ülalloendatud demokraatia erivorme veidi üksikasjalisemalt ajaloolisel faustal, alates kõige haruldasema, ent ajaliselt teistele liikidele eelnenud eriliigiga, nimelt sotsiaalse demokraatiaga. See riigivorm esines üsna laias ulatuses antiikses Kreekas, kus puhuti toimus väga teravakujuline klassivõitlus ja töötavad kihid saavutasid mitmel pool ajutiselt esivõimu, mida nad ruttasid kasutama endi



ainelistes huvides jõukamate rahvakihtide kulul<sup>9</sup>. Uuel ajal toimusid demokraatliku ilmega massiliikumised Madalmaade vabadusvõitluse ajal XVI sajandil ja Inglise I revolutsiooni ajal XVII sajandil, ei pääsenud aga kusagil veel võidule. Suurema löögijõu omandas demokraatlik ideoloogia XVIII sajandil, mil valgustusfilosoofia aitas kaasa antiiksete vabadusideaalide taaselustumiseks. XVIII sajandi ideeliste võitluste keerises varises seni Euroopa vaimuelus mitmelgi alal edasi elutsenud keskaeg oma traditsiooniliste mõttekategoriatega ja tundevoimidega lõplikult kokku ja kujunes uus moodne inimitüüp meie ajale lähedase mentaliteediga<sup>10</sup>.

XVIII sajandi demokraatlikud püüdlused moodustavad ühest küljest laiade töötavate rahvakihtide protesti feodaalsete eesõigustatud seisuste sotsiaalse ülevõimu ja absoluutse monarhia korruptsioonisüsteemi vastu, teisest küljest aga üritavad kaitseda seniseid traditsioonilisi eluvorme tööstusliku revolutsiooni tõukel hoogustunud kapitalismi pealetungi vastu, püüdes tõkestada moodsa tehnika ja suurtööstuslike tööstusvormide võidukäiku. Demokraatia ideoloogid ootavad demokraatliku ideaali teostumisest kogu inimkonna kõlblat uuestisündi ja õhutavad massides entusiastlikku usku uuesse paremasse maailmakorda. Laiadele töötavaile rahvahulkadele omistavad nad kõrgeid sotsiaalseid voorusi ning võimeid, mis ületavat kindlasti seni valitsenud kihtide omi. Võideldes Prantsuse Asutavas kogus valimistsensuse vastu, pidas selle suuna välja paistvaim esindaja M. R o b e s p i e r r e 1791. a. vaese rahva voorustest kuulsa kõne, milles tol ajal nähti demokraatia suurt vabadustekirja. Selles rõhutab ta töötavate kihtide võimelisust võimu teostamiseks ja hüüab entusiastliku paatosega: „Kas te tõesti mõtlete, et raske ja töökas elu põhjustab rohkem pahesid, kui mugavused, toredus ja võimuahnus? ... Kusagil ei esine sellisel määral õiglust ja headust kui lihtinimeste seas senikaua, kui neid ei ärritata liigse survega ... Vaeste hulgas leidub ausaid ja siiraid hingi, loomulikku arukust ja energiat niivõrra suurel määral, nagu te seda asjatult otsiksite kõrgemate rahvakihtide juures“<sup>11</sup>.

Robespierre'i käsituses esineb „rahvas“ antiikses mõttes, nimelt lihtrahvana, vastandina ülemkihtidele, „aristokraatidele“. Robespierre ei teinud teoreetiliselt mingit vahet tööliste, käsitööliste ja talupoegade vahel: toetudes esijoonel revolutsiooniliselt häälestatud Pariisi sektsioonide „patriootidele“, pühendas ta ühtlasi väga suurt tähelepanu ka talurahva hädadele ja püüdis talupoegi vaesemate linlastekihtidega liita nii sünni- kui ka raha-aadli vastaseks võimsaks rindeks. Põhimõtteliselt eromandi pooldajad võitlesid Robespierre'i poolt juhitud m o n t a n j a a r i d rikaste soodustamisest põhjustatud kuritarvituste vastu, püüdsid ohjendada suurkapitali võimuihasid ja nõudsid jõukate kodanlaste kätte siirdunud kiriku- ja emigrantidemaade üleandmist maarahva vaesemaile elementidele, kes oleksid neid ise viljelnud isikliku kätetööga. Suhtudes

<sup>9</sup> Vt. selle kohta R. P ö h l m a n n'i kapitaalset uurimust *Geschichte des antiken Kommunismus und Sozialismus*, I—II, München 1899—1901.

<sup>10</sup> P. T a r v e l, *Jooni valgustusajastu olemusest*, „Ajalooline Ajakiri“ 1937, ja seal tsiteeritud kirjandus.

<sup>11</sup> J. M. T h o m p s o n, *Robespierre*, I, Oxford 1935, lk. 167 jj.

eitavalt suurkapitalismi arengusse ei omanud nad aga mingisugust teist majanduskava, mis oleks võimaldanud ühendada moodsa tehnika võidukaiku töötavate rahvahulkade tõeliste huvidega.

Nii töötasid need esimesed sotsiaalse demokraatia eestvõitlejad oma aja ühiskondlikule arengusuunale vastu ja pidid seetõttu paratamatult alla jääma suurkodanlikele elementidele, kelle püüded ja tegevus olid suuremal määral kooskõlas selle suunaga. Revolutsioonisõjad viisid küll Suure revolutsiooni ajal Robespierre'i 1793. ja 1794. aastal lühikeseks ajaks võimule, kuid 9. thermidor'i riigipööre tegi tema poolt esindatud sotsiaalsele demokraatiale Prantsusmaal järsu lõpu ja restaureeris jälle suurkodanluse võimu. Siiski osutus asjaolu, et laiad töötavad rahvamassid seisid lühikestki aega riigitüüri, ajades oma esindajate kaudu jõulist demokraatlikku poliitikat endi huvides, ajalooliselt suure tähtsusega nähtuseks. See näitas, et need kihid võivad võimule pääseda ja suudavad ise ajada mingit omapärast poliitilist joont, mis tunduvalt erineb kodanlike ülemkihtide omast. Sellega loodi teatavad traditsioonid ja esitati julgustavad eeskujud järgnevaile generatsioonile nende võitlusteks rahvalitsuslike ideede eest. 1793. a. võeti esmakordselt Prantsuse põhiseadusse ka üldine valimisõigus, ent sõja ja kodusõja keerises ei pääsenud see põhiseadus üldse kehtima ja heideti hiljemini thermidori-reaktsiooni ajal kõlbmatuna kõrvale. Siitpeale kujunes aga demokraatlikult häälestatud rahvakihtide üheks nõudeks üldise valimisõiguse tagasivõitmine ja elluviimine. Nii osutus lühike sotsiaalse demokraatia ajajärk Suure revolutsiooni ajal ülitähtsaks nähtuseks uusimate demokraatlikkude liikumiste ajaloos<sup>12</sup>.

Teine varase sotsiaalse demokraatia ajajärk esineb Põhja-Ameerika Ühendriikides president T. Jefferson'i ajal XIX sajandi 1. kümnendil. Valgustusajastu ideede pooldajana uskus Jefferson laiade masside arenemisvõimeisse, arendas Ühendriikide riigikorda lihtsuse ja rahvapärase suunas, võitles suurkapitalistlike kihtide, eriti finantskapitali saagihade vastu ja püüdis igapidi toetada lihtsaid farmereid-koloniste. Samuti kui Robespierre eelistas ta oma poliitikas endi kätetööst elatuvaid rahvakihte jõukamaile aristokraatlikele elementidele. Ameerikas ei esinenud Jefferson'i ajal selliseid ägedaid sisevõitlusi nagu Prantsusmaal Robespierre'i ajal ega varisenud ka sinne sotsiaalne demokraatia mingi äkilise vägivaldse pöörde tagajärjel kokku. Siiski ei suutnud ta pika peale vastu seista kapitalistliku arengu võimsale survele, vaid pidi varsti loovutama ühe positsiooni teise järele uutele jõududele, kujunedes pika peale ümber koloniaalseks demokraatiaks.

XIX sajandi 1. poolel oli juhtivaks ühiskondlikuks klassiks kapitalistlik suurkodanlus, mille tõusu tõõstuslik revolutsioon oli erakordselt soodustanud. Selle kihi huvidele vastas kõige enam tsensuslik konstitutsiooniline režiim liberaalsete põhimõtete alusel. Suurtöösturite poolt esindatud liberalism oli niivõrra veendunud moodsa suurtööstuse vastu-

<sup>12</sup> Seda ajajärku on esmakordselt vajaliku sügavusega valgustanud väljapaistev prantsuse ajaloolane Albert Mathiez oma rohkearvulises töis. Vt. tema kohta P. Treiber'gi kirjutist „Ajaloolises Ajakirjas“ 1932, nr. 4.

pandamatust jõust, et ta võimalikuks pidas loobuda riiklikkude võimu- ja sunnivahendite kasustamisest. Isefeadev kodanlus ihkas vabaneda bürokraatliku hooldamise alt, nõudis riigivõimult kindlat õiguslikku korda, mis kaitseks isikut ja ta omandit, taunis ebaproduktiivseid kulutusi ametnikkudekarja ja sõjavägede ülalpidamiseks ja pooldas üldise rahu säilitamist, mille varjus ta arvas võivat muretult anduda äritsemisele vaba võistluse alusel. Vabakaubanduse võidulepääsust lootis ta kogu inimkonnale üldise õnneajastu saabumist. Et kodanlus ei soovinud jagada teiste kihtidega poliitilist võimu ja kartis üldise valimisõiguse teostamisest laiade masside sotsiaalsete püüdluste hoogustumist, siis ei pooldanud ta liberaalse režiimi arendamist demokraatlikuks, vaid kindlustas ennast kõrge varandusliku tsensuse taha.

Klassilisiks kodanliku liberalismi esindajaiks olid Inglismaal ja II parlamendireformi vahel aastail 1832—1867 ja Belgia aastast 1830 kuni Maailmasõjani. Inglismaal puudus juba ammu terav poliitiline vastuolu feodaalse aadli ja monarhia vahel ühelt ja suurkapitalistliku kodanluse vahel teiselt poolt. Siin olid aadel ja kodanlus ammu seotud tihedate omavaheliste sidemetega. 1832. a. valimisreformi kaudu laiendati küll mõnevõrra valimisõigust, ent laiad töötavad rahvakihid jäid sellest endiselt ilma. Tööstusproletariaadile oli see suureks pettumuseks, sest ta oli hakanud panema otse liialdatud lootusi poliitiliste õiguste kättevõitmisele ja ootas üldiselt valimisõigusest lausa sotsiaalset imet. Ta alustas nüüd hoogsat liikumist sotsiaalse demokraatia suunas, mille lipu alla ta püüdis koondada kogu töötavat rahvast, ent paarikümne-aastase pineva, peamiselt siiski legaalse võitluse järel varises see n. n. tšartism tagajärjetult kokku. Kartes tšartistide poolt nõutava sotsiaalse demokraatia võidulepääsust hukatusliku anarhia tekkimist, kaitseksid Inglise kodanlikud kihid end väga üksmeelselt ja resoluutselt ähvardava hädaohu vastu ja löid selle lõpuks võidukalt tagasi. Samuti kui Robespierre'il puudus ka tšartistidel kindlam sotsiaalsete reformide programm selleks juhaks, kui neil oleks õnnestunud võidule pääseda. Samuti kui Robespierre eelistasid tšartistid vanu traditsioonilisi eluvorme uuele kõrgkapitalistlikule ühiskonnale, esinedes ses suhtes tööstuslikult kõrgelt arenenud Inglismaal hoopis suurema anakronismina, kui seda oli olnud omal ajal Robespierre Prantsuse varakapitalistlikus ühiskonnas.

Nii oli ka kolmas sotsiaalsele demokraatiale suunatud liikumine osutunud tagajärjetuks. Samal ajal tugevnesid aga Euroopa mandril demokraatlikud jõud, kuni nad „hullul aastal“, 1848. a. revolutsiooni ajal andsid oma vastastele pealahingu, mis seekord hõlmas terve rea maid, riike ja rahvaid. Juulimonarhia ajal, mil Prantsusmaad valitseti kodanluse kõrgeima kihi — pankurite ja üldse finantskapitali esindajate — huvides, arenes siin hoogus demokraatlik liikumine; see omandas revolutsioonilise, osalt sotsialistliku värvingu ja tõmbas endaga kaasa üsna laialised rahvahulgad. 1793. ja 1794. a. traditsioonid olid prantsuse radikaalseile demokraatidele õhutavaks ja julgustavaks eeskujuks. Nende tähtsamaid juhte Blanqui kuulus täielikult Robespierre'i koolkonda: ta püüdis liikumisse tõmmata kogu „rahva“, s. t. peale tööstustöölise ka käsitöölised, vaesemad haritlased ja talupojad, ja

uskus, et poliitiline revolutsioon toob endaga paratamatult kaasa ühtlasi sügava sotsiaalse murrangu. Ka teised radikaalsete demokraatide juhid, nagu Ledru-Rollin ja Louis Blanc, pidasid sidemeid mitte üksi Pariisi tööliskonnaga, vaid samuti provintside käsitöölisega ja talupoegadega.

Samal ajal hakkas teisteski maades esile kerkima demokraatlikke suundi, kes asusid umbes samadel seisukohtadel ja taotlesid ühtlasi demokraatlikkude jõudude koondumist rahvusvahelises ulatuses. Itaalia demokraatlik partei G. Mazzini juhatusel püüdis Itaalia ühendamist teostada revolutsioonilisel teel laialiste töötavate rahvamasside osavõtul ja pidas tihedaid sidemeid teiste maade demokraatlikkude jõududega.

Kuna Mazzini suhtus Robespierre'i ja Jefferson'i eeskujul idealiseerivalt lihtrahvasse, asusid 1840-ndais aastais tekkinud marksismi juhid K. Marx ja Fr. Engels hoopis realistlikumal alusel. Nad taotlesid sotsialistlikku demokraatiat, nõudsid tootmisvahendite ühiskonnastamist ja sotsialistliku ühiskonnakorra loomist tõelise rahvavalitsusliku režiimi näol, kuid tunnustasid samal ajal moodsa tehnika võidukäiku ja suurkapitalistliku tootmisviisi paremusi. Nende arvates tuli igal kultuurrahval läbi teha suurkapitalistlik arengufaas, enne kui ta osutus küpseks sotsialismile. Seetõttu tähendas neile liberaalse kodanluse võimutsemise ajajärk paratamatut vaheastet, mille vastu oli mõttetu protestida. Oli aga vaja võidelda selle eest, et see faas võimalikult ruttu ja võimalikult kergesti üle elataks, et siis jõuda täiuslikumate ühiseluvormideni.

Ka Marxi ja Engelsi arvates pidi demokraatlik liikumine toetuma tööliste, käsitöölise, talupoegade ja teiste väikekodanlike elementide tihedale koostööle. Kuid sellises koalitsioonis pidi juhtiv koht paratamatult kuuluma suur tööliste proletariaadile, kes oli kõige enam vabanenud varema demokraatia pinnatuist illusioonest, omas suuremat klassiteadvust ja osutas väljapaistvamat energiat ning löögijõudu. Marksistid ei eraldanud alguses teistest demokraatlikest elemendest, püüdsid aga tulevat revolutsiooni ette valmistades anda sellele õige suuna ja takistada demokraatlikkude jõudude killustumist. Neis mais, kus esivõim kuulus veel absolutistlikele ja feodaalseile võimudele, pooldasid nad ajutist liitu liberaalsete kodanlike kihtidega. Marxi arvates tuli konservatiivsete jõudude liidule vastu seada kõigi Euroopa maade demokraatlikkude ja liberaalsete jõudude liit, kes püüaks revolutsiooni kõikjal võidule viia ja suunaks oma jõud ühiselt kõige hädaohtlikumate konservatismi-kantside (esijoones Vene tsarismi) purustamisele<sup>13</sup>.

Vastu kõiki ootusi lõppes revolutsiooniline liikumine 1848. ja 1849. a. sotsiaalse demokraatia (rääkimata juba sotsialistlikust) täieliku lüüasaami-

<sup>13</sup> Marxi ja Engelsi tegevuse ja vaadete kohta 1840-ndail aastail sisaldavad õige ohtrasti uusi huvitavaid andmeid nende värskeimad biograafiad B. Nicolaievsky and O. Maenchen-Helfen, *Karl Marx: Man and Fighter*, London 1936, ja G. Mayer, *Friedrich Engels*, I, Berliin 1920, II, Haag 1934.

sega. Ka liberaalsed ja natsionaalsed liikumised ei jõudnud neil ajal oma eesmärgile, tõstsid aga mõne aja möödudes uuesti pead. Seevastu varises revolutsiooniline liikumine sotsiaalse demokraatia teostamiseks „hullul aastal“ lõplikult kokku ega ole suutnud oma senisel tüüpilisel kujul enam kunagi pinda võita. 1848. a. revolutsiooni käik hävitas Prantsusmaal ja Saksas halastamatult tööliste, talupoegade ja väikekodanikkude elementide koalitsiooni, mis oli olnud sotsiaalse demokraatia iseloomulikumaid jooni. Ka liit proletariaadi ja kodanluse vahel osutus liivale rajatuks. Kusagil ei julgenud kodanlikud kihid tööstusproletariaadiga kauemat aega käsikäes käia, tõmbusid „punase hädaohu“ kartusel varsti tagasi või isegi lähenesid kõva kätt ja korda pooldavalle konservatiivseile jõududele.

Teiseks 1848. a. revolutsiooni nurjumise põhjuseks oli asjaolu, et demokraatliku liikumise juhid oma enamikus ei osanud vajaliku kainusega leida õiget taktikat ja olid liigselt määral mineviku traditsioonide ja illusioonide vangistuses. Nad ei osanud näha, et kõik demokraatliku liikumise kandjaina arvesse tulevad rahvakihid olid viimaste aastakümnete jooksul oma eriliselt klassimentaliteedilt tugevasti arenenud, nii et liit nende vahel ei võinud kujuneda niivõrra lihtsalt ja iseenesest, kui see veel oli võimalik olnud Suure revolutsiooni ajal. Nüüd oleks tulnud nende kihtide vastastikuse lähendamise kallal hoopis süstemaatilisemalt töötada. Kuid seda ei tehtud, vaid seevastu halvendati nende omavahelisi suhteid mitmesuguste ebaõnnestunud sammudega, Prantsusmaal näiteks maamaksu tõstmisega, mis talupoegkonna hoopis ära pahandas. Ühtlasi puudus 1848. a. demokraatliku liikumise paljudel juhtidel õige arusaamine ühiskondlikkude jõusuhete määravast tähtsusest sündmuste käigule. Louis Blanc arendas Prantsuse II vabariigi ministrina rahulikult oma sotsiaalpoliitikat, ilma et ta oleks sellele otsinud vajalikku baasi reaalseis võimuvahekorris. Frankfurt'i parlament töötas Saksas pikkamööda ja akadeemilise väärikusega, et õnnestada saksa rahvast parima konstitutsiooniga maailmas, seni, kui ta jalge alt reaalne pind oli ammu ära kadunud ja ajad olid reaktsiooniks küpseks saanud. Vanade illusioonide mõjul arvati 1848. a. laialdaselt, et üldise valimisõiguse väljakuulutamine on küllaliseks tagatiseks õige rahvavalitsuse teostamisel. Ei osatud veel vajaliku selgusega käsitada seda lihtsat tõsiasja, et üldine valimisõigus pole mingi automaatselt töötav imevahend inimkonna hüveolu suurendamiseks, vaid et ta otstarbekas rakendamine on üks raskemaid ja keerulisemaid poliitilise elu ülesandeid, mille lahendamisele tuleb anduda täie tõsidusega, kannatlikkusega ja püsivusega.

1848. a. demokraatliku revolutsiooni karilejooksmine Euroopa mandril ja varsti sellele järgnev tsartistliku liikumise vaibumine Inglismaal tähistavad Euroopa „vanema demokraatia“ lõppu. XIX sajandi 2. poolel kerkivad sotsiaalsele demokraatiale suunatud liikumiste asemel esile teised demokraatlikud suunad, mis oma olemuselt ja eesmärkidelt tunduvalt erinevad ülalkirjeldatud demokraatialiigist. Nende iseloomustamisele olgu pühendatud käesoleva kirjutise teine osa.

(Järgneb.)

P. Tarvel.

## KAKS ULTIMAATUMIT

Mõned aastad tagasi tehti poliitikute, väga tuntud poliitikute poolt meie saadikutele etteheiteid, et need tegelevat rohkem poliitiliste kui majanduslike küsimustega. See oli ajal, kui meie poliitikud kuulasid väga tähelepanelikult, et mida arvab Kustas Tonkmann. Juba tol ajal astuti vastu sellisele nähete hinnangule ja seletati, et peale rahvusvahelise majanduspoliitika on olemas veel lihtsalt välispoliitika, et poliitiliste suhete olelu ja kujundamine riikide vahel ei oma sugugi vähemat tähtsust kui majanduslike suhete eest hoolitsemine, rääkimata sellest, et süüdistus iseenesest oli põhjendamata, sest meie saadikud ei ole iial nii ühekülgsest oma ülesandeid mõistnud. Kuid isegi juhtumil, kui saadik ei oleks väga huvitatud väliskaubanduse küsimustest, ei ole tema viga nii suur, sest kaubanduse eest hoolitsevad kaupmehed ikkagi, ja paremini kui ükski saadik seda suudab, aga kui saadik ei tegele ja ei pea tegelema poliitikaga, tähendab, kui temal ei tarvitse ka välispoliitika jaoks erilist taipu olla, siis tõuseb küll küsimus, et kes teeb välispoliitikat, kui seda teha tuleb ja vahel tuleb seda teha. Kuid majandusliku kriisi ajastul tundus lootusetu olevat veenda kedagi välispoliitika tähtsuses, kui kogu tähelepanu oli suunatud sellele, kui palju võid või peekonit saab ekspordida. Nüüd elame juba mõnda aastat poliitilise kõrgepinge all, ja kuigi maailmakaubanduse käibe ei ole kaugeltki veel jõudnud enne-kriisiaegsele tasemele, ei pühendata ometigi majanduslikele suhetele riikide vahel seda tähelepanu, mis poliitilistele suhetele. See ga domineerib praegu poliitika majanduse üle. Poliitika primaat majanduse üle algas Itaalia-Abessiinia sõjaga, ja et üldise Euroopa sõja puhkemise oht ei ole veel möödunud, siis ei ole niipea loota välispoliitika tagaplaanile tõrjumist majanduse ees. See olukord on maksev ka väikeriikide kohta, ja seepärast peab ka neis välispoliitilisi sündmusi mitte ainult jälgima ja konstateerima, vaid neid tuleb analüüsida ja mõista.

Kaks viimast välispoliitilist sündmust, nimelt Austria liitumine Saksa külge ja Leedu alistumine Poola ultimaatumile on hoiatuseks väikeriigile, kuidas eksimus välispoliitika nõuete vastu võib riigile saatuslikuks saada. Välispoliitikat ei tohi tuua ohvriks sisepoliitikale ja samuti ei võid teha välispoliitikat sisepoliitika kulul. Esimese nõude vastu eksis Leedu ja teist nõuet ignoreerisid Austria poliitikud.

Et Leedu suveräänsus oli sügavalt solvatud Poola poolt, kes lepingut rikkudes temalt vägivallega terve maaala ühes pealinna Vlnoga ära võttis, see on vastuvaidlematu tõik, mida vabandada või pehmenada ei suuda kõige osavamad ja ikka teenimisvalmid rahvusvahelise kuulsusega valitsuste advokaadid. Kuid mis sellest järeldub? Järeldub vaid, et Leedul oli õigus väevõimuga vägivaldale vastu hakata, mida Leedu ka tegi, kuid pidi taganema suurema jõu ees. Järeldub, et Leedul oli õigus kogu maailma ees provotseerimata kallaletungi vastu protestida, mida Leedu samuti tegi, ja lõpuks oleks kõigile arusaadav olnud, kui Leedu

oleks keeldunud tema maaala riisumist vabatahtlikult sanktsioneerima ja protestiks kasvõi mitte uuendama mõneks ajaks diplomaatilisi suhteid Poolaga. See oligi algul Leedu valitsuse kavatsus, kui Leedu poliitikat juhtis Galvanuskas — haritud eurooplane ja Leedu parim poliitik. Galvanuskas oli veendunud, et Leedu isoleerimine Poolast mõneks aastaks oleks Leedule isegi väga soodus, sest arvestades Poola suurt aktiivsust ja dünaamikat ning leedulaste kerget alistumist Poola mõjule — võrreldagu saksa mõju meie vanema generatsiooni juures — saaks Leedu rahulikult korraldada oma sisemisi asju ja teostada agraarreformi, mis puudutaks peamiselt Poola mõisnike, ja samal ajal kasvaks ning tugevneks leedulase iseteadvus, nii et poolakatele kohe kaela ei langetaks. Selline teataval määral põhjendatud ja õigustatud karanteenipoliitika Poola vastu muutus aga — kui tarvitada moodsat lööksõna tema otseses mõistes — Leedu poliitika teljeks. Vilno ümber keerles kogu Leedu poliitika, ja mitte ainult välis-, vaid ka sisepoliitika. Kui Vilno oleks jäänud ainult välispoliitika esemeks, siis oleks see küsimus juba ammu lahendatud. Aga Vilno küsimus sai Leedule saatuslikuks, kui seda seoti sisepoliitikaga, kui poliitilised rühmitused hakkasid välispoliitilist situatsiooni kasutama oma huvides. Kõik rühmad, nii need, kes valitsuse tüüri juures püsisid, kui need, kes sinna püüdsid kas seaduslikul või mitteseaduslikul teel, leidsid, et rahva poolehoidu võitmiseks on parim abinõu mängida Vilnoga rahvuslikkudel tunnetel. Valitsevad rühmad kinnitasid, et Leedu-Poola piir jääb seniks suletuks, kui Vilno ei ole tagasi antud. Vastasrindlased valvasid piinlikult valitsuse tegevust, et kas seal ei astuta Vilno suhtes mõnda äraandlikku sammu, ja kõik rühmad koos püüdsid sisendada rahvasse veendumust, et ilma Vilnota ei ole Leedu iseseisva riigina kujuteldav. Ja nii vallutas Vilno probleem kogu Leedu poliitika. Seda poliitikat tehti demonstriivselt, nagu tunnete-poliitikat tavaliselt. Nii tervitati kõiki Leedu külalisi Kaunases kui Leedu ajutises pealinnas. Leedu põhiseaduses figureeris Vilno pealinnana. Et võõrad sellisest poliitikast aru ei saanud — ainult ühele soomlasele imponeeris leedulaste poliitika, sest see meenutas väga soomlaste „sisu“ — on endastmõistetav. See on ühtlasi aga ka tõenduseks, et Leedu poliitika oli valel teel, sest iga välispoliitika eesmärk on muuseas riigile sõpru ja poolehoidu soetada. Seda on aga raske teha, kui poliitikast aru ei saada ja seda heaks ei kiideta. Kuid peale muu oli Leedu poliitikal veel üks iseäralik nõrk külg, nimelt, et Leedu riigimehed ei olnud ise oma poliitika paikapidavuses veendunud. Niipalju kui nendega seda küsimust on puudutatud, ei ole ükski, aga mitte ükski Leedu Vilno poliitikat heaks kiitnud. See on juba väga halb. Kui juudid Jeruusalemas Saalomoni templi müüridel veel praegu nutavad ja seda leinavad, siis on see õigustatud, sest ühes kaebusega tõusevad taeva poole ka usklikud palved, et tempel uuesti püstitataks. Ja tõepoolest, ennem tõuseb Saalomoni tempel tuhast, kui et riigimehed saavutaksid tagajärgi poliitikas, millesse neil enestel pole usku. Selline poliitika on määratud fiaskole ja isoleerib riiki teistest riikidest. Kuigi viimastel aastatel sõlmiti kokkulepe Leedu, Läti ja Eesti vahel, mis pidi nende riik-

kide poliitikat ühflustama, siis on selle kokkuleppe väärtus enam kui problemaatiline, sest kuidas võib tõsiselt suhtuda kokkuleppesse, kui Läti ja Eesti deklareerisid, et Vilno küsimust kokkulepe ei hõlma, ja kui Vilno küsimus moodustab samal ajal Leedu poliitika olulisema osa. Kõige järjekindlamalt ajaski isoleeritud poliitikat Eesti ja Läti suhtes Leedu peaminister Voldemaras, kes ühele välismaa saadikule avaldas, et teda Eesti ja Läti põrmugi ei huvita, sest Leedu iseseisvuse parimaks tagatiseks olevat asjaolu, et Leedu saatusest olevat huvitatud kolm riiki. Nüüd pidi aga ajalugu veel kord demonstreerima, et ka kolm riiki ei pruugi igakord neljanda riigi pärast karvupidi koos olla, vaid võivad ka kokku leppida. Leedu välisminister pidigi alistunult tunnistama, et Leedul ei ole ühtegi sõpra ja et Leedu on isoleeritud. Nii see tegelikult oligi. Läti poolametlik „Brihva Zeme“ võis ju Leedule väga „sõbralikult“ soovitada ultimaatumit kui parimat lahendust vastu võtta, kuid ultimaatum vastuvõtmine iseseisva riigi poolt tähendab alistumist ja on hoobiks riigi suveräänsusele, iseseisvusele. Seda oleks Leedu igatahes võinud vältida vähegi ettenägelikuma poliitikaga. Nagu juba tähendatud, ei olnud ettenägelikkusest ka Leedus just puudu, aga puudusid riigimehed, kes oma tõekspidamisi oleksid maksma pannud, küsimata, mis saab nende positsioonist. Ka ei ole Poola-Leedu vahekord kaugelki veel reguleeritud, vaid selle selgitamine alles algab, ja kuidas see lõpeb, selle kohta on varajane prohvet olla, eriti veel optimistlik prohvet. Kas Poola-Leedu vahekorra normeerimisega ei tõuse viimaks ka Poola-Läti suhetes mõnda küsimust, mis kuuluks lahendamisele. Küll oleks aga Leedul vististi kasulik olnud oma suhteid Poolaga korraldada ajastul, kui kehtisid valjemad reeglid teise riigi puutumatusel kui praegu, kus võim kui tegur on liiga esiplaanile nihkunud. Kui palju see arvamus on põhjendatud, seda näitavad meile juba lähemad aastad.

\*

Austria iseseisvuse kadumist kõrvutatakse Poola ultimaatumiga Leedule mitte ainult seepärast, et mõlemad sündmused ajaliselt peaaegu kokku langesid, vaid et mõlemate riikide poliitikas võib teatavat analoogiat fähistada, nimelt analoogiat riigipoliitiliste vahendite vales käsitamises. Muide ei ole mõlemate riikide saatuse vahel midagi ühist.

Leedu on iseseisva riigina Maailmasõja saavutis ja tema püüd on suunatud ainult iseseisvuse säilitamisele. Austria oli peale Maailmasõda õieti lakanud olemast ja see, mis temast oma endise nime all veel järele jäi, meenutas rohkem mõnda mõisat, kelle omanikult on maad ära võetud ja alles jäetud mõisa hooned mõne fiinu maaga, millest omanik peab elatama ennast ja oma rohkearvulist teenijaskonda. Seepärast soovis Austria ise ühineda Saksamaaga, sest iseseisva Austria olelu oli oma mõtte kaotanud. Ühinemise vastu seisid aga suurriigid ja Austria naabrid, et Saksamaa ei muutuks liiga tugevaks Doonau basseini ega ohustaks otseselt Itaaliat ja Tšehhoslovakkia, kellel mõlematel on võrdlemisi suur saksa irridenta. Selline oli seisukord kuni natside võimuletumiseni Saksamaal. Sellest ajast muutus Austria oma suhtumine liitumise küsimusse, sest Hitleri diktaatorliku režiimi alla sattuda võivad tahta ainult



veendunud natsionaalsotsialistid, mitte aga ükski vähegi vabadust armastav rahvakiht. Et Hitleri Saksamaa ekspansiivsemaks muutus kui Saksamaa kunagi enne ja tema ekspansioon just kagu poole oli suunatud, siis pidi Austria otsima kaitset Saksamaa pealetungi vastu. Seda ta leidis Mussolinis, aga tingimusel, et Austria likvideeriks kodus natukene kaugeläinud demokraatiat, resp. sotsialiste. Selle tulemuseks oli sotsialistide väljalülitamine võimust, nende vastupanu verine mahasurumine ja autoritaarse korra maksmapanemine Austrias, kuid ühes sellega täielik sõltuvus Itaaliast. Sellisele poliitikale võis ainult katastroof järgneda, sest tarvitses vaid Itaalia oma kaitsev käsi tagasi tõmmata ja Austria osutus Saksamaale lunastatuks. Oma jõududega vastuhakkamiseks ja maa kaitseks puudus valitsusel igasugune baas rahva keskel, nii et saksa väed võisid sõna otseses mõttes paraadsammul Austriasse sisse ja sees marsida igas suunas. On märkimisväärne, et ka Poola ähvardas oma vägedega Kaunasesse marsida ja seal uue valitsuse moodustada, kui Leedu valitsus tema tingimusi vastu ei võta. See paraad jäi ära, sest Leedu võttis tingimused vastu. Saksamaa vallutas Austria ilma vastupanuta, sest Austria valitsus oli unustanud reegli, et iga riigi — ka väikeriigi — iseseisvust tagab kõigepealt tema oma jõud, mis põhineb ainult kogu rahva tahtel ja valmisolekul oma riiki kaitsta. Seda väga paikapidavat põhimõtet kordas meie sõja ajal kindral Laidoner peaaegu iga valitsuse istungil. See oli tema ja kõikide Maailmasõja väepäälükute tähelepanu tulemus. Seda ühe riigi iseseisvuse kõige tõhusamat tagatist ei suuda asendada ühegi teise riigi lubadus vajaduse korral abi anda, millele lootis Austria valitsus, kui ta vastutulelikkusest Itaaliale oli nii-ütelda katkestanud suhted oma rahvaga. Sellega eksis Austria pealegi veel teise välispoliitika põhimõtte vastu, nimelt, et ükski riik ei või püüda teist riiki oma kasuks häälestada, kui see sünnib vabaduse kulul, korraldada oma sisepoliitikat iseseisvalt ja sõltumatult. See viga tasub ennast kätte. Ajalugu tunneb Prantsuse valitsuse nõrkust, kes ohverdas oma välisministri Delcassé Bülovi nõudel, et kõrvaldada „ainsat“ põhjust, mis takistas heade vahekordade loomist Prantsus- ja Saksamaa vahel. Kuid sama peaminister — Rouvier — kes laskis Delcassé langeda, pidi varsti konstateerima, et sakslaste arrogantsus oli seega veelgi tõusnud.

Nii siis, kaks viimast ultimaatumit — Austria liitumine oli juba otsustatud Hitleri ultimaatumiga v. Schuschniggile Berchtesgadenis — pakuvad huvitavat ja õpetlikku materjali välis- ja sisepoliitika sõltuvuse kohta, mida võib ka väljendada vanas tuntud vormelis, et hea sisepoliitika toob enesega kaasa hea välispoliitika, järelikult, et halb sisepoliitika mõjustab kahjulikult välispoliitikat. Just väikeriikides tuleb seda silmas pidada, sest neis on väga levinud arvamus, et väikeriigil ei olegi tegelikult välispoliitikat, ja siis ilma pikema mõtlemata astutakse juba järgmine, aga saatuslik samm — lüüakse sisepoliitikas „pidu-pillerkaari“. See on viga, aga Talleyrand ütleb, et viga poliitikas on rohkem kui kuritegu. Leedu ja Austria sündmuste puhul võib küll ütelda, et Talleyrand on ikka veel ületamata.

**A. Hellat**

## MEIE ÜLIKOOID JA RAKENDUSPSÜHHO- LOOGIA

Probleeme kerkib siin kahel põhjusel:

1) psühholoogia rakendusvõimalused ei ole meil kaugeltki kõik süstemaatiliselt ära kasutatud;

2) kahe teineteist täiendava ülikooli olemasolu, mis sunnib kaaluma, kuidas jaotada funktsioone kahe ülikooli vahel.

Millised võiksid olla ülikoolide ülesanded psühholoogia rakenduste arendamisel meil?

A) Üks esimesi ülesandeid oleks loomulikult vastava personaali ettevalmistamine, kusjuures tuleks arvestada järgmisi asjaolusid.

a) Et mitmesugused rakenduspsühholoogia alad on meil alles algastmes, on vaja palju loovat tegevust sel alal, mis on võimalik ainult selle ala täieliku tundmise korral. Kui tahame senisest olukorrast edasi jõuda, siis ei saa meie piirduda ainult välismaiste eeskujude kopeerimisega. Psühholoogia areneb väga kiiresti, sageli võib osutuda otstarbekohaseks rajada osa kavanditest uuematele usaldusväärsematele uurimustele, mitte ära oodates kuni nende tööde järeldused rakendatakse enne mujal, mis suuremate ja vanemate organisatsioonide loomuliku inertsiga tõttu võib olla kaunis aegaviitev. Ka meie olude eritingimused võivad nõuda erilisi kohaldamisi või koguni eriuurimusi selleks. Seda ei saa aga tavajärgeline rakenduspsühholoog-praktik ilma erilise teadusliku ettevalmistuse ja teoreetilise kirjanduse põhjaliku tundmiseta.

b) Psühholoogia areng ei seisne mitte ainult probleemide ja praktiliste võtete arvu suurenemises, vaid aegajalt kerkib ka fundamentaalsete kontseptsioonide muutmise probleem. Nii näiteks tunduvad meil psühholoogias endastmõistetavaina sellised peatükid nagu *instinkt*, *tähelepanu* j. m. Ometi leiame uuemas psühholoogilises kirjanduses põhjendatud väiteid, et instinkti mõiste ei ole enam adekvaatne inimese käitumise seletamiseks teadaolevate faktide ulatuses. Sellest tingituna esinebki juba loobumist instinkti mõiste tarvitamisest või vähemalt reservatsioonide, et esitatud põhitungide nimestik on ajutine. Peatükk *tähelepanust* puudub mõnest autoriteetsest käsiraamatust. Ja kõige olulisema — *isiksuse põhijoonete*, suhtes — on praegu seisukord, kus populaarsed ja ka seni tehtud teaduslikud klassifikatsioonid, nagu emotsionaalne stabiilsus, ekstroversioon-introversioon, Sprangeri tüübid (religiosne, ökonoomiline, poliitiline, sotsiaalne, teoreetiline, esteetiline) j. m. on ainult esialgseks lähtekohaks üksteisest sõltumatute isiksuse tegurite otsimisel, millised võiksid seletada kõiki kvalitatiivseid ja kvantitatiivseid diferentse inimeste vahel. Ja nagu näeme mõnedest seni ilmunud analüüsides, mis tehtud keerukate, osalt eriti selleks loodud matemaatiliste meetodite abil, peame õppima tegema uudseid „läbilõikeid“ inimesest. Niisugused uudsed mõisted osutuvad sagedasti võrdlemisi sisutuks, rakendamist mitte-võimaldavaiks, eriti kui antud nimetus ei ole päris tabav, kui meie ei tutvunud põhjalikumalt nende mõistete loo-

mise protseduuriga, ega tea seda, mida vastavate nimetustega tahetakse väljendada.

c) Rakenduspsühholoogial on tegemist inimeste käitumisega, mis on nii keerukas ja ootamatute omapärasuste poolest rikas tegevusväli, et siin alaliselt on vaja loovat tegevust teadaolevate printsiipide rakendamisel ja paratamatult vajalikul süvendamisel.

Nendest asjaoludest järgneb, et rakenduspsühholoogiliste asufiste eesotsas seisjatelt oleks loomulik nõuda doktorikraadi psühholoogia alal ja iseseisvamate abelistegi kaader peaks koosnema vähemalt psühholoogia magistrist.

Meie ülikoolid ei saaks praegu anda täielikku ettevalmistust ühelgi praktilise psühholoogia alal — vastavad praktiseerimise kohad ju alles puuduvad. Kuid oleks täiesti mõeldav anda siin vajalikke põhiteadmisi, milledele siis võrdlemisi väheste kuludega saaks välismaal spetsiaalseid teadmisi ja oskusi juurde õppida.

Selle funktsiooni täitmiseks on arvatavasti rohkem eeldusi Tartu Ülikoolil, kuna siin asub suurem osa teaduskondi, milledega rakenduspsühholoogidel tuleb lähemasse kontakti astuda — majandus-, õigus-, arsti-, filosoofiateaduskond. Siin saaks ka kõiki tarvilikke kõrvalkursusi bioloogia, füsioloogia, filosoofia ja pedagoogika alalt.

Kuid see nõuaks teatavaid ümberkorraldusi ülikoolis. Psühholoogia asend teaduskondade suhtes peaks nihkuma lähemale bioloogilistele teadustele, mis vastaks tema seisukohale teaduste keskel. Psühholoog vajab peale muu teadmisi inimese anatoomiast ja füsioloogiast, peab olema niivõrd kodus matemaatiliste meetodite rakendamisel, et sellealalised „tehnilised raskused“ ei takistaks puht-psühholoogiliste probleemide nägemist ja lahendamist. Eriti kus psühholoogiliste protsesside keerukuse tõttu mõnigikord rakendusmatemaatikul polegi käepärast valmis meetodeid, vaid neid on tulnud psühholoogidel enestel luua (näit. Spearman, Thurstone j. t.). Eksperimenteerimisel tarvilik „laboratooriumi loogika“ (R. Fisher) on ühine loodusteadlaste ja agronoomide omaga.

Sellest järgneb ka, et tavalised filosoofiateaduskonda astujad erinevad oma huvide ja võimete laadiga sellest, mida vajab psühholoog — kel peab olema tehnilisi, loodusteaduslikke ja matemaatilisi huvisid mitte vähem kui füüsikul, sellele lisaks veel huvi ja võimeid keerukate inimlikkude probleemide ja protsesside käsitlemiseks. Ilukirjanduslike ja ajalooliste huvide ja võimetega isikuist ainult juhuslikult leiame nõutavate võimetega psühholooge. Mida nõuame psühholoogilt, on umbes samane, mida vajab hea kunst-fotograaf, kes peab otse üleolevalt mõistma ja valitsema fotograafia füüsiko-keemilisi tegureid, et nende abil luua kunstiteoseid, milledes tehnilised defektid ei tumesta ideed.

Nagu selgub psühholoogia algpraktikumidel aegajalt korraldata-vaist ankeedest, rõhuv enamus meie gümnaasiumidest ei anna oma õpilastele ajakohast pilti psühholoogiast — katseid näevad paljud esimest korda alles ülikoolis. Selle tõttu tulevad psühholoogiat õppima nii mõnedki, keda varsti kohutab eemale siin vajalik „tehnika“, kuna teised selleks võimelised siirduvad muule alale, kus saavad harrastada psühho-

loogiat ainult asjaarmastajana. Niisuguse seisukorra parandamist tuleks püüda kõige lähemal ajal.

Kuid nihkudes lähemale bioloogiale, ei saaks psühholoogia katkestada sidemeid filosoofiaga: teadus, kus alati peab kriitiliselt suhtuma põhikontseptsioonidesse, valmis olema neid muutma, nõuab teaduste loogika ja tunnetusteooria valdamist. Vaimutervishoiu alale siirdujaile psühholoogidele on tarvilik süstemaatiline ülevaade maailmavaatelistest ja eetilistest probleemidest, millede lahendamise suundi ja võimalusi peavad nad oma patsientidele nii mõnigi kord näitama.

Nendel põhjustel osutub vist paratamatuks mõne iseseisva psühholoogia õppetooli loomine. Seda enam, et praegune seisukord võrdub umbes sellele, kus filosoofia õppejõud peaks vahetevahel lugema ka eksperimentaalset füüsikat või ümberpöörduvalt, või jälle näit. botaanik lugema keemia kursusi: ajal, kus psühholoogia ja tema rakenduste alal ilmub üle 6000 raamatu ja artikli aastas, peavad seda teadust käsitlema filosoofia ja pedagoogika õppejõud teataval määral kõrvalkohustusena. See nõuab võimatut õppejõududelt ja ei saa mõjuda meil soodsalt vastavate teaduste arengule.

B) Teiseks ülesandeks, mida ülikoolid võiksid täita rakenduspsühholoogia suhtes, oleks teaduslik uurimistöö. Ei ole kahtlust, et seda tööd tuleb üsna palju teha: peame ju lahendama mitmesuguseid probleeme, mis sõltuvad kohalikkude olude eritingimustest ning meie inimeste võimadest omapärastest. Samuti ei saaks meie ka loobuda oma kaastööst rahvusvahelisel teadusliku psühholoogia väljal üldisemate probleemide lahendamisel, tehes jõukohast kaastööd analoogiliselt nagu näit. Tähetorn omal alal.

Küsimuseks võiks olla, kuidas seda uurimistööd korraldada: kas ülikooli juures, või viia sealte Teaduste Akadeemia või mõne erilise, ütleme Rakenduspsühholoogia Instituudi hõlma alla (sarnaselt Loodusvarade Uurimise Instituudile). See võiks arvatavasti tulla kaalumisele mõne aja pärast, kui tegevus juba laiemaks muutunud, ja see oleks enam administratiivse otstarbekohasuse probleem. Nagu näeme teistel aladel, teatav personaalunioon ülikooliga jääks ikkagi ja uurimistööd sisuliselt see ei mõjutaks kuigi palju. Opetotstarbeks peaks ülikooli või ülikoolide juures ikkagi olema küllaltki rikkalikult sisustatud laboratooriumid.

Kuidas meie ka ei lahendaks küsimust: kas luues kõiki alasid haarava tsentraalinstituudi, või eraldades mõnda suuremat eriala omaette instituuti, jääks ikkagi tarvidus asutise järele, kus võiksid saada algtoiget ja esialgset käsitlust erialad ja probleemid, millede jaoks meie ei saaks mitmesugustel põhjustel luua eriinstituute. Sagedasti võib kerkida üldpsühholoogilisi probleeme, mis oleksid fundamentaalse tähtsusega mitmel rakendusosal korraga, seisavad lähemal „teoreetilisele psühholoogiale“. Need funktsioonid jääksid arvatavasti ülikooli õppe- ja uurimisinstituudile.

Kuna kirjutise alguses toodud põhjustel rakenduspsühholoogia meil peaks jääma võrdlemisi tihedasse kontakti teoreetilise psühholoogiaga, oleks vist otstarbekohane täiesti eraldada rakenduspsühholoogia asu-

fisi ainult eriti mõjuvatel põhjustel, nagu psühhotehnilise keskuse tarvilikkus tööstuse ja kaubanduse keskuses või muud asjaolud.

Meie ei saaks põhjalikumalt käsitleda ülesseatud probleeme, ilma et muretseksime ülevaadet, mida kõike me tõenäoliselt vajame lähemal ajal rakenduspsühholoogia alalt ja kus võiks olla selle käsitlemise loomulik keskus.

**Kutsevaliku nõuande.** Selle tarvilikkust pole vist enam vaja põhjendada — seda on näidanud juba meie kutsevaliku nõuandebürood oma olemasolu „prooviajal“. Haridusministeeriumis ongi juba kaalumisel selle ala laiendamise küsimused.

Kutsenõuande ala laiendamisel tuleb kõne alla esiteks selle kättesaadavamaks tegemine provintsidele, teiseks tarvitusel olevate testide ja üksikalade jaoks väljakujunenud testide patareide ühtlustamine ning alaline teaduslik kontroll nõuannete tabavuste analüüsi kaudu ja sellele vastavate täienduste tegemine. Üksikutel nõuandlatel on see raskendatud, eriti provintsis üksikutele erialadele minevate isikute vähesuse tõttu — erialasid on palju, koguni ühe nimetusega elukutsetel võivad tähtsad olla õige erinevad psühhofüüsilised funktsioonid. Alles üleriigilises ulatuses toimetatud uurimised võiksid paljudel juhtudel anda küllalt materjali motiveeritud järelduste tegemiseks. Ilma pideva nõuannete tabavuse analüüsita ei saa nõuandlate tegevus süveneda võimalikul määral — see oleks nagu arstirohtude andmine haigetele, ilma et arst saaks teada, kuidas nad mõjusid.

Et sel alal on nii mõndagi teha, näitas allakirjutanule väike tunnistuste analüüs nende isikute kohta, kes ühes meie ametkonnas olid osutunud teatavate puudustega käitumises või töövõimes. Umbes 50% nendest võis leida tunnistustel sümptoome, mis puudusid laitmatute ametnikkude juures ja milledest mõned tavalisel võrdlusel üldse silma ei paistnud, teisi aga ei võidud arvata tähelepanuväärseiks.

Kutsevaliku nõuandlate testide patareid ning antavad tunnistused vajavad ühtlustamist, muidu on raske võrrelda kandidaate. Nii näit. ühe väikese tunnistuste analüüsi puhul, mis olid pärit kahest kutsenõuandlast ja olid erinevate testide patareidega, kuigi määratud üheks ja samaks otsustabeks, kerkis küsimus, kuidas võrrelda: kas üldkokkuvõtete põhjal või mõlema tunnistuste grupi ühiste testide põhjal. Sest vahe oli tunduv: isik, kes ühel juhul tuli 6-dale — eelviimasele — kohale, teisel juhul jagas 1. ja 2. koha ühe kolleegiga.

Kuigi vist ei ole erilise tähtsusega see, kus peaks asuma kutsenõuandlate teaduslik keskus, paratamatuks osutub Tallinnas üks suuremaid nõuandlaid. Väiksemates linnades võib-olla ei leiduks võimalusi, vähemalt esialgu, kutsevaliku nõuandlate eksisteerimiseks ja seal võiks kaalumisele tulla kas suuremate nõuandlate väljasõidud — näit. vagun- või omnibus-laboratooriumiga või jälle kohaliku gümnaasiumi psühholoogia-õpetaja kõrvaltegevusena, kes aga siis problemaatilisemaid juhtumeid saadaks lähemasse paremini varustatud nõuandlasse. Sama eriteadlane peaks ka kodus olema vaimutervishoiu probleemides, et kogu tema tegevus saaks suunatud olla orgaaniliselt seotud probleemide tsüklile, mis võimaldab suurema asjatundlikkuse omandamist, kui tarvidus

psühholoogia kõrval õpetada ajalugu, või mõnda keelt, nagu see praegu on paratamatu. Säärasel juhul kalduksid küll argumendid teadusliku keskuse sidumise poolt Tartu Ülikooliga, kuna vaimutervishoiu ja pedagoogiliste probleemide käsitlemiseks on siin rohkem eeldusi.

Tööoskuse õpetamine on lähedas seoses kutsevaliku nõuandega. Sellegi küsimuse edukaks lahendamiseks võivad kaasa aidata psühholoogilised uurimused ja kaalutlused, nagu seda on kasutanud mõnedki välismaa suurkäitised (m. s. Kruppi tehased) ja nagu seda näeme ka tehnikaülikoolide juurde asutatud psühhotehnolite laboratooriumide uurimustest.

Kui analüüsida sügavamalt tööprotsesse ja nende õppimiskäike, võivad avaneda mõnedki ootamatud väljavaated, nagu näit. ühes hiljuti avaldatud uurimuses raadiotelegrafistide väljaõpetamise kohta (Braunschweigi Tehnikaülikooli psühhol. instituudis). Nagu väga paljude oskuste õppimisel, nii ka telegrafeerimise õppimisel alguses on edu võrdlemisi kiire, siis tekib seisak samal tasemel (mis raadiotelegraafi alal kestab mõne õpetamisviisi juures paar-kolm nädalat), sellele järgneb uus tõus kuni nõutava tasemeni. Uurija otsustas: miks raisata aega sellisele seisakule, alustame õppimist „ülevalpool“ seda n. n. platood! Ja tal õnnestuski leida õpetamisviis, mis võimaldas saavutada kiirust, millega harilikult algas viimane kiire edenemise periood juba 24—28 poole-tunnilise harjutuse järele.

Mitte ainult käitistes ja tööstuskoolides, vaid ka teistes koolides, kus õpetatakse mingisugust käsitööoskust, oleks otstarbekohane seda algusest peale teha psühhotehnolite printsiipide kohaselt: peame arvestama mujal ilmnenu tähtsat fakti, et psühhotehnolite koolitatud töölised osutuvad pärast ka viljakamateks. Tööoskuse õpetajail koolis või käitises ei tohiks olla vähem psühholoogilist ettevalmistust kui teoreetiliste ainete õpetajail.

Nende probleemide käsitlemise teaduslikku keskust on raskem määrata — ühelt poolt on siin küllaltki tihe side kutsevaliku probleemidega, teiselt poolt aga juba töö ratsionaliseerimise küsimustega.

Töö ratsionaliseerimise psühholoogilisi probleeme. Siinkohal tuleme vaid meelde üldise sümboolse valemi (Poffenberger ja Moore), mis määrab ka psühholoogia rakenduspunkte selles probleemis:

$$\text{tööviljakus} = \frac{\text{kvaliteet} \times \text{kvantiteet} \times \text{töötaja rahuldus}}{\text{aja} \times \text{energia} \times \text{materjali kulu}}$$

Sellest järgneb, et esiteks tuleb tööprotsess kohandada inimese psühhofüsioloogiliste protsesside loomulikule käigule, et väikseima vaevaga, väikseima väsimusega töötada kiirelt ja eksimatult. Teiseks tuleb luua tingimusi, et töötajate suhtumine töösse, kaastöölisesse, ülemusse jne., mis sagedasti võib esile kutsuda puht-psühholoogilisi raskusi, asjatuid hõõrumisi ja tööhuvi vähenemist, saaks püsida piirides, mis võimaldavad töötajale rahuldust tööst. Sellega on puudutatud tähtis vaimutervishoiu probleem ühelt poolt ja majanduspsühholoogia probleem teiselt poolt.

Võiks tekkida küsimus, kas tegelikus elus ei osutu praktilisemaks, paindavamaks käitiste aktuaalsete ratsionaliseerimisprobleemide lahendamise vabakutseliste psühhotehnikute poolt. Kuid säärasel juhul peaks kusagil olema vähemalt üks tarviliku põhikirjandusega täiuslikult varustatud instituut, kus praktiseerivad rakenduspsühholoogid võiksid saada andmeid tekkinud uudsete probleemide lahendamiseks.

Tuleb meeles pidada: nii lihtsaid ja hariliku „terve mõistuse“ abil saavutatud silmapaistvaid tööviljakuse tõuse, nagu seda loeme psühhotehnilises kirjanduses klassilisteks muutunud näidetest, võime saavutada ainult alguses, ja peamiselt ratsionaalse töötamise ideest puutumatutes käitistes või töökohtades. Ürgmetsas võib primitiivsemgi tööriist, väikseimgi koduapteek ja teadmised olla suursündmuseks, kuid varsti kerkib probleeme, milledele ka täiuslikumad tehnilised või arstiteaduslikud instituudid vaevalt suudavad vastuseid leida. Kui esimesel hetkel tundub luksusena nõuda iseseisvalt rakenduspsühholoogilt faktide, postulaatide, aksioomide, hüpoteeside ning meetodiliste printsiipide teadmist, mis varjatult või selgelt väljendatult leiduvad teda puutuvais psühholoogia peatükkides, siis mõne aja pärast, ootamatute komplikatsioonide lahendamisel, ta peab ikkagi pöörduma ülemaailmse psühholoogide pere aastakümnetepikkustele kogemustele, mis kõige kontsentreeritumal kujul peituvad just ülalmainitud „teoreetilistes“ elementides.

Siin oleks vist loomulikumaks keskuseks Tallinna Tehnikainstituut — käitiste läheduse tõttu ja võimaluse tõttu pärastistel käitiste juhtidel — inseneridel — juba õppimisajal astuda lähemasse kontakti nende oluliste probleemidega, samuti kui personaali juhtimise psühholoogiliste probleemidega.

Peame ka arvama, et meie käitiste dimensioonide juures, kus suuremal osal on võimatu pidada ametis asjatundlikku „isikliku koosseisu direktorit“, sagedasti peab neid funktsioone erapooletult täitma mingi rakenduspsühholoogia asutis, mis ju võiks ehk ka soliidsele eraalgatusele rajatud olla, kui see oleks otstarbekohasem praktiliselt.

**R e k l a a m i - p s ü h h o l o o g i a** otsib esiteks vahendeid, kuidas äratada inimeste tähelepanu, neid hetkekski välja kiskuda neid valdavatest mõtetest. Teiseks peab ta köitma äratatud tähelepanu küllalt kaua ja küllalt intensiivselt, et tekiks huvi pakutava eseme või osfukoha vastu. Seda saame aga tarvitajaskonna huvide ning vajaduste täpsema analüüsiga — moodne „psühhologiseeriv“ reklaam peab lähtuma tarvitajaskonna huvidest, vajadustest ja maitsest. Need on aga iga rahva juures iselaadi, ka sama rahva keskel nad võivad olla erinevad elukutsete, vanuste, sugupoolte j. m. järgi ja selle määramine oleks reklaamipsühholoogia olulisi ülesandeid.

See osa oleks loomulikult lähedases kontaktis Tartu Ülikooli majandusteaduskonnaga.

**V a i m u t e r v i s h o i u a l a l**, nii käitiste vaimuterbishoiu kui ka mitmesuguste üldiste ebakohanemiste, nagu neurooside, alkoholismi jne. ravil, käitumisprobleemide lahendamisel lastel ja täiskasvanuil seisame praegu kohal, kust tungivalt on vaja väljapääsu. Nimelt ei anna praegu meie arstiteaduskond (nagu mõnel pool välismaalgi) küllaldast psühho-

loogilist ettevalmistust vaimutervishoiu alal teotsemiseks ja seda lünka on pidanud meie hingelise ravi pioneerid omal käel täitma. See, mis pioneeri juures endastmõistetav ja paratamatu, muutub aga edaspidi juba diletantismi edendamiseks. Ja kujuteldagu veel, kui peaks mõni raskem katsumine tabama meid — kui paljud siis nendestki kodanikkudest, kes praegu üsna rahuldavalt suudavad oma ülesandeid täita, vajaksid hingelist ravi, et mitte libiseda allamäge või muutuda koguni töövõimetuiks neurootikuiks j. m. Kooliarsti kõrval peaks olema ka „koolipsühholoog“ — õpilaste käitumisprobleemide lahendamiseks, samuti käitiste usaldusarsti kõrval ka „usalduspsühholoog“ — kohanemisprobleemide käsitlemiseks.

Meie vaimutervishoiu normid arenevad järjest: kui muidu leitakse küllalt olevat, et inimene ei ole mitte just „hullumaja“ patsient, siis töopsühholoogia seisukohalt tunduvad defektidena juba mõnedki enne „normaalsetena“ tundunud puudujäägid täielikust töö- ja loominguvõimest.

Teravam vaimutervishoiu seisundi ja töövõime jälgimine võiks sagedasti ehk kasulik olla ka kehalise tervishoiu seisukohalt, kuna mitme uurija arvates psüühilised sümptoomid on eriti tundlikud indikaatorid mõnegi haiguse algstaadiumis, mil orgaanilisi sümptoome veel vähe.

Siin on küsimuseks: kas võtab arstiteaduskond oma kavadesse küllalt põhjalikud normaalse ja anormaalse psühholoogia kursused või jääb seniste kavade juurde ja piirdub definitiivselt ainult orgaaniliste häiretega, konsulteerides psühholoogiliste probleemide puhul eriteadlasi psühholooge. Igal juhul aga jääks vist vaimutervishoiu keskus Tartu, kus kergem on leida vajalikku kontakti arstiteaduse, pedagoogika ja filosoofiaga. Samuti näitavad mõned välismaa kogemused, et käitiste psühhoterapeutidele suhtutakse tööliskonnas soodsamalt kui nad on erapooletud, tervishoiu korraldusega lähedalt seotud eriteadlased.

Kohtu ja politsei alal alaealiste ülekuulamisel on tungivalt vajalik psühholoogiliselt koolitatud ametnikkude tegevusse rakedamine, et vältida noorte tunnistajate tahtmatut segipaiskamist suggestiivsete küsimuste j. m. läbi. Alaealiste tunnistajate usaldusväarsuse hindamisel ei piisa ka ainult psühhiaatrilisest ekspertisist, vaid siin tuleb arvestada ka vilunud noorsoo-psühholoogi otsust. Kogemused näitavad, et isegi täiskasvanute protsesside puhul on mõnigi kord otsustava tähendusega kaebealuse või tunnistaja psühholoogiline uurimine — mis puutub näit. õnnetust tekitanud situatsiooni kõrvaldamise või märkimise võimalustesse normaalse inimese võimete piirides.

Nii mõnel pool Lääne-Euroopas, kui ka eriti laiaulatuslikult korraldatud uurimused Moskva prokuratuuri piirkonnas, lasevad oletada, et vähehaaval täienevad ka tunnistajate usaldusväarsuse määramise võimalused täpsete registreerimisaparatuuride tarvitamisel, millede kurvide tölgitsemine jällegi vajab psühholoogilist ettevalmistust.

See ala oleks lähedalt seotud Tartu Ülikooli õigusteaduskonnaga.

Sõ ja v ä g i vajab kõige mitmekesisemaid psühholoogia rakendusi. Alates nekrutite jaotamisest väeosadesse — milleks näit. Maailmasõja ajal Am. Ühendriikides uuriti psühholoogiliste testidega umbes 1<sup>3</sup>/<sub>4</sub> mil-



jonit isikut — vajab sõjavägi pea kõike eespoolmainitut. Sõdurite väljaõpetamine, eriti tehnilistes väeosades, sihtimise ja täpsuslaskmise psühotehniliste tegurite arvestamine on moodsa sõjaväe ratsionaliseerimise tähtsaid võimalusi. Peame ka arvestama seda, et sõjaväe teenistuse ajal on suurel osal inimesil alles see arenguaste, kus Charlotte Bühleri kirjelduse järgi tuntakse rõõmu lihtsalt funktsioneerimisest, kuna aga sihikindel mingi ülesande teenistuses seismine — sõjaväe üks olulisemaid nõudeid — on paljudel alles algeliselt arenenud. Et seda väärtusliku ühiskonna liikme arengus nii tähtsat murrangut, mida hästi iseloomustavad Franz Liszti sõnad: „Valitseva kunstnikuna lahkusin ma Berliinist, kunsti teenrina pöördun siia tagasi“ — edukalt soodustada, et areng sünniks ilma kahjulikkude häireteta, vajame süvenemist sõdurialiste noorte psühholoogiasse ning kasvatusmeetoditesse. Emotsionaalse küpsuse arendamine, mida sõjavägi vajab paanika-hädaohu vähendamiseks lahingu ajal, on ka igapäevases elus nii suure tähtsusega, et sõjavägi teeks tänuväärt töö, lastes oma teenistuses seisvatel psühholoogidel seda küsimust teravalt silmas pidada. Juhtimise ja käskluste jagamise psühholoogia; mitmesuguste vaimuteravushoiu probleemide käsitlemine eriti sõjaajal; propaganda-psühholoogia — nende lakooniliste pealkirjade all peitub õige mitmekesiste eriteadlaste lai tegevusväli. Vastandina tehnilisele varustusele, mida suurelt osalt saab rakendada ainult lahingtegevuses, võib sõjaväe psühhotehniline käsitus anda paljudele väärtuslikke arengusuundi, mis hiljem otseselt soodustavad produktiivset elutööd.

Sõjaväe-psühholoogia korraldamine on keerukam alade mitmekesisuse tõttu. „Kutsevalikul“ — väeliikidesse jaotamisel võiks abiks olla kohalikud kutsevaliku nõuandlad. Täpsuslaskmise j. m. s. probleemid kuuluksid õieti psühhotehnilise instituudi tegevusvälja. Kasvatuslikud, vaimuteravushoiu, propaganda probleemid kuuluksid vastavate rakenduspsühholoogiliste asutiste huvide piirkonda. Võib-olla kõigi nende alade koordineerimiseks ja tegelikult läbiviimiseks oleks otstarbekohane luua mõned sõjaväepsühholoogide kohad, kes töötaksid tihedas kontaktis vastavate teaduslike keskustega. Tegevuse laienedes võiks tarbe korral tekkida suurem iseseisev sõjapsühholoogia instituut.

Muudatused inimeste suhtumistes mitmesuguste probleemidele võiksid registreerimisele ja teaduslikule analüüsimisele tulla samuti nagu konjunktuur-büroode ja statistika-büroode andmed muudatuste kohta meie elutingimustes, saagilootuste kohta jne. Igasugu seaduste, muutuva majandusliku struktuuri, mitmesuguste ideoloogiate j. m. mõju saame suuremalt osalt ainult tagantjärele ja kaudselt teada — osalt hääletamistagajärgede näol, äritegevuse muutumise, koolitüüpide töökoormatuse muutumise ja muu kaudu. Muudatused nende algstaadiumis, „saagilootuse“, mis avalduvad ainult suhtumiste nihkumises ühele või teisele poole, on meile seni tajutavad ainult juhuslike muljete kaudu. Oleks aga võimalik — vastava korrespondentide võrgu abil — esitada niisama teaduslikult läbitöötatud suhtumiste nihkumise suunda ja suuruse määramisi nagu seda teeb mõni konjunktuur-büroo. See võiks anda kasulikke näpunäiteid mitmesugustel aladel.

Nende probleemide teadusliku käsitluse loomulikum keskus oleks Tartu Ülikool. Praktilist vajadust selle järele tunneks rohkem vist Tallinn, kui valitsemis- ja kaubanduskeskus. Võib-olla siin oleks mõeldav niisugune tee, et esialgne katsetamine jääks psühholoogia instituudi juurde, kuna tegevuse laienedes ja vastavate eriteadlaste arenedes — nii komplitseeritud funktsioonide uurimise eesotsas peaks seisma professori kvalifikatsiooniga isik — võiks see ehk üle minna Tallinna.

Ka kunstiringkonnad tunnevad vajadust inimestetundmises ja -kujutamises psühholoogiliste teadmiste järgi. Nii mõnigi kujutav kunstnik on ehk tundnud, et ta on jõudnud oma väljendusoskuse piirini ja selle süvendamiseks soovitud suunas üldsusele mõjuvate võtete abil ta vajaks katsetamist suuremal määral, kui seda võimaldab ta enese aeg, ja suuremat eksperimentide loogilise struktuuri ja nende interpretatsiooni meetodite tundmist, kui seda annab kunstniku ettevalmistus. Võtkem kas või probleemi „ese ja vari“, mille kohta samanimeline L. Kardos'i uurimus („Ding und Schatten“) näitab, millist teoreetilist alust vajab sellise praktiliselt tähtsa probleemi käsitlemine.

Säärastel probleemidel arvatavasti oleks enam pinda Tartu Ülikooli juures.

Kokkuvõttes peame tunnustama, et kirjeldatud programmi teostamine nõuab aastaid. Juba sellepärast, et vastavate eriteadlaste ettevalmistamine nõuab aega — vähegi iseseisvaval rakenduspsühholoogil peab olema aastatepikkust treeningut ja distsipliini psühholoogiliste probleemide käsitlemisel, samuti nagu näit. arstil või inseneril omal erialal. Reserve — õpetajakutsele siirdunud psühholoogide näol — ei ole kuigi palju, juba kutsevaliku korraldamine tõenäoliselt rakendaks neid kõiki. Uusi aga on visalt juurde tulemas, eriti seni, kui pole selgitatud konkreetseid väljavaateid rakenduspsühholoogia alal — üliõpilastel enamikus puudub võimalus oma eralõbuks õppida psühholoogiat rohkem kui see just hädavajalik ja ratsionaalne kümnekroonise kõrvalteenistuse äraõppimiseks (paar tundi gümnaasiumis anda).

Seepärast asjastpuudutatud alade ja ülikoolide esindajad peaksid aegsasti selgitama väljavaateid rakenduspsühholoogia arenemise suuna ja suuruse kohta. Samuti tuleks juba lähemal ajal luua avaramaid võimalusi Tartu Ülikooli Psühholoogia Laboratooriumile, mis tarvilikud vajalikkude psühholoogia põhikursuste süvendamiseks ja mitmesuguste rakendusprobleemide esialgseks käsitlemiseks kuni vastavate eriosakondade või eriinstituutide loomiseni (õppeotstarbeks saaks mõndagi probleemi käsitleda, uurida). Muidu võib tekkida seisukord, kus akuutseks muutunud vajadusi ei ole võimalik tarviliku kiiruse ja põhjalikkusega täita — nii mitmelgi alal on juba tekkimas selge vajadus rakenduspsühholoogilise tegevuse järele ja on palju korratud tõde, et väikerahvas just oma tegevuse, kultuuri kvaliteedi eest peab hoolitsema.

**Ed. Bakis**

## HENRI BERGSONI LOOVA EVOLUTSIOONI FILOSOOFIA

### 1.

Praegu elavaist vanema põlve filosoofidest on laiale üldsusele kõige enam tuntud Henri B e r g s o n (sünd. a. 1859). Tema nimega on lahutamatult seotud moodne „elufilosoofia“. Käesoleva sajandi maailmasõjajaeelses kümnendis omandas ta ülemaailmse kuulsuse ja teda peeti vastuvaidlematult kõige väljapaistvamaks filosoofiks. Ka veel praeguses perspektiivis säilitab ta kindla koha tähtsaimate 20. sajandi metafüüsikute hulgas.

B e r g s o n i filosoofia põhineb, nagu allpool näeme, lihtsale ja originaalsele intuitsioonile, mida on võimalik mõista ainult temast endast. Kuid mis puutub selle intuitsiooni kujunemisse ja mõjumisse, siis võib öelda, et Bergsoni filosoofias on kehastatud tükk prantsuse vaimuelu. Bergsoni filosoofia seisukoht joonestub selgetes kontuurides selle muutuse taustal, mis toimub prantsuse elutundes ja maailmavaates alates möödunud sajandi viimasest kümnendist. Nagu kirjanduslikkude avalduste alal skeptiline, pessimistlik ja dekadentlik meeleolu hakkab asenduma elujulgema, elujaatavama ja ka vaimsema elutundega, nii toimub samal ajal muutus ka maailmavaatelises ja filosoofilises hoiakus. Skeptiline ja pessimistlik elutunne toitis end materialistlikust positivismist ja mehhanistlikust maailmavaatest, mis 19. sajandi teise poole algul oli domineerivaks kujunenud nii Prantsusmaal, kui ka Inglismaal ja Saksas. Küll võime kohata ka sel ajal peeneid tunnetusteoreetilisi analüüse, mis oleksid võinud viia idealismile, ja metafüüsilise spiritualismi arendamiskatseid selliste filosoofide juures, nagu F. R a v a i s s o n, Ch. R e n o u - v i e r, J. L a c h e l i e r, ja É. B o u t r o u x. Kuid nende algatused ei küüni kuigi kaugele üle ülikooli kitsa õpetlaste ringkonna. Nad ei suuda vabastada inimvaimu mehhanistliku maailmavaate painajalikust paratamatusest ega elulisest skepsisest. Pöördumine uuele elutundele ja uuele vaimsusele saab salgamatult tugeva tõuke alles Bergsoni loova evolutsiooni filosoofiast. Ei ole sugugi liialdatud, kui öeldakse, et Bergson sai sõna tõelises mõttes uue elutunde vabastajaks. Kuid tema mõju ei piirdu mitte ainult kirjanduslik-kunstilise ja ka usulise elutunde avalduste alaga. Kuna tema filosoofia kõrgele spekulatiivsele lennule on õnnelikult alla ehitatud sügavad ja asjatundlikud nähtuste analüüsid eriti bioloogia ja psühholoogia alalt, siis pole midagi imetleda kui Bergsoni mõju võime registreerida ka mainitud üksikteaduste arengu alal, hoopis kõnelemata neil teadusaladel ilmnevais viimaseist metafüüsilisist probleemest, millede puhul ta on osutanud niihästi originaalset teravmeelsust kui ka avarat sünteesivõimet.

Mainitud asjaolud on täitsa küllaldased, et pälvida suure filosoofi nime. Kuid nagu paljude teiste suurte filosoofide puhul, nii näeme ka Bergsoni puhul, et ta õpetus avaldab mõju ka aladel ja seostes, mis seisavad hoopis kaugel autori vaatepiirkonnast. Nagu H e g e l ei võinud näha, et üks osa tema filosoofiast saab aluseks marksistliku sotsialismi õpetusele,

nii vist ei suutnud ka H. Bergson aimata, et Georges S o r e l, arendades oma revolutsioonilist sündikalismi, peab end tema õpetuse edasiarendajaks. Oma teoses (*Réflexions sur la violence*, 1908), mis on saanud sündikalismi evangeeliumiks, võitleb ta positivismi ja intellektualismi vastu ja toetub seejuures Bergsonile. Sorel põlgab poliitilise ja sotsiaalse elu intellektualistlikku käsitust. Tõeliselt loovaks ja edasiviivaks ei osutu siin mitte selged ja distinktsed ideed, vaid intuitsioonid, irratsionaalsed ja alateadvuslikud võimsused, müüdid, võimsad aktsioonid. Marksismi teadusliku sotsialismi asemel tahab Sorel luua suuri müüte, mis võiksid juurduda meie teadvuse sügavusse, nagu seda on religioon, ja mis võimaldaks suuri aktsioone. Sorel on avaldanud suurt mõju niihästi L e n i n'ile kui ka M u s s o l i n'ile ja rahvusotsialismile. Ja kuna ta taotseb oma teooriat põhjendada mõningate Bergsoni irratsionalismi ja intuitsionismi väidetega, siis peab Bergson endale meeldida laskma, et paljud tembel-davad teda fašismi ideoloogiks.

Ligemal vaatlusel aga võime leida, et see on siiski ülekohtune. Sorel talitab väga vabalt Bergsoni tõlgendamisel, kandes ilma pikemata tema teoreetilise filosoofia tulemusi üle praktilise elukorralduse alale. Kui ligemalt analüüsida Bergsoni enda praktilist filosoofiat, nagu see nähtub tema viimasest suurteosest *M o r a l i j a r e l i g i o o n i k a k s a l l i k k a t* (*Les deux sources de la morale et de la religion*, 1932), siis peaks küll igaüks veenduma, et Bergson ei sobi fašismi ideoloogiks.

## 2.

Henri Bergson avaldas võrdlemisi lühidate ajavahemikkude järele kolm teedrajava tähtsusega uurimust. Aastal 1889 ilmub tema esimene suurem teos: *E s s e e t e a d v u s e v a h e t u t e a n t u s t e k o h t a* (*Essai sur les données immédiates de la conscience*). Juba selles teoses võime leida eos kogu Bergsoni filosoofiat. Peamisteks käsitlusobjektideks on tal siin kaks probleemi: a e g j a v a b a d u s. Ta ründab iga-sugust hingeelu mehhanistlikku käsitust ja tahab ruumi teha tahtevabaduse nähtavaks-tegemiseks. Järgmises teoses *M a t e e r i a j a m ä l u* (*Matière et Mémoire*, 1896) koondab tähelepanu peamiselt ihu ja hinge vahekorra selgitamisele. Kolmas ja ühtlasi tähtsaim ning viimistletuim teos ilmub a. 1907 *L o o v a e v o l u t s i o o n i k o h t a* (*L'évolution créatrice*) ja mis käsitleb loomingu (loovuse) olemust ja iseloomu.

Oleks vahest küll huvitav, kuid kindlasti mitte kerge ülesanne, jälgida mõjusid, millistele on alistunud Bergson, ja tema sõltuvusi teistest filosoofidest. Me peaksime otsima tema filosoofia allikaid, peaksime kaalutlema võimalikke mõjustusi, peaksime vihjama sarnasustele teiste filosoofiatega ja me jõuaksime lõppeks selleni, et näeksime, kuidas tema filosoofia moodustab enam-vähem õnnestunud sünteesi neist ideedest, millede keskel ta elas. Ühes kõnes, mida Bergson pidas 4-dal filosoofia-kongressil Bolognas a. 1911 (*L' i n t u i t i o n p h i l o s o p h i q u e*), ütleb ta, et on muidugi väga õpetlik toimetada sellist analüüsi mõne filosoofilise süsteemi suhtes. Kuid ta ütleb ühtlasi, et korduvad süvenemiskatsed mõnda suurde filosoofiasse kui tervikusse viivad lõppeks ühele ühtsale

punktile, tuumale, mis on iseendast väga lihtne ja mille ümber keerleb kogu mõtestik. Midagi sellist võime leida tõepoolest kõigi suurte metafüüsikute juures. Iga ehtne metafüüsika põhineb mõnel põhielamusel, mõnel enam-vähem konkreetsel intuitsioonil, mida asjaomane filosoof peab küllalt sobivaks ja viljakaks, et teda rakendada maailma mitmekesisete nähtuste selgitamisel. Selline intuitsioon saab vaatekohaks, millelt valgustatakse ja seletatakse maailmavaatelisti ja elu probleeme, ja ta osutub seda viljakamaks, mida suuremat ühtlust ta võimaldab luua nähtuste mitmekesisusse, ilma seda vägistamata.

Kui metafüüsilisi süsteeme sellelt aspektilt vaadelda, siis ei tohi omegi unustada, et neid on alati varitsemas kaks suurt hädahoitu. Ühelt poolt kohtame metafüüsikute juures sagedasti teaduslikku diletantismi, sagedasti väga pinnalist üksikteaduste tundmist. See tuleb kohe nähtavale, kui nad endi originaalset intuitsiooni hakkavad rakendama nähtuste alale, milledega tegelevad ka empiirilised üksikteadused. Viimaste seisukohalt paistabki, et metafüüsikute asjatundmine on sagedasti lünklik, juhuslik ja diletantlik, milline asjaolu kahjustab tunduvalt metafüüsika head nime. Teiselt poolt jälle kohtame tihti asjaolu, et metafüüsika virildub paljaks abstraktseks mõistete-metafüüsikaks. Vaatlikkude sisudega fäidetud mõistete asemel tarvitatakse abstraktseid mõistetekujundeid, milledesse püütakse vägistada väga mitmekesiseid nähtusi.

Mis puutub Bergsoni metafüüsikasse, siis võib öelda, et tema filosoofia keskseks tuumaks on iseendas väga lihtne, kuid siiski mitme väga raskesti käsitatav intuitsioon: *kestuse intuitsioon* (*l'intuition de la durée*). Bergson arvab, et elu on oluliselt pidev *kestus*, pidev saamine. Seda tõelist tegelikkust ei saa me tunnetada mitte intellektiga, vaid ainuüksi *intuitsiooni* ga. See originaalne kontseptsioon saab aluseks, millelt ta püüab ligineda kõigile tähtsamaile filosoofilisile probleemidele. Seda originaalset intuitsiooni nähtavaks teha ja järeleandmatult kuulutada — selle on Bergson seadnud endale ülesandeks. Selles suhtes kuulub Bergson kaasaja väheste metafüüsikute hulka. Nagu iga ehtne metafüüsik, nii ka Bergson tõuseb sagedasti kõrgetesse abstraktsioonidesse. Kuid tema teostega tutvumisel saab meile meeldivaks elamuseks, et ka kõrgeimate spekulatsioonide tasemel tema filosoofia ei virildu paljaks mõistetemänguks. Sellest hoiab teda eemal imeteldav asjatundlikkus paljudes üksikteadustes, eeskätt bioloogias. Ta on teinud reeglits tõsise andumusega süveneda vahetult faktidesse endisse. Peale bioloogia tunneb Bergson eriti psühholoogilist ja füsioloogilist kirjandust. Töötades oma teose „Materiia ja mälu“ kallal, ta pühendas tervenisti viis aastat süvenemisele afaasia kohta ilmund arstiteaduslikkusse kirjandusse. Tänu sellisele ligidasele kontaktile üksikteadustega on ta filosoofia arvestust leidnud ka eriteadlaste ringkondades.

Filosoofilises kirjanduses võime tihti kohata algatusi, milleda ülesandeks on kahandada Bergsoni metafüüsilise kontseptsiooni originaalsust. Nii öeldakse, et Bergsoni filosoofia pole midagi muud, kui üksikasjalik interpretatsioon *Heraikleitose* kuulsale põhimõttele: kõik voolab. Või jälle püütakse tõestada, et Bergson oma kontseptsiooni laenanud *Schelling*’ilt ja *Schopenhauer*’ilt. Kuid ligemal

vaatlusel võib siiski leida, et meil selliste vihjete puhul on tegu parimal juhul ainult üldjooneliste sarnasustega. Kuid need vihjed kahandavad Bergsoni originaalsust sama vähe kui Darwini originaalsust kahandab märkus, et juba Empedokles antiikajal kõneleb sellest, kuidas võitluses olemise eest jääb võitjaks see, kes omab sobivamaid eeldusi kohastumiseks.

Alljärgnevas peatume lühidalt Bergsoni filosoofia põhimõistest, millesteks on eluhoog (élan vital), kestus (durée) ja intuitsioon.

### 3.

Mõistmise hõlbustamise huvides poleks vist ülearune lühidalt jälgida Bergsoni põhikäsituste kujunemist kahe kitsama küsimustiku, bioloogilise ja psühholoogilise taustal.

Bergsoni filosoofia on evolutsiooni, ja nimelt loova evolutsiooni filosoofia. Evolutsiooni probleem on aga tähtsamaid bioloogia probleeme. Kuidas siis püütakse bioloogias mõista evolutsiooni? Siin tuleb arvestada kaht tähtsamat hüpoteesi: darvinismi ja lamarkismi. Darwinistliku hüpoteesi alusel väidetakse, et igas organismis on individuaalseid kõrvalekaldumisi liigitüübist. Need individuaalsed variatsioonid osutuvad kas kahjulikeks või kasulikeks võitluses olemise eest. Vähem kohastunud organismid hävivad selles võitluses, enam kohastunud jäävad püsima ja pärandavad otstarbekohaseks osutunud variatsioonid oma järeltulijatele. Kasuliku tunnuse tekkimist peetakse kas juhuslikuks või jälle öeldakse, et selle tekkimise põhjused on meile tundmatud. Ent seega jääb selgitamata arenguprotsessi tähtsaim ja loovaim osa. Arenguprotsess muutub darvinistlikus käsituses puhtakujuliseks juhuslikuks ja mehhanistlikuks protsessiks. Oletame, et kasulikud individuaalsed organismi erinevused tekivad liikuvate materiasade juhuslikust koostamisest. Tarvitseb ainult pisut ligemalt analüüsida seda võimalust ja me pörame suurtele arusaamatustele. Oletame näiteks, et ühe organi teatavas osas, näiteks silma võrkkile peenes struktuuris on toimunud areng. Kuid ilma pikemata on selge, et see areng mitte ainult ei soodusta, vaid isegi häirib nägemisakti, kui samal ajal ei arene visuaalsed keskmad ja nägemisorgani teised osad. Kui variatsioonid on juhuslikud, siis on täitsa ilmne, et nad ei saa üksteisega kokku leppida ses mõttes, et toimuda samal ajal kõigis organi osades, nii et organ võiks häirimata jätkata funktsioneerimist. Ka Darwin nägi seda raskust. Et teda vältida, mõõnas ta, et variatsioonid on vaevalt märgatavad. Kuid sel puhul tekivad uued raskused. Kui nägemisaparaadis tekkiv variatsioon on vaevalt märgatav, siis ta ei häiri organi funktsioneerimist; ent see esimene variatsioon peab nõo o t a m a kuni toimuvad teised variatsioonid ja viivad organi kõrgema täiuslikkuse astmele. Oletame, see on nii! Ent kuigi vaevalt märgatav variatsioon ei häiri organi tegevust, ometi ei või ka öelda, et ta teda soodustab, vähemasti niikaua, kui pole toimunud täiendavad variatsioonid. Aga kui see nii on, kuidas on siis mõeldav, et see variatsioon säilib loodusliku selektsiooni teel (Vd. „L'évolution créatrice“, 25 tr. Paris 1925, lk. 69 jj.).

Küllalt suured on ka need raskused, mida kohtame uus-lamarkismi hüpoteesi puhul. Selles hüpoteesis teatavasti väidetakse, et organismis muudused toimuvad organite kasutamise tagajärjel, kusjuures nende kasutamine on tingitud elutarvidustest. Samad tarvidused sunnivad organisme ja nende järeltulijaid harjutama oma organeid ühes ja samas suunas. Nii tekivad igas generatsioonis vaevalt märgatavad muutused, mis kanduvad edasi pärvuse teel ja viivad lõppresultaadina uute liikide kujunemisele. Uus-lamarkismi hüpoteesi alusel on variatsiooni tekkimine tingitud indiviidi „pingutusest“ (effort) kohastuda antud elutingimustele, mis kordub ja süveneb järgnevate sugupõlvade indiviidide juures. Säärase oletuse alusel on küll arusaadav, kuidas eri arengujoontel sagedasti moodustuvad ühesugused organid. Sest kui välistelt tingimustelt seatud ülesanne võimaldab ainult ühe lahenduse, siis on arusaadav, et sama pingutus samade väliste tingimuste kasutamisel viib samale resultaadile. Tunnustatav on küll uus-lamarkismis ilmnev tendents seletada arengut ühe seesmise ja psühholoogilise printsiibi, tahtelise pingutuse alusel. Kuid Bergsonile näib, et seda printsiipi tuleks ühtlasi käsitada hoopis enam psühholoogilisemas mõttes, kui seda teeb uus-lamarkism. Ja edasi, selle hüpoteesi alusel tuleb oletada indiviidi poolt omandatud omaduste päritavust. Bergsonile näib, et nüüdisaja bioloogia seisukohalt selline oletus ei pea paika (L'évol. cr. lk. 83 jj.).

Igatahes ei saa Bergson nõustuda ei esimese ega teise hüpoteesiga. Bergson ei eita, et evolutsiooni paratamatuks tingimuseks on kohastumine ümbrusele. On täitsa ilmne, et liigid, mis ei kohastu antud eksistentsitingimustele, hävivad. Ent kui tunnustamegi, et eksistentsitingimused moodustavad jõud, mida arengul tuleb arvestada, omegi ei tohi sellest veel järeldada, et neid tuleb pidada evolutsiooni juhtivaiks põhjusiiks. Viimast teesi võime leida esitatuna mehhanistlikus maailmakäsituses. Bergson tahab näidata, et see tees on põhjendamatu. Madalal arenguastmel seisev organism, kui arvestada tema endasäilitamistegevust, on sama hästi kohastunud eksistentsitingimustele kui meiegi organism. Kui elul õnnestus kohastuda ümbruse tingimustele, miks ta jatkas arenemist? Põgus pilk fossiilsetele liikidele võiks meile õpetada, et elu oleks võinud lakata arenemast. Või jälle tema areng oleks võinud toimuda hoopis kitsamais piires kui ta oleks valinud palju mugavama võimaluse ja kinnistunud primitiivsetesse vormidesse. Kohastumine seletab meile küll arenguliikumise keerdkäike, kuid ta ei seleta liikumise peasuundi, veel vähem liikumist ennast (L'évol. cr. 111 jj.). Bergson arwab, et arenguliikumine üldiselt ja mitmesugused eri arengunähtused saavad meile mõistetuvaiks, kui me mõõname, et kogu universum on ühe ürgelise eluhoo, e l a a n i (élan vital) looming ja väljendus. See eluhoog on sisemine impulss, mis kannab elu üha keerulisemate vormide kaudu üha kõrgemaile avaldusastmeile.

Me vihjasime eespool neile raskusile, mis tekivad siis, kui tahetakse arengut seletada „juhuslike“ variatsioonidega. Bergson on esitanud suure hulga nähtusi, mis jääksid sellise seletuskatse juures täitsa mõistematuiks. Kõige tähelepanuväärsemaks nähtuseks arenguliikumisel on see, et elu võib kujundada identseid aparate täielikult erinevate vahen-

dite'kaudu arengu eri teedel. Mõeldagu näiteks neile paralleelseile arenguile seksuaalsuse alal taimede ja loomade juures. Taimed ja loomad on arenenud eri suunas, erinevais tingimuses, nende arenguteedel on esinenud erinevad takistused, nende morfoloogiline ja funktsionaalne areng on olnud tingitud tuhandeist eri põhjustist. Ja ometi need lõpmatult keerulised põhjused on viinud nii siin kui ka seal samale efektile. Või jälle võrreldagu kahe suuresti erineva loomaklassi, näiteks limuski ja selgroolise nägemisorganeid. Kuidas suudaksime oletada, et ühed ja samad väikesed variatsioonid võiksid tekkida arvutamatul hulgal ja samas korras nii erinevail arengusuundadel, kui nad oleksid täitsa juhuslikud. Bergsoni arvates on sellised nähtused mõistetavad ainuüksi siis, kui mööname loova eluhoole üle individaalse ühtsust. Ainult kui me mööname, et kõigil organismel on ühine ja ühtlane alus, et nende ajaloo algus ja nende minevik on samane, alles siis on enam-vähem arusaadav, et mõned ülesanded lahendatakse organismide poolt ühesugusel viisil, kuigi nad on suuresti erinevad, ja mõned takistused ületatakse samade leiutistega. Iga uus elunähtus on uus looming, mida viib toime eluhoog (élan vital) ettenähtamatult geniaalsel viisil. Seda eluhoogu, mis säilib kõigil neil arengujoontel, milledesse ta hargneb, tuleb pidada variatsioonide sügavamaks põhjuseks; vähemalt nende variatsioonide põhjuseks, mis kantakse reeglipäraselt edasi, mis liituvad ja loovad uusi liike. Uuslamarkismil oli õigus, kui ta kõneleb sellest, et uute liikide tekkimise põhjuseks tuleb lugeda „pingutusit“, mis on psühholoogilist laadi. Pärilikke, teatud suunas toimuvaid muudatusi, mis liituvad nii, et selle tulemuseks on üha keerukam masin, võib küll taandada mingile „pingutusele“. Aga kui selle pingutuse all mõelda, nagu seda teeb uuslamarkism, eeskätt indiviidi teadvuslikku pingutust, siis võib ta ainult piiratud juhtude alal esineda; selline pingutus võib arvesse tulla küll loomade, kuid mitte taimede juures. Sellist pingutust tuleb mõelda hoopis sügavamana kui seda on individuaalne pingutus. Ta on vähem sõltuv ümbrustingimusest ja ta on ühine kõigile liigi individidele. See pingutus põhineb eluhoos, mis on üle-individuaalne, kestav ja loov võimsus (L'évol. cr. lk. 65, 70, 95.).

Bergson loeb kõigi elunähtuste tõeliseks olemuseks üle-individuaalset eluhoogu. Selle eluhoole loomuse kirjeldamisel tarvitab ta alati mõisteid, milledega ta on iseloomustanud meie hingelist tegelikkust. Et eluhoole loomust õieti tunnetada, selleks ta nõuab koondumist hingelisele siselele ja selle omapära jälgimist. Võiks isegi öelda, et Bergsoni eluhoole teooriat tuleb mõista nende tunnetuste ülekandmisena bioloogilisele alale, mida ta on saavutanud hingelise tegelikkuse alal. Seepärast peatume lühidalt viimase iseloomustamisel.

#### 4.

Bergsonile jääb suureks teeneks, et tal on õnnestunud näidata, kuidas käsitust hingelisest tegelikkusest sagedasti tumestavad mitmesugused mõtlemisharjumused ja eelarvamused, mis meis on kujunenud esemelise välismaailma suhtes. Välismaailm paistab meile kindlapiirdeliste, üks-



teisest selgesti eraldatavate ja aja eri momentidel identseiks jäävate esemete kogumina. Ent hingelises tegelikkuses kohtame ainult nähtusi, mis on lakkamatus muutuvuses, lõputus voolavuses. See lakkamatu muutuvus on esimene hingeliste nähtuste tunnus. Esimesel pilgul näib meile küll, et meie hingeline tegelikkus koosneb üksteisele järgnevaist ja üksteisest sõltumatuist psüühilisist olukorrist. Kuid ligemal vaatlusel selgub, et selline käsitus on väär. On täitsa võimatu kujutleda hingeelu mingi pärlidereana, kus üks pärl on lükitud teise kõrvale, kusjuures kõiki neid kannab identseks jääv „mina“. Väärkäsitus tekib selle tõttu, et me oleme harjunud mõtlema, üks olukord muutub ja annab ruumi teisele, ega märka, et üks olukord muutub samal ajal kui püsib. Võtame näiteks ühe püsivamatest olukordadest — liikumatu objekti visuaalse tajumise. Oletame, et objekt jääb samaks ja et ma tajun teda samast küljest, sama vaatenurga all ja samas valguses. Kuid ometi tajum, mille oman praegu, erineb tajumist, mille omanin hetk varem, kasvõi ainult sellepolest, et ta on hetke võrra vanem. Meie hingeline olukord muutub aja jooksul ja just nagu paisub aja voolavuse tõttu. Kui lugu on nii juba välisesemete tajumisel, siis näeme sama veel selgemal kujul meie sisemiste hingeliste elamuste puhul, meie soovide, emotsioonide, tahtmuste puhul. Ja Bergson tuletab sellest asjaolust, et meie muutume lakkamatult ja meie hingeline olukord pole midagi muud kui muutuvus.

Ent lakkamatu muutuvuse kui hingelise tegelikkuse esimese tunnuse kõrval tuleb pidada veel tähtsamaks teist tunnus: hingeliste olukordade vastastikust läbitungimist. Välismaailma esemed, milliseid käsitame eeskätt ruumiliselt, näivad meile üksteisest eraldatud asjadena. On raske kujutleda, et üks asi on samal ajal seal, kus on teine asi. Esemed näivad asetsevaina üksteise kõrval, nad on läbitungimatuid. Nad näivad meile üksteisest eraldatuina ja üksteisele läbitungimatuina; ja seetõttu on nad ka arvuliselt loendatavad. Seevastu hingelises tegelikkuses pole olukordi, mis asetseksid üksteise kõrval; kõik nad on lahutamatu solidaarsuse ja vastastikuse penetratsiooni (läbitungimise) vahekorras. Hingelises tegelikkuses pole isoleerust mitte kvantiteet, vaid see, et ta on puhas kvaliteet. Hingelised olukorrad on üksteisest niivõrra läbitunginud, et on raske öelda, kas neid on üks või mitu. Meil pole siin tegu mitte oma-ette piiriteldava asjaga, vaid pigemini pideva progressiga. Meie hingeelu võiks võrrelda ainult lakkamatu meloodiaga, jagamatu muutuvusega, milles olevik on läbitungitud minevikust. Siin me kohtame seda, mida Bergson nimetab reaalseks kestuseks (durée réelle). Kestus on see „vorm, mille omandab meie teadvusolukordade suhtes, kui meie „mina“ andub elamisele, kui ta hoidub püstitamast distinktsioone praeguse olukorra ja eelnevate olukordade vahel“ (Essai sur les données... 7 tr. Pariis 1907, lk. 76).

Välismaailma esemeid oleme harjunud käsitama ruumilistena. Ent hingelise tegelikkuse olemusvormiks pole mitte ruum, vaid aeg. Ruumiliste esemete kohta maksab vastastikuse välisistamis e nõue; loogilise parafamatusega jõuame seadusele, et kaks keha ei saa samal ajal olla ühes ja samas kohas. Ka psüühilisi nähtusi me kaldume ruumistama,

kuigi me teame, et neile on iseloomulik vastastikuse penetratsiooni vahekord. Seda ruumistamist soodustab asjaolu, et me ka aega kui hingeliste nähtuste olemusvormi püüame käsitada analoogiliselt ruumile ja nimelt nii, et aja eri momendid on üksteise suhtes välispidised, üksteisest eraldatud, asetsedes üksteise kõrval. Me projitseerime aega ruumisse ja kujutleme aega kui joont või ahelat, mille osad üksteist küll puudutavad, kuid ilma üksteist penetreerimata. See on käsitlus ajast, nagu teda võib tarvitada välismaailma esemete kohta. Kui see käsitlus ajast, milles eri momendid on üksteisest eraldatud ja välistatud, oleks õige, siis peaksime ajaliselt toimivas elus võima teravasti eraldada minevikku, tulevikku ja nende vahelisel piiril olevikku. Sellises ajas minevikku e n a m pole, tulevikku v e e l pole, ja olevikku tuleks käsitada kui määratlematu momenti, piiri, punkti, mis ei sisalda mingit liikumist, mingit elu. Kuid juba terve inimõistus ütleb, et see, mida nimetame olevikuks, pole midagi abstraktse punkti või piiri taolist, vaid lühem või pikem ajavahemik, mis võib ulatuda minevikku ja haarata tulevikku. Reaalne aeg, mida tunneme endi hingelisest tegelikkusest, on jagamatu vool, pidev kestus. Bergson ütleb, et selles protsessis, milles käsitatakse aja eri momente asetsevaina üksteisest väljaspool, minevik kaob jäljetult ja tal pole mingit tähtsust; mineviku asemel mõjub temast tekkinud olevik; siin ei mõju mitte minevik ise, vaid tema poolt moodustatud p r a e g u n e olukord. Maailma kohta, mida matemaatikute ja füüsikute poolt analüüsitakse sellise matemaatilise aja-mõiste seisukohalt, selle maailma kohta võib öelda, et ta igal hetkel s u r e b j a s ü n n i b u u e s t i (L'évol. cr. lk. 24). Evolutsiooni kui elu iseloomulikumat joont on aga raske selliselt eelduselt mõista. Evolutsioon eeldab mineviku pidevat jätkamist oleviku kaudu, kestust kui ühendavat seost. Elu on identne kestusega, mida Bergson veelkordselt defineerib: kestus on mineviku pidev progress, mis närib tulevikku ja mis paisub edasi sammudes (La durée est le progrès continu du passé qui ronge l'avenir et qui confle en avançant. L'évol. cr. lk. 5.) Endi hingelises tegelikkuses leiame seda kestust, mis on alaline saamine ja alaline loomine — loov evolutsioon. Eluhoo kõige iseloomustavamaks olemustunnuseks tuleb pidada seda reaalsel kestust. Reaalne kestus ei moodusta mitte ainult meie hingelise tegelikkuse tõelise olemuse, vaid kogu maailma tõelise olemuse. Maailm on pidev, jagamatu muutuvus, kus minevik säilib olevikus. Teadvusega varustatud eksistentsi mõte seisneb selles, et muutuda; muutuda, et küpseda; küpseda, et end lõpmatult uuesti luua. Kuid sama kehtib kogu eksistentsi mõtte kohta. Nagu meie kohtame loovat evolutsiooni endi hingelises sisemuses, nii võime ka üldse elu kohta öelda, et ta loob igal hetkel midagi uut (L'évol. cr. lk. 8).

Elu on algusest peale ühe ja ühtsa eluhoo lakkamatu arenemine. Arenguprotsess oleks lihtne ja tema mõistmine kerge, kui elu oleks liikunud ainult ühel joonel. Bergson ei nõustu arvamusel, mis on pärit Aristoteleselt, et taimede elu, loomade elu ja inimeste elu tuleb käsitada ühe ja sama arengutendentsi kolme astmena. Nad on pigemini kasvava eluhoo hargnemisel kujunenud kolm eri suunda. Elu algust tuleb kujutada ühe granaadi plahvatusena, mille eri killud omakorda viskuvad eri

suundadesse. Paljudes suundades on eluhoog joosnud ummikusse, peamiselt seetõttu, et ta sattus ületamatuile anorgaanilise mateeria poolt asetatud takistustele. Ainult kahes suunas ja nimelt taimeriigi ja loomariigi suunas on arengul olnud liikumist. Loomariigis on evolutsioon toimunud kaht eri teed mööda. Üks neist teedest on viinud instinktile (putukate suunas) ja teine intellektile (imetajate suunas) kui eri elu- ja tunnetusvormile.

## 5.

Me oleme vihjanud seni Bergsoni filosoofia kahele põhimõistele: reaalne kestus ja eluhoog. Tegelikkuuse tõeliseks olemuseks tuleb pidada reaalsel kestust. Me jõuame kohe Bergsoni filosoofia kolmandale tähtsale osale, kui küsime, kuidas võime haarata tegelikkuuse tõelist olemust, milline on organ, millega võime teda tunnetada? Bergson vastab: tegelikkuuse tõelise olemuse tunnetusorganiks on intuitsioon.

Selle vastusega saab Bergson müstilise irratsionalismi esindajaks kaasaegses filosoofias. Tõelise tegelikkuuse tunnetamisorganiks on intuitsioon, mitte intellekt. Intellekt pole see, milleks ta end meelsasti peab. Ta pole mitte vahend, mis tunnetaks tunnetuse enda pärast. Vaid ta on funktsioon, mis on arenenud ainuüksi praktiliste toimingute vajaduste sunnil. Me saame tunnetada tõelist tegelikkuust ainult siis, kui loobume kavatsustest rakendada tegelikkuust oma praktiliste eesmärkide huvides, s. t. kui me loobume tarvitamast intellekti poolt loodud mõisteid ja kategooriaid. Intellekt on võime, mis saab meie praktiliste eesmärkide saavutamise vahendiks. Intellekt arenes inimesel selleks, et võida ümbrusele kohastuda. Selle võime tuumaks on mehaaniline leiutamine. Intellekti eesmärgiks on fabritseerida tööriistu ja neid lõpmatult varieerida. Inimene kui intellektiga varustatud olevus on homofaber. Intellekt peab tõeseks kõiki tunnetusi, mis võivad olla kasulikud ja väärtuslikud meie praktilistele eesmärkidele. Peamiseks esemeks, millega intellekt tegeleb, on anorgaaniline mateeria, s. t., kehad, mis sisesmiselt ei muutu, millel pole ajalugu ja mida saab muuta ainult väljastpoolt mehaaniliselt. Anorgaaniline mateeria on just see, mida intellekt vajab. Sest mis kasu oleks riistast, kui ta meie kätes muutuks ettenähtamatul viisil, nagu muutub ja areneb elu tõeline olemus. Intellekt tunnetab asju ainult homogeneenruumi aspekti all. (L'évol. cr. lk. 170).

Materiaalsete, manuaalsete riistade loomine on ainult üks neist toiminguist, mida intellekt sooritab meie praktiliste eesmärkide huvides. Et toimida, selleks peab inimene ette mõelda suutma. Selleks loob ta konstantsed kujutelmade ühikud, mõisted. Mõisted on samasugused ümbruse valitsemise vahendid, nagu seda on tööriistad. Nagu ülal mainisime, tööriistad on ainult siis kasutatavad, kui nad kasutamise jooksul ettenähtamatul viisil ei muutu. Seetõttu on endastmõistetav, et mõisteliselt mõtlev intellekt abstraheerub kõigest sellest, mis on muutuv ja liikuv, ja haarab ainult seda, mis nähtustel on ühetaolist, võrreldavat ja korduvat. Intellekt haarab asju ainult väljastpoolt. Asjade sisepool, tõeline tegelikkus, mis on olemuslikult liikumine, loov areng, jääb intellekt-

tile käsitamatuks. Juba lihtsa liikumise käsitus sünnitab talle ülepääsmatuid raskusi. Ma liigutan oma kätt punktist A punktini B. Seestpoolt tunnen ma seda lihtsa jagamatu aktina. Väljastpoolt võib seda liikumist kujutada teatud kõverjoonega. Sellel joonel ma eraldan kuitahes palju positsioone ja joont ennast võib käsitada nende punktide koordinatsioonina. Meie intellekt kaldub liikumist käsutama selliste punktide koordinatsioonina, mis asetsevad üksteisest väljaspool. Nii aga jõuame paratamatult raskustele, mis on tuntud juba antiikajast Zenoni arutlustena (Achillesest ja kilpkonnast j. t.), millede eesmärgiks on tõestada, et liikumine pole võimalik. Bergson võrdleb meie intellektuaalset tunnetust kinematograafiliste momentülesvõtetega. Igikestvalt liikuvas ja arenevast reaalsusest saame intellekti põhjal rea momentaanseid pilte; saamist ja sisemist arengut me ei suuda tabada. Seda suudaks ainult *intuitiivne*. (L'évol. cr. lk. 99, 330 jj.). Ent mis on siis intuitsioon?

Intuitsiooni olemust saame mõista, kui teda võrdleme *instinkti*ga. Instinkt on arenenud loomariigis kõige täiuslikumaks kiletiivaliste (mesilased, erilased, sipelgad) juures. Instinkti olemust nende juures tuleb näha selles, et üks indiviid omab alateadvusliku käsituse teise indiviidi elavast organisatsioonist. Bergson selgitab selle ühe näitega erilaste instinkti avaldusest. Et kindlustada oma järeltulijaile värsket toitu, selleks peab erilane enne munemist koguma küllaldase hulga putukaid. Kuna on tarvis, et nad hoiduksid värsketena, siis ei tohi erilane oma saaki mitte surmata, vaid peab neid tegema ainult vastupanu- ja liikumisvõimetuks. Eri erilaste liigid sooritavad selle ülesande imeteldava osavuse ja kindlusega. Näiteks erilane, kes haarab kuldpõrnika, torkab teda ainult ühte punkti, kuid just selles punktis asetsevad motoorsed ergurakud ja ainult need; torge teistesse ergurakkudesse oleks põhjustanud surma ja järelikult mädanemise. Instinkt juhib erilase oga nii, just nagu oleks kuldpõrnika vitaalsentrum ühine tema omaga. Selliste instinktiivsete otstarbekohaste toimingute seletamiseks kõlbab Bergsoni arvates ainult üks oletus ja nimelt: erilane ja tema ohver on üksteisega seotud sümpaafiaga (selle sõna otseses tähenduses); sümpaafia õpetab seesmiselt erilase haavamist.

See, mida putukate juures viib toime instinkt, see toimub teadvusliku elu astmel intuitsiooni alusel. Võiks öelda, et intuitsioon on teadvuslikuks saanud instinkt. Bergson nimetab intuitsiooniks „sellist intellektuaalset sümpaafiat, mille kaudu me asetume objekti sisemusse, et kokku sulada (coïncider) sellega, mis temas on ainulaadset ja järelikult väljendamatu“. Ainult intuitsiooni kaudu me suudame haarata tegelikkust, nagu ta on endamisi, tema kaudu me tabame tõelist tege-  
likkust kui keevat loomingut. Intuitsiooni võimalust ta selgitab aga meie hingelise tegelikkuse alal, nagu sellest oli juttu eespool. „On olemas vähemalt üks reaalsus, mida me tunneme seestpoolt intuitsiooni kaudu ega mitte ainult palja analüüsi kaudu... See on meie „mina“, mis kestab (dure)“. (Introduction de la métaphysique, ilm. Revue de Métaphysique et de Morale, 1903, lk. 3, 4).

## 6.

Eespool vihjasime lühidalt Bergsoni filosoofia mõningaile põhimõistele. Igaüks, kes loeb Bergsoni teoseid, tunneb end varsti otsekui võlu-

tud. Bergson esitab oma filosoofia sarmikalt ja läbipaistva selgusega, mis pole just tavaline metafüüsikute juures. Ja kui siia juurde arvata asjaolu, et Bergson on tugev ka detailides, siis on arusaadav, miks tema filosoofia on leidnud suurt poolehoidu. Kahjuks pole meil siin võimalik vihjata tema filosoofia huvitavaile eriosadele, nagu seda on tema õpetus tahtevabadusest ja tema tajuteooria. Kuid kõige selle juures ei tohi muidugi salata, et ligemal süvenemisel tema filosoofiasse tekib terve rida kahtlusi, milledest mõningaid mainime allpool.

Bergson käsitab intuitsiooni kui metafüüsilist tunnetusorganit, mis pidavat meid viima asjade sisemusse ja mis võimaldavat meil tajuda nende elu sama vahetult, nagu tajume enda sisemust. Sellise intuitsiooni-protsessi kohta esitab ta korduvalt näiteid kirjanduslik-kunstilise mõistmise ja elamuse alalt. Kuulates luuletaja värse, me püüame sümpaatiat abil tabada seda seestmist punkti kui jagamatut ja ühtlast elu olukorda, millest voolavad adekvaatse väljenditena sõnad ja laused. Nii huvitav kui ongi see näide, ometi on küsitav, kas siingi tohib kõnelda luuletaja sisemuse vahetust intuitsioonist. Bergsoni järgi on ju psüühiline tegelikus igal hetkel midagi kordumatut uut. Kui ma nüüd süvenen luuletajasse intuitsiooni teel, siis pole ju tema minevik mitte minu oma; tema olevik, mis kannab endas kogu tema minevikku, ei saa mulle ikkagi adekvaatselt haaratavaks. Tema väljendusi haaran ma intuitsiooni teel, foetudes seejuures oma elamustele ja oma ajaloole. Mõistele üle-individuaalsest, universaalsest sümpaatiast, on väga raske leida kogemuslikku alust hingelise tegelikkuse alalt.

Intuitsiooniga on ühenduses veel teine küsimus, millele Bergson pole suutnud anda küllalt diferentseeritud vastust. Meie intellekt on loonud hästikorrastatud, selgete ja distinktsete mõistete süsteemi eeskätt loodusteaduste alal. Kui aga metafüüsika peamiseks tunnetusorganiks peab olema intuitsioon, nagu tahab Bergson, siis jääb arusaamatuks, kas seda metafüüsikat üldse saab mõisteliselt sõnastada ja teistele teatada. Milline on selle filosoofia sisu, mis esemeid haarab intuiitiivselt?

On olemas elamusi, mida ei saa mõisteliselt sõnastada. Nende väljendamiseks tarvitame pilte ja võrdlusi. Bergsoni teosed on tulvil selliseid liikuvaid kujutelmi ja ta püüab liialt sagedasti nende abil üle saada raskustest. Üheks selliseks raskuseks tuleb pidada mateeria küsimust. Bergsoni järgi, nagu nägime eespool, tuleb tõeliseks tegelikkuseks pidada *l o o v a t e l u h o o g u*. Ent kuidas tuleb mõista siis materiaalselt maailma? Eluhoog on kestev pingutus, tunglemine ja loov liikumine. Bergson arvab, et eluhoog ei saa hoiduda kestvalt sellise absoluutse liikumise olukorras. Seal aga, kus eluhoo tunglemise pinge lõtvub, seal hangub absoluutne elu mateeriaks, ruumiliselt ulatuvuslikuks. Kiirgavast, voolavast sisemusest saab paljas välispidistus, millel puudub vitaalne tsentrum. Ka seda mateeria tekkimist selgitab Bergson peamiselt ainult piltide abil. Kuulates luuletaja värse sisemise pingutusega ja sissetundva sümpaatiaga, me võime kaasa elada luuletaja elamusi. Ent korraga vaibub meie sisemine pinge, meie sisemus lõtvub. Selle lõtvumise tagajärjel muutuvad toonid, sõnad ja laused mõttetuiks ja elutuiks, nad pole midagi muud kui materiaalsed esemed.

Bergsoni arvates tõelist tegelikkust tuleb käsitada pideva vooluna, absoluutse liikumisena. Kuna meie intellekt kaldub kõike tükeldama, siis ei suuda ta selle pideva voolu sisepoolt mitte õieti tunnetada. Nii nagu materia, nii on ka intellekt arengu tulemus. Kuidas võikski intellekt, mis on loodud arengu jooksul teatud olukordade sunnil ja teatud eesmärkide jaoks, tunnetada seda elu tervikuna. Bergson arvab, et kõik distinktsioonid, kõik vormid on loodud meie intellekti poolt. Elu ise on puhas pidevus. Kui tahaksime olla konsekventne, siis peaksime kõik distinktsioonid, kõik vormid, kõik individuatsioonid lugema paljalt illusioonideks. Kuid siis peaksime küsima, mis on põhjustanud sellise illusiooni tekkimist. Selle illusiooni tekkimisele peaksime leidma mingi põhjuse ka tõelises tegelikkuses endas. On nähtavasti midagi, mis pole ainult pidev liikumine. Ka materia tekib pideva voolu katkestamise tagajärjel. Peab olema nähtavasti midagi, mis põhjustab eluhoo hangumist ja lõtvumist. Tõeline tegelikkus pole siis mitte puhas liikumine, vaid temas peab olema midagi, mis võib liikumist katkestada ja artikuleerida. Tõeline tegelikkus pole mitte puhas ühtsus, vaid ürgeline paljusus. Kuju, vorm on talle samavõrra olemuslik kui pidev liikumine.

A. Koort

## TUUPILISI VÕTTEID JA VAATEID KIRJANDUSE KRIITIKAS

### ÜHE „INIMLIKU DOKUMENDI“ PUHUL

„Kirjanduslikud võitlused on niisama vanad kui kirjandus ise.“ Selle kõlava ja õige lausega alustab B. Taggo üht „Varamu“ viimases numbris (aprill, või õigemini jürikuu 1938) ilmund artiklit, mis tahab võidelda ning nähtavasti ka provotseerida võitlusele. Kuigi selle päälkirjaks on „Eesti luule arenemise teid“, käsitleb see meie luulet kogu aeg seoses minu nimega ning ilmse püüdega minu vaateid ümber lükata, ilma et eesti luulekirjanduse arengust öeldaks midagi uut või seda süsteemaatselt valgustetaks. Olen selles oma nime leidnud kolmkümmend üheksa korda.

„Iga tõusev värsiseppade põlv on tahtnud olla targem ja tähtsam oma eelkäijaist“, kõlab sama artikli teine lause. See on teataval määral, kuigi mitte päriselt tõsi — ning sedasama tahab nii mõnigi muu sulamees, eriti siis, kui ta asub veriseks (või findiseks) võitluseks kirjutuslaua taha, et ühel hoobil hävitada vastase argumendid. Mõni teine on siiski pisut ettevaatlikum ning jääb rahule, kui tal on öelda osaltki midagi uut, kusjuures ta oma eelkäijate häid külgi ei jäta tunnustamata. Võib-olla on see isegi ratsionaalsem viis. Kuid Taggo võitlus tahab olla vallufajalikum: „Võita või surra“ on tema artikli viimased sõnad enne ühe inspireeriva tsitaadi esitamist Johannes Barbaruselt. Mulle tundub, et pean vastu võtma tema võitluskinda, seda enam, et ta vähemalt teeb näo, nagu tahaks ta kokku võtta ja purustada kogu minu esteetilise kredo.

Kõnealuse artikli autor ei ole avalikkusele mitte päris tundmatu. Ta on avaldand venekeelseid luuletusi, mille kohta ei saa öelda, et nad olek-

sid andetud, ning viimastel aastatel ka rea eestikeelseid arvustusi, päämiselt eesti luule kohta, mida järjekindlalt on võidud leida „Uus Eesti“ veergudel. Käesoleval puhul ta siiski teeb minu teada esmakordselt katse oma seisukohti esitada sidevamal kujul. On järelikult põhjust võtta nii tema vaated kui menetlus analüüsimisele. Et kummagi kohta ei saa öelda, et nende sidevus ja nende esituse metoodilisus oleksid just väga suured, siis kahjuks nende lahtiharutamine võtab võrdlemisi palju ruumi ja aega. Kuna aga minu arvates on tegemist tüüpilise nähtega, siis tasub see töö end siiski. Päälegi annab käesolev vaatlus põhjust mõnekski põhimõtteliseks märkuseks.

Autor lähtub mõnest „Akadeemias“ ilmund minu printsiipaalsemat laadi artiklist, kuid näib kas kogemata või teadlikult jätnud silmapaari vahele mõne teise säälsamas avaldet ja sama põhimõttelise kirjutuse, mis oleks tal võimaldand pilti väga oluliselt täiendada. Nõnda näiteks ei suuda mina leida vihjetki oma artiklile „Inglise luulest ja eesti mentaliteedist“ („Akadeemia“ 1937, nr. 4), kus just eesti luule kohta ütlen mõnda, mida Taggo oleks pidand oma poleemikas arvestama. See ei ole siiski tema suurim patt, nagu järgnevast peaks varsti selguma. On nimelt kindlakstehtav, et Taggo omistab minule hulga vaatekohti, milles ma oma arvamusi üldse enam ära ei tunne. Kuid laskem kõnelda faktidel ja fsitaatidel.

B. Taggo üheks põhivaateks on, et luule peab olema elulähedane, või, nagu tema paremaks peab soovitavat omadust nimetada, eluline. Ta on arvamusel, et mina seda vaadet ei jaga. Eriti oma kirjutusis noorte kohta mina andvat neile nõu „olla targad ja vaiksed“, „pageda elu eest“, et „ennast mitte määrada“, ning (ainult nii võib sellest aru saada lk. 466 antud kontekstis), ma jäävat väga rahule sellega, et neil ei olevat „enam andumust millelegi, isegi mitte maailmamurele, et neil ei tunduvat enam „kandvat ideed või kirge“ (lk. 466). Nende edu nimel mina soovitavat neile „esijoones seesmist süvenemist raamatu abil“ (lk. 467), „raamatutarkust“, nähtavasti koguni „raamatute taga konutamist“ (minu sõrendus), mis B. Taggo arvates loomulikult „nüritab viimaks hinge, teeb selle tuimaks“ (sääls.). „Raamatuidki tuleb lugeda värskendumusega, kuid seda suudab vaid elav, jõuline isik“, tähendab Taggo õpetavalt, muidugi eeldades, et mina arvan teisiti. Ta interpreteerib minu vaateid nii, et minu meelest „intellektil on täita tähtis, kaaluvamgi osa luuletuste loomisel“ (minu sõrendus — lk. 461). Edasi ma soovitavat noortele veel vormikultuuri (lk. 467), ning antakse mõista, et olen „esteeditsev kirjanduse harrastaja“, kellele „ei ütle midagi südamest tulev paa-tos“ (lk. 465 — seosest paistab selgesti, et seegi on öeldud minu kohta). Sääraste omaduste ja ideaalide tõttu mina tegevat liiga Visnapuule, kuid üsna erilisel määral ka Barbarusele ning isegi Valmar Adamsile. Barbarusel „ei olevat kohta Ants Orase luuleaias, kus kultiveeritakse viisakaid ning kõigiti ilusasti rõivastatud värse“ (lk. 463). Vihjatakse, et mina sugugi ei nõudvat luuletajailt elamusi ning elukogemusi (või kuidas teisiti tõlgitseda poleemikat lk. 467 kolmandas ja neljandas lõikes?). Reageerimist kaasajale, olgu „nii või teisiti“, mina Taggo artikli põhjal otsustades paistan pidavat eksimuseks. „Luule vajab avarusi, laia hingeelu. Ja

seada ei saavutata raamatute kaasabil, mitte ka analüüsi teel. Tundmust on farvis kultiveerida, nende poolest oleme vaesed — seda ütles ka intellektuaalse luule esindaja Valmar Adams. Et saada Euroopa vääri- seks, ei puudu meil intellekt, puuduvad vaid tundmused" (lk. 468—469).

See on B. Taggo käsituse konspekt, mida hiljem tuleb täiendada. Kuivõrra vastab see käsitlus minust tõele, või kas või ainult sellele osale minu vaatekohtadest, mis möödunud ja käesoleval aastal on pääsnud ajakirjandusse, sest oleks ehk liig oodata Taggof rohkema tundmist?

Pean kahjuks juba päris alguses B. Taggo vastu esitama süüdistuse tsitaatide säärases kasutamises, mida tuleb pidada kõige lubamatumaks hoolimattuseks ja millele sobiks veelgi ebameeldivam nimi. Ta ei pea tarvilikuks silmas pidada, kelle kohta minu väljendused käivad, ning esitab minupoole kiituse seda, mis on öeldud ilmselt eitavas vaimus. Artiklis „Kirjanduslik situatsioon ja noorem luuletajate-põlv“ (Akadeemia 1937, nr. 3, lk. 184) Gustav Suitsu käsitelles ütlen tema kohta: „Ei ole enam tunda andumust millelegi, isegi mitte maailmamurele. Seda ei ole enam pikemat aega märgata ka Suitsu proosas. Selle olemuslikumateks joonteks on ironia või sarkasm, kuid väga harva ilmavaafeliste nähete puhul. Kandvat ideed või kirge ei näi enam olevat — igatahes see ei avaldu.“ See ei ole „luuletaja ideaalkuju“, millisena mina seda Taggot järele võtvat („Varamu“, lk. 466) ja see ei käi mitte noore generatsiooni kohta. Suitsu parimaid aegu iseloomustan samal leheküljel hoopis teisiti, toonitades just seda, mille vastu ma Taggo väidet mööda olen ükskõikne — tema isiku omaaegset avarust ja erksust, pilku, mis ei hoidu „fikseerimast ajaloolist momenti kõigi selle suurprobleemidega“, intensiivsust, millega „ideed puhuvad tema luuletustest mõnikord läbi rajuilmadena“, nii et „luuletaja kogu olemus vibreerib nendega kokku puutudes“, hoogu, milles „on tunda jõuliselt mõtleva ja kujundava, sadu varjundeid valitseva loov-isiku suurt võtet“. Kahetsen ainult seda, et hiljem Suitsul „avarus ja suur hoog hakkavad vähenema“, et „ei ole enam näha luule vitaalset keskust, mis organiseeriks kõike“, et tal „mõte kukub pigemini sapitilkadena kui langeb kiirestikkudena“, et tema „värsid tunduvad ikka rohkem ääremärkmetena, kuigi nad sääras- tenagi võivad erutada ja haarata.“ Teatava nukrusega konstateerin nähet, et Suitsu isiksus enam ei taha või ei söanda vabalt avalduda, et „ei teki enam muljet, et leiaksid kontakti luuletaja tuum-minaga“. Sõnaga, samal leheküljel, mida tsiteerides Taggo püüab mind teha esteetilise kvietismi ja irdund andumattuse eestvõitlejaks, vaidlen küllaltki teravalt just nendesamade omaduste vastu. Kas on keegi temale teind ühekül- seid väljakirjutusi minu artiklitest, mille põhjal ta „kõrgemal nõuandel“ on koostanud oma pamfletitaolise pisirünnaku, ilma et ise oleks vaevunud tsitaatide sisulist külge ja konteksti kontrollida, või on tegemist tema enda algatusega?

Kuid olgu algatajaks kes tahes, tulemused ei ole kadestamisväärised. Ka muus on märgata kas debüteeriva esseisti erakordset hajameelsust, arusaamise puudust või tahtmatust asju nii näha, nagu nad on. On täiesti õige, et ma intellektile kui inimolemuse ühele eriti iseloomustavale joo- nele ka luules omistan tähtsust. Olen sellest koguni kirjutand eriartikli,



päälkirjaga „Äremärkmeid luulest ja intellektist“ („Akadeemia“ 1937, nr. 2, lk. 102—109). Kuid ma ei mõtlegi mõistust eelista da tundeile, vähemalt mitte luules. Sooviksin mõlema orgaanilist liitumist ning toon maailmakirjandusest näiteid sellest, kuidas just nende sümbioos on viind kõrgeimate tippudeni. Mainin ka seda, et neisse, kes on vastuvõtlitukud mõtteile, võivad need mõjuda sütitavalt, tekitades intensiivsemaid tundeelamusi. „Luule seisukohalt on lõppeks täiesti ükskõik, kumb tärkas enne, kas mõte või tunne. Tähtis on ainult, et luules oleks tunnet olemas. Teatavat ideed võib propageerida säärase innu ja jõuga, et tunde vibratsioonid kanduvad üle ka lugejasse. Mõttekirg võib olla sama ehtne kui iga teine kirg, kuigi seda ei leidu just igaühel“ (lk. 104). Siin ei ole juttu mõtte primaadist, sest ma rõhutan küllaltki (võib-olla liigagi) tugevasti tunde vajadust igal juhul, küll aga kõnelen siin elulisest mõttest, sellest, mis tekitab haaravaid elamusi. Meenutaksin väljapaistva inglise poeedi Herbert Readi luuletust „The Retreat“, kus järgmiselt kirjeldetakse mõtte valusat ülevust:

Liberty and power, and that light-winged joy  
That is the folly of forgetfulness,  
These do not come in the unguarded  
Moods of quiet. At that time  
The unhealing features of the brain  
Revive their dim wounds, to burn, to bleed,  
To flow with the lava of thought's lucid pain.  
(Collected Poems, lk. 55).

„Mõtte kirgas valu“ on võimalik, ega näita maailmakirjandus meile, et see piirduks vanemate luuletajatega, nagu Taggo tahab mõista anda. Shelley, keda ta ise nimetab imeteldava eeskujuna, ei olnud veel kolmekümneaastane, kui ta suri. Hugo Masing, kelle „seesmist mõtteküllust, vaimu ilma lopsakust“ ta hindab (nagu minagi seda ühes „Loomingule“ kirjutet arvustuses olen umbes paari aasta eest teind), kuigi ta teisel leheküljel iseloomuliku ebajärjekindlusega väidab, tema „ainulaadne fantaasialend“ olevat „vaba mõttekammitaist“, ei lähene samuti kaugeltki veel keskeale. Ning mina, nagu veel mitmed teisedki arvustajad, leian samasugust mõttepinget ja elavat hoogu ka Alveril, võib-olla eriti Alveril, keda Taggo püüab tembeldada mänglevaks esteediks, täies kooskõlas teatavate ringkondade löökausefega. Lisan juurde, et samu omadusi näen ka Talvikul ning üsna tunduval määral veel teistel noorema sugupõlve esindajatel.

Nii siis, ka minu vaatekohti intellekti ja luule suhete asjus on Taggo osand otse pahupidi käänata. Seda, et mõtluses nähakse suurt potentsiaalset luule rikastamist, ei saa milgi moel samastada fundeelemendi alavääristamisega. Enamik minu kahtlustest Sütiste puhul (vt. artiklit „Elulähedusest, eriti luules“, „Akadeemia“ 1937, nr. 6) on seoses just tundeintensiivsuse vähenemisega tema värssides, sellega, et ta pärast teda kannustand ja õhutand sotsiaalsete teemide käsitlemist erapooletumaile aladele siirdudes on küll läbi rännand suure osa Eestist ja muust maailmast,

kuid pole leidnud oma h i n g e, et tema impressionism ei küüni küllalt sügavale, kuigi see detailides pakub mõndagi väga värsket.

Kuis on lugu raamatulisusega, koguni „raamatute taga konutamise-ga“, mida mina soovivat arenevaile luuletajaile? Kuidas mina vaatan kirjanduse suurmeistrite viljastavale mõjule, seda olen oma meelest küllalt selgesti öelnud mitmes artiklis, m. s. tollessamas, millest Taggo võttis need Suitsu kohta käivad ja tema poolt nii ettevaatamatult noort generatsiooni käsitlevaiks tõlgitses pool- ning veerandlaused. Säen sääl nooremaile eeskujuks Underi, kelles leian niihästi suurt vaimset iseseisvust kui ka võimet kõigi aegade kirjanduse parimikust assimileerida seda, mis suutis teda tõeliselt rikastada, ilma et ta kuidagi oleks muutund imiteerijaks. „Under ei ole mingi mõttes epigoon, kuid ta on ilmselt juba maast madalast leidnud intiimse kontakti maailmakirjanduse suurvaimudega. Selle, mis tal neis tundus loomulähedasena, on ta assimileerind ja ümber kujundand väga originaalsel viisil. Keegi ei mõtlekski teda ristida jäljendajaks, vaid võib ainult öelda, et ta kuulub õhtumaa kultuuri suurde traditsiooni. Sellega seovad teda tuhanded niidid, ta on liha selle lihast ja veri selle verest, muidugi lakkamata sääljuures olemast eestlane. Ta ei ole liikund ainult selle kultuuri kaasaegsel pinnal, vaid on tungind selle põhjani välja“ (lk. 184—185). Säen teda otse vastandiks neile, kes näiteks ekspressionismi kaasa tehes kaotasid iseenese, ja rõhutan seda, kuidas ta küll „omandas uusi teeme, mõtteid, nüansse, kuid jäi sääljuures siiski ustavaks endale ning suurtele pärimustele“. See on juba ilmsesti l o o v kultuuri omandamine, just seesama „värsked andumusega“ lugemine, mida Taggo (kas mitte ebateadlikult minu eeskujul?) nii soojalt soovitab. Muide, samalaadselt iseloomustab ka Taggo Underit, üteldes, et „just M. Underi luuletuses ei leia meie tahtlikku kultuuritsemist, euroopatsemist“. Ainult ta ei suvatse sellest märku anda, et ta vaid kordab minu enda vaadet, vaid teeb näo, nagu poleks ma neid seiku osand tähele panna. Kirjeldades Underi pärastsiuruaegset elutunde süvenemist, maailma viletsuste ja hädade nägemuslikult-selget tajumist, viisi, kuidas ta oma „südameid värisema panevate ballaadidega“ (väga õige, kuid milline stiil!) tungis müstika valdkonda, seletab ta väga kategooriliselt, mina väitvat, et „kõiges selles on põhjuseks tema euroopalikkus“. Seda ma ei ole k u n a g i väitnud, kuigi olen küll avaldand arvamust, et see kõik oleks vist olnud pinnalisem, kui Underil puuduks tema kõrge kultuursus. Omapärasus, andekus, siirus, kui soovite, soojus ja ü h t l a s i kultuur liituvad temas nii imeteldavaks tervikuks. Seda olen ennegi üsna eriliselt toonitand kirjutuses „Elulähedusest, eriti luules“, eristades Underit meie „ametlikest“ eluläheduslasist, kes samuti tegelevad hädade ja viletsusega, kuid kellel puudub see teritet meel, see kultuursus, see muidugi loomulikke eeldusi vajav, kuid kontaktis suurvaimudega kasvav süvenemisevõime ja nüansikus, mida Underil leiame nii ohtral määral.

Taggo omadest erinevad minu vaated nooremate kultuurilise palge hindamisel. Olen veendund, et neil — kaugeltki mitte vähimal määral Alveril — on niihästi omapärasust kui ka võimet ja tungi kontaktis

Euroopa kultuuri suurte traditsioonidega umbsusest üle ulatuda. Maailmakirjandus on neid ergutand, on neid õpetand vastutustundeliseks ning sõna ainsas hääs mõttes auahneks. Nad on omandand „tõsise suhtumuse oma töösse, ideid, mis ulatuvad üle tänapäeva, nõudlikkust eneste ja teiste vastu, perspektiivitunnet ning valmisolekut ennast mitte üle hindama. Nad teavad, kui pikk on tee ülespoole ja kui raske on jõuda kõrgemate tippude lähedalegi“ („Akadeemia“ 1937, nr. 3, lk. 185). On selge, et säärane suhtumine ei teki konutamisest, vaid värskest, anduvast lugemisest koos oma vaimse palgega. Seda ma „noortel“ näen, ja Taggo osalt samuti, kuid miskipärast just Alveri puhul mitte. See võib ehk seletuda tema kasina nüansitundega nii intellektuaalsel kui emotsionaalsel alal, mida tema artikkel tõendab igal sammul ja millest juba olen toond rea näiteid, esiotsa küll peamiselt intellektuaalsete varjundite suhtes.

Mida öelda Taggo väidete või pigemini vihjete kohta, et mina kui esteeditsev kirjanduseharrastaja ühekülgset õhutavat vormikultuuri omandamisele (vt. lk. 465 ja 467)? Tema ise ütleb vormikultuurist, et „muidugi, see on eeltingimuseks igale kunstiloomingule, see on alus, aga ka ainult alus, millele toetub kunst“ (lk. 467). Selles olen temaga nõus, kuid juhin fähelepanu seigale, et maja ilma aluseta on varisemisohus, sellepärast tuleb tingimata soovitada aluse rajamist ning vaadata, et alusmüürid oleksid küllalt tugevad. Seda eriti esile tõsta tuleb juba sellepärast, et eelmine põlv — eeskätt Sütiste ja Hiir — olid vaibumas distsipliinitusse ja lõtvusse vormi suhtes, mis mitmele noorimale näis muutuvat kardefavaks eeskujuks. Kuid pean uuesti iseennast tsiteerima: „Neile noortele on ette heidet, nad olevat „nikerdajad“ ja pisiefektide taotlejad. Küllap vahel neil on juhtund sedagi, nagu väga sagedasti ka nende eelkäijail. Kuid see ei ole iseloomulik ega olemuslik joon... Neid, kes ei hooli stiilsusest ega maitsepuhtusest omas toodangus, võib hõlpsasti irriteerida väsimatu vormiheitlus, kindel stroofivorm, riimistiku laitmatuse ja värskus, „õige sõna“, le mot propre'i otsing“ („Akadeemia“ 1937, lk. 186). Need märkused teen mitte väga lühikese artikli viimasel leheküljel pärast seda, kui on olnud juttu sisulistest küsimustest. Ometigi kõige muu alust (Taggo väite järele, kuigi ta näib pisut alahindavat seda, mis on fundamentaalse tähendusega, sest ta ütleb, see olevat „ainult alus“) ei saand jätta mainimata.

Nagu viimati toodud tsitaadist ilmneb, kõnelen noorte „väsimatust vormiheitlusest“, „õige sõna, le mot propre'i otsingust“. Seda mainib ka Taggo, vist oma algupärase mõtteväljatusega, kuigi mitte kui noorte luuletajate toodangu omadust, vaid nende õpetamiseks: „Just võidelda tuleb vormiga, just otsida vastavaid rütme ja sõnu. Ja see otsimine sünnib vaevaliselt. Noorpoetide laitmatud värsid on aga oma mõjult üksluised“ (lk. 468). Siin lubatagu juba minul ühes paljude teiste arvustajatega olla eriarvamusel, seevõrra kui tuleb arvesse näit. Alveri, Talviku, Sanga, Merilaasi, Kangro, Masingu värssidest jääv mulje. Sütiste, Hiire, hilisema Visnapuu, eriti tema kakofoonilise „Saatana varju“,

korrektse, kuid elutu Eduard Visnapuu<sup>1</sup> kõrval on nende nõtkete, meeleolule kohanev, varjundirikas värss kõike muud kui üksluine. Peagu iga uue „Loomingus“ ilmuva luuletustesarjaga nad tõendavad oma nüanssideskaala ja rütmileidlikkuse avardumist ning väljenduse täpsustumist. Tõsi, nende seas on ka sääraseid, kes eelistavad vabadusi, kas või riimi alal — näiteina toon Paul Viidingu ja ka Vihalemma, kelle käsikirjalise toodanguga olen tutvunud ja kellele soovin kirjastamisvõimalusi! —, kuid needki koondavad, keskendavad, tihendavad ega lange venitamispattu, nagu meie „ametlikud“ eluläheduslased, „Orbiidi“ luuletajad.

Vormi suhtes ei näi B. Taggol olevat pilt kuigi selge. Ta on kirjutand huvitavaid, kuigi väga nikerdet venekeelseid värse, kuid niipea kui asi puutub eesti keelesse, teeb ta märkusi, mis otse hämmastavad. Olen seda märgand juba varemalt, tema muide pisut kahvatute arvustuste puhul „Uus Eestis“, ja praegu leian selle defekti kohta uusi tõendeid. Kõnesolevas artiklis ta kipub pääle minu väga visalt kallale Betti Alverile, kelle kohta ta ise on kirjutand imetlevaid ning mitte sugugi halbu venekeelseid stroofe, ning ta ei jäta puutumata muu seas ka Alveri vormi. Ta leiab nimelt, tema rütm ei vastavat luuletuste sisule. See olevat liiga hüplev, milline laad küll sobivat ta poeemele, „iseäranis kergesisulisile („Pirnipuu“, „Lugu valgest varesest“),“ kuid „kirjutada tõsiseist asjust sääraseis lühikesis ridades ei tohiks“ („Varamu“, lk. 467). Juhtun teadma, et Taggo on vaimustet puškinist, kes suurima andumusega vene keeles jäljendab Puškini ülevalaadilisi neljajalgseid jambe, säilitades hoolega oma suure eeskuju sõnavaralisi iseäraldusi. Ühel neist paarist korrast, mil temaga olen kokku puutund, luges ta ühe sellase pastiši Alverile, Talvikule ja minule ette. Tal ei tule vist mõttessegi väita, et „Vaskratsanik“ oleks kirjutet lubamatult lühikestes ridades. Kuid just Alverile, kes sellesama „Vaskratsaniku“ on suure meisterlikkusega tõlkind eesti keelde, loeb ta õpetussõnu selle kohta, et Puškini klassiline, lugematute vene poeetide poolt kõige pühalikumalt mõjuvates luuletustes tarvitet vorm ei kõlba „tõsiste asjade“ käsitlemisel. Kaugemale hajameelsus ja koolmeisterlikkus ei saa ulatuda. Mida siis öelda Underi silbi võrra lühemate ridade kohta „Unetuma laulus“ või mida arvata Suitsu „Sapisest kuust“ või „Meie aja muinasjutust“? Taggo mõte, tähelepanuvõime ja intuitsioon ei näi funktsioneerivat kuigi korralikult.

Sääraseis märkuis ilmneb Taggo olukorra traagikoomika. Ta tahab vägisi midagi tõendada ja haarab i g a s u g u s t e relvade järele. Oleks olnud soovitavam seda teha suurema ettevaatusega.

Hajameelsust või kes-teab, vahest ka ebasobivate võtete kasutamist leidub Taggol mujalgi. Kõike ma ei saa loetella, kuid mõnda mainin. Iseäranis kahtlasena tundub mulle viis, kuidas ta otsekui minu — sedapuhku, nagu juba tõendasin, tema poolt luuletet — väidete surnukslõõmimiseks katsub näidata, et kuigi ma kiidan noorte andumuse puudust ja hoidumist „kandvast ideest või kirest“, olevat neil viimaseid siiski. Ta

<sup>1</sup> Henrik Visnapuu toimetusel ilmuvas ajakirjas näib Taggo küll oma kohuseks pidavat isegi Eduard Visnapuust teha jäljendust vääriv eeskuju nooremale generatsioonile.

nimelt ütleb sedasama, mida ma Heiti Talviku, August Sanga, Kersfi Merilaasi, Hugo Masingu kohta enne nii ülevaadetes kui üksikarvustustes ja artiklites olen, osalt üsna korduvalt, juba seletand — nimelt seda, et neil on aktiivset hoiakut, elujõudu, vitaalset suhtumist ellu, verd ja liha, tuld ja trotsi. Mind ennast see pole kunagi kurvastand, vaid just nimelt rõõmustand, ning olen tarvilikuks pidand seda toonitada. Käesoleval korral oli otstarbekohane need minu seisukohad mainimata jätta ning nad esitada omapoolsete uudistena.

Edasi mõjub võõrastavalt Taggo katse tõendada, mina ei pidavat lugu Johannes Barbarusest. Millest see väitemonstrum? Kas sellest, et ma mõnes artiklis, mis ei pretendeerind täielikkusele, vaid käsitles eriküsimusi, ei rääkind temast? Kuid olen temast kirjutand üsna mitu arvustust, m. s. „Loomingus“ ja „Eesti Kirjanduses“, ning viimati möödund aasta lõpul „Päevalehes“, milles ma üsna erilisel toonitan ning kiidan Barbaruse vitaalsust, aktuaalsust ning jõulisust. Ma ei usu, et Barbarus kõlbaks kellelegi eeskujuks; selleks tema laad on liiga individuaalne. Ainult temataoline energiat täislaetud isiksus võib endale lubada see-sugust hoolimattust välise vormi vastu, ilma et luule sugestiivsus kaoks. Tal on meie kirjanduses päris eriline koht, väljaspool tavalisi tendentse, ja kuigi ta on äärmiselt eluline, ei ole ta „eluläheduslane“ Hiire ja Sütiste mõttes, keda ta tugevasti ületab oma elamuspingelt ja intellekti elavuselt. Kuid meie noori ta ei näi olevat mõjutand. Nad ei ole vulkaanitsevad, kuigi samuti mitte „vaiksed ja targad“. Tõsi küll, t e a t a v a s mõttes tema mõju on funda. Senikaua kui isegi väikeses Pärnus elades, mõttekaaslasist eemal, suudetakse püsida nii elavana ja iseseisvana, säilib usk selgrooliste eestlaste tulevikku.

Mis puutub Visnapuusse, siis olen öelnud küllalt selgesti, kuivõrra mind ennast on kütkestand tema varasemad värvid. Et ka tema hilisemas toodangus leidub heledaid täppe, olen küllaldaselt tunnustand. Kuid tema tähe alanevat joont ma sellepärast ei tohi jätta konstateerimata. Kui nii palju toodetakse nagu tema ja kui üldine tase — ning haaravus, mõjuvus, kaasakiskuvus, väljendat elamuste veenvus! — siiski püsib keskelt läbi nii madalal, tuleb otsida selle kahetsetava nähte põhjusi. Et Taggo Visnapuud tema enda ajakirjas kaitseb ja tema minu meelest nii ebaõnnestund „Saafana varju“ kiidab, seda koguni „sündmuseks“ peab, võib seletuda nii või teisiti.<sup>2</sup> Minus tärkab alafi melankoolia, kui võrdlen

<sup>2</sup> Just nimelt „nii või teisiti“. Taggo, kes kõnealusel artiklis ülistab ka Visnapuu muid hilisemaid luuletusi, on kuuldavasti seesama B. T., kes näiteks „Pärnu Päevalehes“ nr. 25 (30. I. 35) „Loomingu“ 1935. a. jaanuarinumbrist arvustades ütleb järgmist: „H. Visnapuu on, nagu tavaliselt viimasel ajal, otse igav. Tema read näivad täiesti kulunudena, neis ei ole värskust. Ta laulab küll esimesest lumest ja aastate ringist, kuid tal (sic) võrdkujudes puudub dünaamika, kuigi värvid ei ole mõnikord halvad.“ See oli kirjutet ajalehes, millega Visnapuul ei olnud erilisi sidemeid. „Varamus“ toon on muutund vastupidiseks. Taggo varasemate arvustuslike sõnavõtude vaatlus võimaldaks esile tuua veel mõnda muudki üllatavat tema hiljutiste vaadete kohta nii noorele kui vanemale generatsioonile. Kas ei ole tema näiteks Barbaruse

varasemat Visnapuud nüüdsega. Näib, et need fundmused ei teki mitte üksi minul, kui arvestada muid trükis ilmund sõnavõtte. Väita võidakse ju kõige sügavamate tunnete olemasolu, kuid, nagu Taggo õieti mainib, neid tuleb lugejaile ka sisendada. Juhan Liiv sisendab neid minule, „Saafana vari“ aga mitte, vaatamata mõnele üksikule ilusale leheküljele mitmest sajast.

Oleks öelda veel mõndagi, näiteks Adamsi puhul, kelles ma ei hinda kaugeltki ainuüksi intellektuaalsust. Kuid ma ei ole kindel, et Taggo, kelle arvustuste eriliseks omaduseks pole originaalsus, temast rääkides jällegi ei kajasta minu või teiste sõnavõtte. Muidugi jälgib Adams kaasaega, elab sellele kaasa, kirjutab sellele. Seda teevad ka Alver, Talvik, Sang, Merilaas, Raud, Masing, Viiding (ja kuidas veel!). Nad teavad nimelt, et seda ei tarvitse mitte teha kaasaegsete sündmuste otsese mainimisega, vaid et ka enesest ja Jumalast kõneldes võib kõnelda oma rahvale. Nad teavad samuti, et ka mineviku kultuur, mis neid mõnelgi puhul inspireerib, on paljudele veel tõeliselt aktuaalne ega ole kaugeltki paljas tolm, mille üle konutades ja mida hingates rikutakse oma kopse. Ei, Hitler pole elavam kui Dante, Shakespeare, Goethe või Platon.

Mis puutub Hiirsesse, kelle üle olen kohustund mujal kirjutama, siis tema suhtes Taggo mind ei veena. Kuid sellest teisel. Nagu juba enne olen öelnud, hindan kõrgelt Hiire tahet ja — või nii vahel näib — ka tema siirust, sest tunnen teda isiklikult, kuid tema värsid on minu arvates literatuur ega kuulu sellenagi esirinda.

Ma ei oleks hakand nii pikalt vaidlema nõnda omapäraseid meetodeid kasutava esseistiga, kui tema artikkel poleks ilmund sellases esinduslikkust taotlevas ajakirjas ja kui mul poleks põhjust arvata, et temas kehastub terve ringkond, kes juba enne on püüdnud end maksma panna umbes samasuguste väidete ja võtetega. Nüüd esinevad viimased poolkaudu süstematiseeritult ühes artiklis, seetõttu saab neid käsitleda üheskoos. Kahjuks nii väited kui võtted ei osuta kuigi suurt lugupidamist tõsioludest, ning eriti tsitaatide kasutamise viisi puhul saab, pehmetalt öeldes, ainult pead vangutada.

Paraku tuleb meie praegustes, esiotsa veel väga ebatasaselt arenend kultuurioludes kokku puutuda väga mitmesuguste trikkide, lõksude, kallaletungimis- ja alavääristamisviisidega, mis ei kuulu „fair play“ mõiste alla. Ka nende ridade kirjutajal on tulnud olla mõne sellelaolise sõjaretke esimeks. Kuid harilikult on sellaseid asju õiendat vähem respjektaablit tüüpi ajalehtedes anonüümsete autorite poolt, kuigi varjunimede ja fiktiivsete algtähtede taga vahel võis peituda avalikkusele üsna tuntud ning oma aumehelikkuse pääle uhkeid isikuid. Praegusel puhul on tegemist algava autori ning algava, kuid aplombikalt esineva ajakirjaga, mis vist kuidagi ei tahaks lasta end kvalifitseerida kahtlasemasse ajakirjandusse

kohta kirjutand hoopis teisiti kui praegu? Kuid nähtavasti „sõjas“, nagu armastuses, on kõik relvad lubatavad. Kui vaimustetult laulis Taggo Alverile kiitust! Kahjuks ta ei ole oma käitumiselt erand, vaid vastab väga levind tüübile.

kuuluvaks. Meie kõik loodame, et „Varamu“ suudab kunagi täita lubadusi, millega ta meie publikule on esinend, kuid Taggo artikliga ta endale au ei tee. Võib-olla oleks tema toimetaja H. Visnapuu poolt ka targem, kui ta ennast mitte nii demonstratiivselt ei laseks omas ajakirjas algajate (sellesama Taggo) poolt kiita, sest vastasel korral võib tekkida üsna mitmesuguseid oletusi. J. Semperi teoseid on „Loomingus“ lastud käsitleda ainult aastaülevaadetes, kus neist muidugi polnud võimalust mööda minna. Ainukeseks erandiks, mida mina mäletan, on H. Pauksoni põhjalik arvustus tema Verhaereni tõlke kohta, kuigi õieti seegi polnud erand, sest see ilmus osana luuletõlkeid käsitlevast laiemast artiklist. Semperi käitumine on kahtlemata nooblim.

Igatahes on minul põhjust protesteerida minu vaateid nii moonutava ja mind nii lubamatu, konteksti nii päädpidi pööraval viisil tsiteeriva artikli avaldamise vastu ühes „kirjanduse, kunsti ja kultuuri“ (minu sõr. A. O.) ajakirjas.

## 2.

Niipalju Taggost, „Varamust“ ja minust. Nüüd veel mõnda Taggost ja mõnest minuga väga väheselt või üldse mitte seotud probleemist. Pean siinjuures Taggot võtma pigemini tüübina kui indiviidina, sest pääle poleemilise ja kriitilise oskamattuse ja „hajameelsuse“ näen temas vähe individuaalset.

Nagu mõnel varasemalgi puhul, pean sääljuures lähtuma suhtumisest Betti Alverisse, kelles näikse nähtavat uue luuletajate-põlve sümbolset kuju, sest rünnakud nooremate vastu keskenduvad päämiselt temasse. Komplimentidega teistele püütakse n. ö. rinnet lõhestada, sest öelgu Taggo mistahes, teatav ühtlane rinne, teatav sisesugulusest tekkind ühistunne on noorema generatsiooni andekamatel poeetidel olemas. Olen juba enne fähendand, et nad üksteist omavahel väga teravalt arvustavad, kuid seda ainult asja huvides, paremate tulemuste saavutamiseks. Just see andumus asjale, mis minu arvates mõnel vanemal luuletajal kahjaks näib nii lõtvund ja mille puudumist mina Taggo järgi mitte just hääs mõttes sihiteadliku fantaasia valgustusel kiitvat nooremate eriti hinnatavaks omaduseks, on neile viimaseile seevõrd omane, et nad vahel oma toodangus langevad esteetilisse askeesi, lopsakuse mahasurumisse mulje puhtuse nimel, ülikriitilisse endakäsitusse.

Selle järele, mida Taggo ütleb oma artiklis, puuduvat Alveri luules vastutustunne. Elu olevat talle „kui luuletajale“ (Taggo sõrendus) „vaid naljakas“. Tema kirjeldavat „röövleid, elus hukkuvaid isikuid, kes tõeliselt on vaid päevavargad“ (lk. 466). „Ta elutunne on liiga raamatuline, liiga kirjanduslik. Ta on skeptik, kuid skeptik, kes jääb rahule oma kahtlusega“ (sääls.). „Meie imefleme küll Alveri värsside kergust ja painduvust, tema mõttemängu tulevarki, kuid ei soovigi säärase luuletamissuuna levimist Eestis“ (sääls.). Alver ei võitlevat, nagu seda tegi Voltaire, kes „kaitses süütuid ja manitses võimsaid“, vaid tunnistavat „Ullas“ ise, et „mul ei ole üldse pisaraid“. „Ning ta kirjeldabki inimsaatusi, üsna traagilisi, mänglevas toonis“ (lk. 466). Barbarismide rohkus, „kurikuulus intellektuaalsus, mis muutub kuivuseks“, üleküllastus võrd-

lustega<sup>3</sup> häirivat temas (lk. 468). Tema luule olevat „küll üsna vaimukas, küll üsna huvitav mõttemäng“, kuid pakkuvat isiku elutunnet, „kes vaid vaatleb ümbrust ja naljatleb selle üle“ (lk. 468). See olevat „vaid ironitsemine õndsas Heinrich Heine vaimus“. „Kuid see heinelik maailmatajumine, see ebaotskõhesus enda ja maailma vastu ei ole ajakohane. Liiga tõsine on meie aeg selleks, meie aeg nõuab kaaluvaid värsse. Maailmasõjale järgnenud vaimse spekuleerimise ajajärk on möödunud“ (lk. 468). Õieti olevat Alveri luule peagu provintslik, „sest provints elatab end vaimselt suurlinnade kultuuri jätiseist“ (sääls.). Sellega seoses öeldakse, et „maailmamure luule aga, omaenda kahkluste ja teiste tarkuste värsistamine, tõesti ei tasu end ära“. Pisut hiljem samal leheküljel loeme: „Alverlik ironia oma targutavas jõuetuses tõesti ei ole ajakohane. Ei saa kõrvutada tema mänglevaid värsse näiteks Alle tõesti „karmide rütmidega“ ega Jaan Kärneri ajalaulega. Ironitsev, elupagulaslik luule ei oma praegu õigust tähelepanuks ega väärtustamiseks.“

Tunneme neid toone, oleme kuulnud neid väiteid. Henrik Visnapuu, kelle vaim lehvib selle artikli kohal, on nad toond kuuldavale ja „Loomingu“ on nad avaldand. Mulluses „Loomingu“ luuleülevaates (lk. 430—431) „Amorese“ autor leiab „Tolmust ja tulest“ rääkides, et „Kõik on siin teadlik ja tahtlik. Aju ülekaal on selgesti nähtav, funde-ton aga raskesti tajutav. Milline on hingeline vajadus, mis surub luuletajatarile sulle pihku, ei ole selge.“ „Betti Alver seisab teadlikult väljaspool meie aega ja ühiskonda.“ „Karakterne on ka kinnitus luuletuses „Päikeses“, kus luuletaja sõnab: „Aga jahedaks kui nastik / ikka jääb mu sisim tuum.“ Kuigi ei taha viimast kinnitust pidada enamaks kui bravuurivõtteks, siiski paistab selles olevat tõtt. Samuti ka selles, mis puutub Dante kantsoonidesse, kartuliviinasse ja tapeti pleekinud moodidesse“ (millest Alver kirjutab luuletuses „Tuhapäeval“. A. O.). „B. Alver elab raamatute maailmas, pleekinud tapetite vahel. Vanaromantika ja sümbolism on mõjutanud kõige rohkem seda naiselikku vaimu. Lehekülgedel kohtad Byroni, Nietzsche ja Poe tiivalööke. Meie aja hingehädadega ja vajadustega pole midagi tegemist. Omaga puutume kokku vaid kartuliviinaga ja sellega niitipidi seotud boheemluse ideaaliga.“

Nii-siis samasugune Alveri üleoleva elukauguse, külmuse, mõistustlikkuse, raamatulisuse, sügavamate impulsside puudumise, parasiitliku suurskultuuridest elatumise, lisaks aga veel kartuliviina nautiva boheemluse toonitamine. Kõik need jooned pääle viimase, mille korduva mainimisega Visnapuu on saavutand taktilisuse rekordi (sest teadagi mainib Alver seda pour épater le bourgeois), peegelduvad väga truult Taggo epigoonilises essees. Kuid nagu epigoon kunagi, unustab ta mõned olulised lisajooned, mille esiletoomisega Visnapuu siiski tõendab oma suuremat küpsust ja paremat arusaamist. Sest kuigi Visnapuu ei näe Alveri luules mingeid põhilisi impulsse, leiab ta tema siiski olevat mõt-

<sup>3</sup> Hoopis võrdlusterikkama Hugo Masingu juures see omadus Taggot ei näi häirivat!



leja-tüübi ega pea tema teost kergesisuliseks, vaid üllatavalt küpseks ja kaalukaks. „Kui sõnaühend kirjlik mõte omab teatava tähenduse (Visnapuu näib selles siiski pisut kahtlevat! A. O.), siis B. Alveri paeluvam külg ilmneb selles mõttekires, mis on suunatud mõttevabadusele ja puhtale vaimsusele — „me vajame priiust ja puhast vett!““ (lk. 431). Visnapuu koguni tervitab „Tolmu ja tule“ ilmumist kui vastumürki sellele samale „elulähedusele“, mida Taggo on teind endale ülesandeks kaitssta: „Ta on oma kohast tähelepanuväärt raamat kui uuema generatsiooni mesilaseema teadliku ja tahtliku reaktsiooni ja profesti raamat alasti eluläheduse ja sellest sõltuva luule proosastumise vastu“ (sääls.). „Huviga tuleb oodata B. Alveri järgnevat luuletuskogu, et näha selle eepiliste voorustega luuletaja tõusu lahendust, sest ta kannab uut sündivat luulemaailma oma põues“ (sääls.).

Sellel, kes kannab tervet maailma oma põues, peab vististi olema tugevat sünnitamistungi — ta peab luuletama ja tema luule on ilmsesti midagi muud kui külm, tahtlik ja teadlik ajuvili. Seda Visnapuu poolkaudu möönabki, kuid rohkem intuitsiooni sisendat metafooride kaudu kui oma analüüsi mõistuslikumas osas. Nähtavasti nooremasse põlvkonnas üldiselt mitte just soojalt suhtuv „Varamu“ toimetaja siiski aimab Alveris midagi hoopis muud kui seda „kurikuulsat intellektuaalsust, mis muutub kuivuseks“, millest räägib tema üliagar õpilane Taggo. „Mõttekirg, mis on suunatud mõttevabadusele ja puhtale vaimsusele“, ei ole kuigi sarnane tollele „liiga raamatulisele, liiga kirjanduslikule“ elutundele, mille taga peituvat „skeptik, kuid skeptik, kes jääb rahule oma kahtlusega.“ Visnapuu näeb Alveris ebamääraselt midagi sellest „eesti luule Jeanne d'Arc'ist“, kellest kõneles Adams „Üliõpilaslehes“, arvustades „Tolmu ja tuld“. Need on äärmiselt tõsised impulsid, ning otse koomiline on nende kandja manitsemine Taggo poolt, et meie aeg olevat tema luule jaoks „liiga tõsine“, et see „nõuab kaaluvaid värse“. Siin on tegemist sama tuimuse ja taipamattusega, mis hoiatab tarvitamast „Vaskratsaniku“ meetrumit, sest et see ei sobivat tõsisele luulele. Kes on meil kirglikumalt ihaldand vaimsust ja seda iha jõulisemalt väljendand kui Alver? Vahest Under — muidu mitte keegi. Kuid tuimade meelest, kes muide ei oska tajuda Alveri iroonia tagant välगतavat indu ja kellele „õnnis Heinrich Heine“ otsekui fäi Hitlerlasele tundub vaid ebaehtsa, ebaotsekohese naljatlejana, on muidugi ka Alver vaid iroonitseja, koguni säarane, kelle vaimne bagaaž koosneb „suurlinnade kultuuri jätiseist“. Tõepoolest, viimastest näib koosnevat mõnede meie kriitika alal katsetavate sullemeeste n. n. vaimsus.

Õige õpetlik on lugeda seda, mida Taggo kirjutab oma enda luuleideaalist, mida ta häätahlikult soovitab ka noortele. Luule peab tootma „elamusi, mis õilistavad meie hinge“ (Taggo sõrendus), „peab päästma meid argipäevase elu näilisest hallusest, peab ravima meie haigeid, tülpind südameid, peab mõjuma kas julgustavalt või hingevalu vaigistavalt. Luule ülimaks sihiks aga on viia inimesi vaimustusse, ekstaasi“ (lk. 461). See ei tähendavat veel tingimata nn. „positiivsuse“ nõuet, sest „ka meeleheitlikud ja sapilisedki värvid mõjuvad meeltülendavalt meisse, kutsudes meie hinges esile kas hardumust

või viha" (sääls.). Ka mõttelüürika olevat õigustet, kui seda kirjutavad küpsnud isiksused, kuid noored ärgu endid sellega vaevaku. „Noortele jäägu siiski tundmuslik luule — otsekoheste elamuste viljana. Kuid meie noori ähvardab oma rüppe haarata see tuimus, millest räägib Oras juba tsiteeritud lauseis" (ilmsesti need laused, mis ma olin kirjutand Gustav Suitsu, mitte noorte kohta, kuigi ma ei kõnele sääil tuimusest.) Ja siis Taggo soovitab Adamsi eeskujul tundeid kultiveerida, sest Euroopasse pääsmiseks meil ei puuduvat intellekt, puuduvat vaid tundmused (lk. 468—469). Tundeid, elutunde intensiivsust olevat Barbarusel, Hiirel, Talvikul, kuid mitte Alveril. Elulisust olevat Artur Adsonil ja Henrik Adamsonil. Kuid meie noortel leiduvat seda vähe. „Eriti vaene on nende armastuslühürika, mis on ometi luule emamaid" (lk. 469). Seda olevat selle eest väga mõjuval kujul Eduard Visnapuu toodangus. Samuti olevat soovitavateks teemideks „tung saada vägevaks ning kuulsaks, tung võidelda, tung avastada ning vallutada maid". Meie aja suurtele sündmustele sobivat pateetiline toon. Lisaks olevat põhjust oodata ülemlaulu loodusele, mis veel puuduvat eesti luules<sup>4</sup>, „samuti võiks leiduda kirjeldusi kalurite ning meremeeste elust, mis vastaksid Mälgu novellidele" (lk. 469). Edasi oleks hää, kui käsitledaks meie rahva minevikku.

Säärane on Taggo kataloog. Usun, et ma pole välja jätnud midagi olulist. Õpetlikult sõrme tõfse tähendab siis meie „noorte" dotsent: „Eespooltoodust selgub meie noorpoetide loomingu avaldumise võimaluste rohkus" (lk. 469). Ainult olevat tarvis ka eeldusi. Andest üks ei jatkuvat. Poediks saadavat alles siis, kui „suudetakse panna kasvõi väheste luulearmastajate (mitte harrastajate) südamed tuksuma või õilistatakse nende hingi puhta luulerõõmuga" (mäletetavasti loeb Taggo näit. allakirjutanut „esteeditsevaks kirjanduseharrastajaks", millega minu muljed oleksid ilma pikemata tunnustet ebapädevaks). Targutamine ei aitavat, tulevat võidelda oma aadete eest. Arutlusist polevat kasu. „Elu tuleb eitada või jaatada, kuid mitte ironiseerida ta üle." Tarvis on „tahet võita või surra" (lk. 469).

Nii. Uus, sedapuhku väga tundeline Boileau, arvatavasti ise sügavate elamustega ja suurte kogemustega, kui ta „noori" nii õpetab. Ta kardab ironiat kui tuld, võib-olla sellepärast, et selle mõistmine nõuab intellektilt teatavaid pingutusi. Ta tahab heroilisust. „Tung saada vägevaks või kuulsaks", „tung avastada ning vallutada maid" ahvatlevad teda. Condottiere ideaal, mis kahtlemata sobib Goeringile ja Mussolinile! Kuid selle kõrval tohib siiski kirjeldada ka meremehi ja kalureid nagu Mälk, kes muide on selle kõrval ka pateetiliselt käsitlend Sigtuna vallutajaid ning seetõttu peaks meie heeroste austajat vägagi rahuldama. Jaan Kärneri ajalaulud on talle samuti väga vastuvõetavad. Kireformid,

<sup>4</sup> Underi loodusluulet Taggo vist hästi ei tunne, Masingut ta näib samuti olevat lugend õige pääliskaudselt. Sellest on kahju. Ta küll demonstreerib selle eest oma asjatundmist Pariisi venekeelsete pagulaspoetide suhtes. See vist olekski talle sobivam aine sõnavõttudeks kui meie oma luule, mille käsitlemiseks ta ei paista olevat ligikaudugi kompetentne.

aga võib-olla ka „südameid tuksuma panev“ armastus (südannt Taggo armastab mainida peagu nagu Henrik Visnapuu, Sütiste või Hiir) kõlba-  
vad samuti. Üldse vaimustus, ekstaas!

Täiesti õige, sellest võib tekkida tõelist ja suurt luulet. Kuid luule võib olla ka subtiilsem, selle ekstaas võib olla väljendat viisil, mida Taggo ei küüni taipama. Mõtteekstaasist ta ei saa aru, kuigi Visnapuu saab, nagu oleme näind. Vaimsuse ekstaasist tal vist pole aimugi, või ei pea ta seda võimalikuks, kui ollakse alla neljakümne aasta, nagu meie „noored“ kõik? Mis siis saab Puškinist, kes Alveri praeguses eas tahtis „elada, et mõelda ja kannatada“? Mis saab Novalisest, kes õige noorena oli sügav mõtleja? Mis John Keatsist, kelle mõtted ja luule veel tänini viljastavad inglise kirjandust, kuigi ta surres oli mitu aastat noorem Alverist? Mis saab „Tuulemaa“ aegsest Suitsust? Mis Aldous Huxley või T. S. Elioti värssidest — noist, mis nii sügavalt, just nimelt sügavalt mõju-  
tasid ja haarasid tervet Inglismaa ja Ühendriikide inim põlve? Need ei olnud läbini „küpsed“ inimesed, kuid sellest hoolimata nad mõtlesid ja väljendasid oma mõtlust värssides, sest nad ei saand teisiti. Need maadevallutaja ja tunnustuseõngitseja ideaalid, mida Taggo imetleb, olid nende meelest naeruväärsed, kuigi Puškin mõnel nõrgal tunnil täristas imperialistlikku mõõka, eriti Poola vastu. Ainult tsarismi šovinistid on teda selle eest imetlend.

Näib, et Taggo, nagu väga suur hulk naiivseid lugejaid, ei oska tundeid hinnata, kui need pole alasti tunded, nõretavad tunded, tunded à la Visnapuu „Amores“. Ta kuulub nende aneemiliste toataimedede, nende veretute ning juuretute hulka, kel „süda lööb tuksuma“ ainult siis, kui neile pakkuda midagi väga närve-erutavat. Nende jaoks on olemas sentimentaalsemad filmid, nende jaoks „Frankensteinid“ ja Marlene Dietrichi läägeimad „ekstaasid“. Vene kirjanduses, kust Taggo vaimulaad põlvneb, leidub säärast mentaliteeti väga palju — meenutagem vaid Leonid Andrejeviti! Kuid paistab, et ka „õnnis“ Nadson ei ole Taggole vastuvõtmatu. Igatahes kirjutab ta täiesti Nadsoni vaimus, kuigi segab hulka Horst Wesseli pooldajate hingesugemeid. Ent teame ju, et preisi sõdurite marsitakt sobib väga hästi sentimentaalseima muusika ning halemeelseima poeesiaga. Tema kirjutab „meie haigeist, tülpind südameist“. Just säärase haige, tülpind süda, säärase sisemiselt viljatu tundeliialduste igatseja esteetilist ilmavaadet ta meile esitab. Ta suhtuks teisiti irooniasse, kui tal oleks huumoritunnet ja sisemist tasakaalu. Tal ei oleks nii suurt hirmu kriitilise vaatluse ees. Ning ta oskaks jälgida subtiilseid nüansse. Praeguses olukorras ta on luulearmastaja, kuid õnnetu armastaja, kes ei suuda asjusse suhtuda vitaalselt ja värskest, vaid loob endale liiatsevaid, haiglasi unistusi sellest, kuidas „kuulsaks ja vägevaks saada“ ning konkvistaadorina üle maailma tuisata. Ta ei tee seda vaimsel alal vist küll iialgi just selle oma igavese alaealisuse tõttu, mis veel ei oska eristada kvaliteete, vaid tahab nõretavat kirge — või lääget sentimentaalsust. On olemas teissugust hingeelu, mille tunded ja mõtted on „too deep for tears“, nagu väljendub Wordsworth. Kuid seda need meie võltside fundemõllude otsijad ei taju!

**Ants Oras**

## KAS 28. NOVEMBER VÕI 24. VEEBRUAR?

Vaevalt on meil viimasel ajal ükski teaduslik probleem äranud suuremat huvi ja suuremat vastukaja ajakirjanduses, kui küsimus: millist akti lugeda Eesti riigi sünniaktiks ja, ühenduses sellega, millist päeva pidada Eesti riigi sünnipäevaks.

Teaduslik on selle küsimuse problemaatika seepärast, et ühiskondlikus tõelisuses riigi kui erilise iseseisvalt oleleva kollektiivi tekkimine ei esine hetkelise sündmusena, vaid teatava protsessina, mis võib ajaliselt olla võrdlemisi pikk. Ja ilma teadusliku, kindla metodoloogilise lähtekohata osutub füüsilise võimatuks tõsta selles protsessis üht või teist konkreetset sündmust seevõrra esile, et võimalduks kindlaks määrata riigi sünnimomenti. Tegelikult vaatekohalt, võiks öelda, oli õieti Vabadussõda selleks aktiks, millega Eesti riiklik iseseisvus loodi.

Piiritelles riigi sünni küsimuse problemaatikat veelgi täpsamalt, tuleb mainida, et see on nimelt õigus-teaduslik problemaatika. Sest millisel riiki ka defineeritaks, selge on ometi igal juhul, et riik jääb käsitletavaks eeskätt just õiguslike nähtuste sfääris. Et tänapäeva mõttes riik on avalikõiguslik territoriaalne korporatsioon, siis tulevad kõik küsimused riigi sünni problemaatikas käsitlemisele peamiselt avalikõigustealduse valdkonnas.

Traditsioonipäraselt on meil hakatud seletama, otsekui seisneks 1918. a. 24. veebruari kui ametlikultki tähistatud Eesti iseseisvuspäeva mõte selles, et sel päeval loodi Eesti riik, — misjärgi hiljutine 20. iseseisvuspäeva pühitsemine pidanuks tähendama ühel hoobil ka Eesti riigi 20. sünnipäeva pühitsemist. Sellise traditsioonipärase vaate tekkimine on seda mõistetavam, mida enam silmas pidada, et kaasajal domineerivaks loosungiks igasuguste ideoloogiliste põhimõtete alal on natsionalism. Samal põhjusel ei saada kindlasti ka praegugi vastu olla 24. veebruari pühitsemisele meie riikliku suurpäevana, isegi sel juhul mitte, kui asutakse eitama seda päeva Eesti riigi sünnipäevana. 24. veebruaril 1918 anti ju kuulus *Manifest kõigile Eestimaa rahvastele*, millega anti lõplik eitava vastus küsimusele, kas eestlased soovivad kuuluda Nõukogude Vene ülekaalukalt slaavi rahvastikuga föderatiivriiki. Selle päeva tegelik tähendus seisneb seega peale muu eriti selles, et ta lähendas küsimuse rahvusriikluse kasuks.

Eesti rahvusriik — see on enam, kui meie riikliku iseseisvumisliikumise eestvõitlejad tollal võisid ennustada, olgugi küll loota. Seepärast on mõistetav, et rahvusriigi tekkimine ja püsijäämine neile, nagu ka kõigile muile natsionalistlikult meelesstatud kodanikele, võis näida ajaloo õnnestava ja peaaegu usutamatu kingitusena. Sellest siis eriline oreool 24. veebruarile.

Ent mida endastmõistetavamaks saab mõte, et eestlaste valdava enamiku elamine oma rahvusriigis on niisama loomulik kui iga muugi rahvuse elamine oma rahvusriigis, seda enam hakkab kahanema 24. veebruari suhteline tähtsus teiste Eesti riiklike pöördpäevade hulgas. Seda

enam pääseb Eesti riigi sünniloos selgitamises esile tõsiasi, et riigi-rahvasf kuskil ei mõisteta rahvuse (natsiooni), vaid üksnes kodanikkonna mõttes. Ühtlasi ollakse siis võimelisemad eraldama küsimusi sellest, millal Eesti riik sai rahvusriigiks ja millal ta üldse tekkis.

Näib, et praegu juba ollakse nõndakaugel, et hakkab leiduma pinda viimatimainitud küsimuse objektiivseks lahendamiseks. Ja siin paratamatult jäädakse peatuma 1917. a. 28. (s. o. vana kalendri järgi 15.) novembrile, millal Maanõukogu võttis vastu oma revolutsionaarse *Otsuse kõrgeimast võimust*.

Teatavasti enne 28. nov. 1917 kujutas Eesti endast endise tsaaririigi autonoomset kubermangu. Selle autonoomse ühiku kõrgeimaks delibereeritavaks organiks oli kubermangu rahva kaudu moodustatud Maanõukogu. Viimane oli õigustatud lahendama kõiki kohalikke Eesti kubermangu territooriumi ulatuses esinevaid haldusasju oma sellekohaste määrustega. Need määrused aga mõistagi pidid olema kooskõlastatud kõikide kõrgemajooliste riigiaktidega, milledeks olid tolleaegse Vene riigi seadused ja põhiseadus.

1917. a. 28. novembri erakorraliselt olustikes Maanõukogu otsustas astuda revolutsionaarse sammu ja tunnustas enese „ainsaks kõrgema võimu kandjaks“ Eestimaal, ainuüksi kelle „määruste ja korralduste“ järele kõikidel tuleb käia. Ei saa ometi kahelda, et selle sammu tulemuseks oli Maanõukogu muutumine riiklikuks organiks, nagu ka senise Eesti kubermangu muutumine riiklikuks ühikuks. „Kuna Eestil oli oma autonoomne maa-ala ja sellel elav rahvastik ning kuna senine seaduslik ülimvõim oli kadunud ja autonoomne esinduskogu ennast vastavalt ainsaks kõrgeimaks võimuorganiks tunnustanud, siis oli sellega Eesti riik tekkinud,“ lausub seepärast õigusega prof. J. U l u o t s koguteoses „Põhiseadus ja Rahvuskogu“, käsitelles Eesti Vabariigi konstitutsioonilisi akte. Seepärast ühtlasi on Maanõukogu Otsuses tegu Eesti riigi esimese konstitutsioonilise, s. o. põhikorraõigusliku aktiga.

Eesti riigi sünniloos see konstitutsiooniline akt on kindlasti nn. konstitutiivne, loov akt. Sest juriidiliselt on mõeldamatu veelkordselt luua juba olemasolevat. Enne 28. nov. 1917 aga polnud olemas Eesti riiki.

Et juriidiliselt on mõeldamatu veelkordselt luua juba olemasolevat, siis kõik hilisemad konstitutsioonilised aktid, nagu teiste hulgas ka 24. veebr. 1918. a. Manifest kõigile Eestimaa rahvastele, Eesti riigi sünniloos saavad olla üksnes deklaratiivsed, s. o. olemasolevat nentivad ja tõetavad aktid.

On muidugi tõsiasi, et 28. nov. Otsus ei tähendanud veel „Eesti täielist lahkulöömist Venemaast“, nagu ekslikult mainitakse möödunud aastal Vabadussõja Ajaloo Komitee väljaandena ilmutatud populaarteadusliku teose *Eesti Vabadussõda* I köites, mille sissejuhatavas osas lühidalt puudutatakse eelriiklikkugi ajajärku, alates juba muistse iseisivsuse ajast. Sest Maanõukogu Otsus jättis selle küsimuse juriidiliselt täiesti lahiseks. Et lõpliku Venest irdumise otsus tege-

likultki tollal veel polnud kindlaks kujunenud, leiab peale muu kinnifust selleski, et võeti osa Vene Asutava Kogu valimisist ja, teiselt poolt, kaaluti Soome ning Skandinaavia riikidega ühinemise küsimusi. Täiesti õieti märgib Aug. Ots (Päevaleht 1938, 23), et „[alles 24. veebruaril 1918]. . . katkestati Eestimaal ja eesti rahval side endise Venemaaga, emariigiga“. Seeläbi jääb 24. veebr. Manifestile üsna tähtis koht Eesti riiklikku iseseisvumist kujundavate aktide sarjas nendegi silmis, kes pole vaatlusist lahutamatult ohjeldatud natsionalismi külge.

Nõnda siis: on vääri jääda pidulikult peatuma 24. veebruari kui Eesti riigi sünnipäeva tunnustamisele — pakkugu traditsioonipärastest vaadetest kinnipidamine, nagu tavaliselt, mistahes mugavust. Nagu nüüd näeme, ongi 24. veebruari riigi algpäevana eitavale seisukohale asunud juba paljud selle küsimusega tegelejad, esijoones rida Tartu ülikooli õigusteaduse professoreid, eesotsas avalikõigusteadlaste A. Piibu ja A.-T. Kliimanniga. Sest, nagu õieti mainib prof. Kliimann „Tänapäeva“ s. a. veebruarinumbris: „Pole olemas ega ole ka tekkimaski säärast teooriat, doktriini, teaduslikku õpetust ega kirjanduslikku vaadendit, mille abil oleks võimalik sellist käsitlust [s. o. 24. veebr. Manifesti riigi sünniaktiks kvalifitseerimist] väheselgi määral põhjendada.“

Ühenduses sellega on üksmeelselt, olgugi mõningasti erinevalt lähtekohtadelt, asunud Eesti riigi sünnipäevana tunnustama 1917. a. 28. novembrif, misjuures põhjalikema teadusliku analüüsi selle vaatekohal põhjendamisel on andnud prof. A.-T. Kliimann oma vastavas kirjutises (vt. koguteoses „Vabaduse tulekul“ I; ilmutatud ka eritrukendina pealkirjaga „28. november“).

28. nov. Eesti riigi sünnipäevaks tunnustamisel aluseks olevad eri lähtekohad pole seni tekitanud poleemikat, olgugi et peaaegu kõik sõnavõtjad peale ühe on asunud just 28. nov. Otsust Eesti riigi sünniaktiks lugema. Üksnes Aug. Ots lühikeses kirjutises, mis sihitud peamiselt poleemikana prof. Kliimanni „28. novembri“ vastu (vt. Päevaleht 1938, 23), püüab päästa senist vaadendit 24. veebruari kasuks, suutmata siiski midagi olulist esile tuua.

Prof. Kliimanniga on asunud ägedalt polemiseerima ka A. Perandi (vt. „Varamu“ 1938, 2). Oma paljutootavalt pealkirjastatud („Eesti Vabariigi sünniaktid“) ja võrdlemisi pikas, kuid sisult ebamäärases kirjutises Perandi lubab teha mõningaid korrektiive prof. Kliimanni seisukohtadele, kuna see, nagu ütleb Perandi, „ei ole siiski osanud tähele panna kõiki õiguslikult olulisi fakte“. Ent millised need „õiguslikult olulised faktid“ on, sellele ei anna kirjutis selget vastust.

Perandi kurjustab kõigepealt küllaldase osundamistäpsuse puudumise üle prof. Kliimanni kirjutises, „mis siiski ka teaduslikus artiklis“ ei tohtivat lubatav olla. Kuid see kurjustamine ei näi olevat kõigiti omal kohal. Näit. ei ole Perandi meelest lubatav „Maanõukogu ja Maanõukogu Vanematekogu protokollide osundamine ilma tähendamata, kas on kasutatud Riigikogu juhatusel poolt 1935. a. väljaantud trükitud kogu või originaalprotokolle, daatumite farvifamine gregooriuse kalendri järgi, milliseid tollal tarvitati veel juuliuse oma järgi, ilma vana kalendri daatumit osundamata, mis eriti lubamatu on näit. 1. nov. „Päevalehe“ osunda-

mise puhul — ... jne." Meie teada ei ole Riigikogu Juhatus 1935. a. välja andnud mingit trükitud kogu Maanõukogu Vanematekogu protokollidest. Mis aga puutub daatumite tarvitamisse, siis on ju prof. Kliimann samas kirjutises selgesõnaliselt osundanud, kuidas on märgitud daatumid tema kirjutises; tsiteeritud 1. novembri „Päevalehe“ kohta on koguni veel eraldi mainitud, et see ajaleht on nominaalselt 19. oktoobri „Päevaleht“. Meie teada pole ka juuliuuse kalendri järgi märgitud daatumite ümberarvutamine gregooriuse kalendri omadele sellelaadseis teaduslikes kirjutises, nagu prof. Kliimanni oma, mitte prof. Kliimanni algupära, vaid on kujunenud välismaades vastavas kirjanduses üldiseks kombeks.

Võiks oodata, et Perandi, olles nõnda juhtinud tähelepanu küllaldase osundamistäpsuse puudumisele teise kirjutises, on oma kirjutises selle täpsuse suhtes seda hoolikam. Ent ometi leiame tema jutumärkides toodud tsitaatides selliseid asju, nagu tsiteeritud autori kirjaviisi muutmist (näit. „sellane“ pro „selline“, originaaltekstis esinevate sõrenduste ärajätmine jm.).

Edasi tegeldakse Perandi kirjutises *vastuolude* demarkeerimisega prof. Kliimanni väitluses. Nõnda öeldakse: „Kontradiktoorne vastuolu on prof. Kliimanni väidete vahel, kui ta ühest küljest tunnustab 24. veebruaril Manifesti ainult deklaratiivseks aktiks, teisest küljest aga tunnustab tema sisu konstitutiivseks. Sellest vastuolust püüab prof. Kliimann üle saada sellega, et ta manifesti tahab lugeda deklaratsiooniks Eesti [riikliku] iseseisvustumise [sünni] loos, konstitutsiooniks [s. o. konstitutiivseks aktiks prof. Kliimanni mõttes] aga neis osades, milles ta esimeses eelkonstitutsioonis lahendatud küsimusi teisiti korraldab. Kuid seegi võte ei kõrvalda vastuolu...“ Jääb selgusetuks, mida sellisele „kontradiktorsusele“ vihjates on tahetud öelda. On ju selge, et teatav akt ühest vaatekohast vaadelduna võib esineda hoopis teiseilmelisena kui teisest. Näiteks on kinkaleping ühe tehingupoole vaatekohale asudes omandamise, teise tehingupoole vaatekohale asudes aga võõrandamise-akt. Ent kas seepärast saab rääkida mingist kontradiktorsest vastuolust väitluses, kui iseloomustame kinkalepingut neid kaht vaatekohta silmas pidades?

Vastuolude avastamisega prof. Kliimanni väitluses pole Perandil õnne ka teisel, kui ta väidab, et „kui õiguskontinuiteeti [riigiõiguse ulatuses] hakata lugema 15. (28.) nov. Otsusest, tuleb Eesti kohta kehtivaks lugeda ka enne seda tähtpäeva kommunistlikust riigipöördest alates loodud kommunistlik õigus“, ja edasi: „... [prof. Kliimanni järgnev] passus, et Eesti [muu õigus, välja arvatud riigiõigus] retrospekteerub üle kommunistliku Venemaa õiguse, aga eitab seda.“ Sest 1918. a. Ajutistes administratiivseadustes (vt. RT 1918, 1) öeldakse ometi täiesti sõnaselgelt, et „Kuni uute seaduste väljaandmiseni ehk endiste muutmiseni maksavad need seaduslikud määrused, mis 24. oktobrini [vana kalendri järgi:] 1917. a. praeguse Eesti riigi piirides jõus olid.“ Teisalt aga on teada, et kommunistlik oktoobripööre toimus alles 25./26. oktoobril (vana kalendri järgi) 1917. aastal.

Ekstlikuks tuleks pidada Perandi väidet, et kui Maanõukogu Aj. Valitsuse aktiga 11. nov. 1918 kokku kutsuti ja see „kõrgeima võimu teostamisele asus“, oleks tarvilik olnud kõigi vahepealsel ajajärgul (mil Maanõukogu koos polnud) väljaantud dekreetide ja määruste kinnitamine Maanõukogu poolt. Kaasaja riigiaktide süstemaatika kohaselt on igatahes selge, et vastav „kinnitamine“ võis evida tähtsust vaid nn. negatiivse kinnitamise akti mõttes, s. o. kinnitamast keeldumisena.

Ekstlikuks tuleks pidada ka seda, nagu oleks päris „viljatu ja kasutu spekulatsioon“, kui prof. Kliimann võtab arutusele 28. nov. eelkonstitutsiooniga loodud riigi põhikorra. Iga riigis kehtib ju ometi teatav õiguskord, mille kvalifitseerimiseks jurist peab olema suuteline. Teisalt, kui eitada vabariikliku korra kehtimist ajavahemikul riigi sünnist 24. veebruarini 1918, siis sellega ühtlasi paratamatult väidetakse, et sel ajavahemikul kehtinud kord oli monarhistlik kord. Sest vabariik on ju dihhotoomne vastandmõiste monarhiale.

Hoolimata polemiseerimisest jõuab Perandi oma kirjutises ometi otsusele: „On õige muidugi, et 15. (28.) novembri Otsus on riiklik akt, esimene Eesti riigi konstitutsioon.“ Kahjuks aga ei selgita ta samas, milliste asjaoludega see väide põhjendatav oleks peale nende asjaolude, mis prof. Kliimanni kirjutises juba esitatud. Üsna mitmest Perandi väljendusest nähtub tema asumine nn. riigivõimude efektiivsuse teooria pooldamisele. Ent on ju selge, nagu seda on rõhutanud ka prof. Kliimann oma „28. novembris“, et mainitud teooria vaatekohale asudes 28. novembri lugemine Eesti riigi algupäevaks ei saa olla võimalik, millise väite kinnitamiseks võib tuua külluses argumente samast Perandi kirjutisestki.

On palju asjaolusid ses Perandi kirjutises, mis lasevad konstateerida kohati äärmist metodoloogilist ebakindlust ja järjekindlust Eesti riigi konstitutsiooniliste aktide käsitlemisel; jääb mulje, et küsimus autorile kuigivõrd selge pole olnud. Sellele vihjab ka jutt „gregooriuse kalendri kehtimapaneku tunnustamisest, mida prof. Kliimanni arutelu alusel tuleks eitada“, kuna prof. Kliimanni kirjutises koguni on tsiteeritud akti, mille põhjal ajaarvamine gregooriuse kalendri alusel Eesti riigi õigussüsteemi retsipeeriti.

Olgu lõppeks avaldatud soovi, et võimalikud järgnevad sõnavõttud 28. nov. Otsuse ja samuti 24. veebr. Manifesti küsimusis, võttes eeskujul prof. Kliimanni sellekohaseist kirjutisist, ei teeks mingit saladust sellest, kuidas ja millistel alustel nad asuvad 28. nov. Otsust Eesti riigi sünniaktiks tunnustavale vaatekohale. Üksnes siis saab igasugune seejuures tekkida võiv poleemika olla tarvilikul määral viljaka ja jätta vaidlejaist mulje kui küsimusse tõepoolest objektivselt suhtuda soovivaist vaidlejaist.

**Rein Eliaser Jr.**

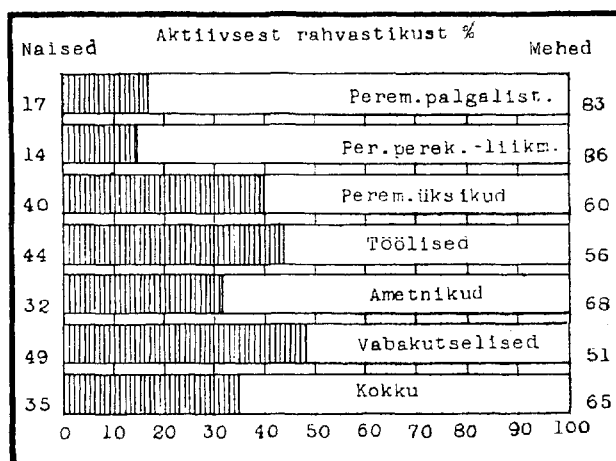


## TÖÖTAV NAINE EESTIS

Üldiselt naised töötavad meil samal määral kui mehed, täiesti teiste isikute poolt ülalpeetavaid on mõlemate seas peaaegu võrdselt. Naistest aga võrdlemisi suurem arv töötab ilma kindla sissetulekuta või töötasuta perekonna ettevõttes ehk majapidamises perekonnaliikmena või perenaisena.

Oma isikliku sissetulekut või teenistustasu saab 164 tuh. naist ehk 27% naiste ja 35% vastava rahvastiku (aktiivse) üldarvust möödunud rahvaloenduse andmeil.

Järgnevas diagrammis on viimase rahvaloenduse andmeil võrdlus, kuipalju aktiivse rahvastiku hulgas, kes omavad iseseisvat tulu või teenistust, leidub naised ja kuipalju on neid üksikuis ühiskonnakihtides. Peremeeste rühmades on naiste osatähtsus võrdlemisi väike, kuna omatakse abikaasaga ühist ettevõtet viimase nimel. Peremeeste rühmas, kes töötavad ilma abitööjõuta, on siiski 40% naisi. Kõrget naiste osatähtsust näitab tööliste rühm — naistöölisi üldarvust 44% ehk 88 tuh. isikut, mis üle poole iseseisvat teenistust omavaist naisist.



Meie suurtööstus lasub tähtsal määral naistööjõu õlgadel: suurtööstustööliste üldarvust on 40% naisi ja see naiste osatähtsus püsib peaaegu muutmata kogu iseseisvuse-ajal. Suurtööstuses võib nimetada naiste tööalaks tekstiiltööstust, kus töötab 65% naisi selle ala tööliste koguarvust; käesoleval ajal leiab tekstiiltööstuses tööd 7,4 tuh. naist.

Prægusel ajal, tööjõupuuduse perioodil, leiab naistööliste tööjõud üldiselt täiel määral rakendust.

Põllumajanduses töötab üle 40 tuh. naisteenija ja taludes tuntakse naistööjõust teravat puudust. See omakorda raskendab taluperenaiste olukorda, kes tööliste puudusel peavad ikka rohkem ja rohkem jagama

oma tööjõudu koduse talituse ja välistööde vahel, peavad aitama kaasa põllul, heinamaal ja mujal.

Naisametnikke ja -vabakutselisi oli rahvaloenduse andmeil 12 tuh. isikut 25 tuh. mehe vastu, kusjuures väikesearvulises vabakutseliste rühmas oli mõlemaid peaaegu võrdselt. Riigi- ja omavalitsuse teenistuses on haritud naistööjõud leidnud laialdast rakendust. Kuid juhtivaile ja rohkemtasutavaile kohtadele on naiste juurdepääs tagasihoidlik. Siin seisab ees suur töö edasipääsuvõimaluste leidmise ja vastava ettevalmistuse omandamise mõttes.

Naisharitleaste avaramaks tööpõlluks võib pidada kooli; koolipõllul töötab ligi 3000 naisõpetajat. Algkoolõpetajaist on pooled naised ja seda püsivalt juba aastaid. Naisõpetajate perest on võrsunud rida tublised algkoolijuhatajaid, mitte ainult provintsis, eriti ka pealinnas. Keskkooliõpetajaist on ümmarguselt 40% naised, kusjuures üksikute koolide õpetajaskond koosneb suures enamuses naisõpetajaist. Märkida tuleks keskkoolide naisõpetajate võrdlemise viisa edasijõudmist koolijuhatajate kohtadele. Sobivate kandidaatide puudus ei võiks olla takistuseks mitmesajaliikmelise naisõpetajate-pere juures, pealegi, kus olemas rida kauaaegse praktikaga abijuhatajaid.

Teine ala, kus haritud naised on rajanud omale laialdase tööpõllu, on tervishoid, eriti arsti-kutse. Esimesed naised, kes astusid kõrgemasse õppeasutisesse, õppisid arstiteadust ja praegusest naisarstide koosseisust on 45 lõpetanud ülikooli enne 1920. aastat. Iseseisvuse ajal on naisarstide arv kasvanud kiiresti; registreeritud naisarste oli 1921. a. 24 ja 1936. a. 197, seega on arv rohkem kui kaheksakordistunud.

Arsti-kutse on ühtlasi ala, kus naised on leidnud võimalusi oma teadmiste tõhusaks rakendamiseks: omame naisarste kooliarstidena, imikutekodude juhatajana, emade ja laste tervishoiuandlata juhatajana, osakonnajuhatajana haiglais, laboratooriumide juhatajana jne. Naisarstidele tööpõllu laienemiseks näib tulevikus võimalusi olevat.

Tartu Ülikooli õppetegevusest ja teaduslikust tööst võtab osa üks dotsent, kaks õppeülesannetäitjat, kaks lektorit, seitse vanemat assistenti, üks konservator-assistent ja rida nooremaid abijõude, peale selle laborandid ja apteegi abijuhataja. See nimestik on võrdlemise lühike ja tuleviku ülesandeks peaks olema leida siin teid kiiremaks eduks.

Kokkuvõttes näeme, et naise tööjõud omab Eesti majanduses ja ühiskondlikus elus asendamatu tähtsust. (Ja seda mitte ainult viimasel ajal, ka enne iseseisvust on eesti naise käed olnud tulvil tööd. Jutt pöördumisest koju on kuidagi võõras, väljast laenatud, kõlab muinasjutuna meie tegelikes oludes. See jutt peaks kord juba lõplikult päevakorrast ära jääma, kuna asemele on panna terve rida ratsionaalsemaid ja tarvilikumaid küsimusi, nagu naise võimalikult parem kutseline ettevalmistus, töötingimuste parandamine, töötasuvuse tõstmine, suurem edu intelligent-tööladel ning palju teisi probleeme.)

—k

## VEEL SOOME JA EESTI „KOHVIKUKÖNEDEST“

Refereerides eelmises „Akadeemia“ numbris teost soome kohvikukõnelustest „Pidot tornissa“, ütlesin mõne sõna ka kohviku kui vaba mõttevahetuse koha tähendusest üldse. See tahtmatu „kaitsekõne“ oli provotseeritud ühe meie ajalehe kirjutusest, kus poliitilise tagamõttega mõnitati „kohviku mitte-midagi-tegijaid.“ Arvasin, et sellised ja selletaolised ümbropsu lahmimised sobivad ehk küll „tasalülitatud“ riikide „kamandamiste“ pooldajatele, mitte aga demokraatia ülesehitajatele. Millägipärast on aga nüüd O. Loorits äkki leidnud, et see üsna üldsõnaline „kaigas“ olevat visatud just tema pihta ja on „Varamus“ vastu „karjatand“ kaunis mahlakate vägisõnadega *ad hominem*. Kuna ta seejuures ometi ise mõnab, et kohvikukõnelustel siiski ka võib olla teatavat positiivset tähendust, vähemalt Soomes, ei ole mõtet selles suhtes tühja vaidlust jätkata. Sest ka siinkirjutaja ei ole iial mõtelnud eitada, et igat kokkutuleku kohta võib tarvitada ka klatšimiseks, asjatuks ajaviitmiseks jne. Olen ise neid kohviku pahesid avalikult hurjutand juba kümne aasta eest ja tegin seda ka nüüd. Kogu mu sõnavõtu üheks sihiks just oligi seadida soome kohvikukõneluste tulemusi eeskujuks meilegi omadele, mis enamasti on palju tühisemad. Igatahes polnud see mingi „vaimustus meie kohvikukultuurist“, nagu „Jõuab“ mu kallis vastustaja ühes teiste mõttemoonutustega. See tahtis ainult toonitada, et kohvikul võib olla ka positiivset tähendust ja et seepärast ei maksaks eemalseisvaid masse demagoogiliselt ässitada nende kui ka üldse teoreetilisema mõtlemise ja vaba intelligenti vastu. Sest see ässitus on ju praegu moes pooles Euroopas.

Mis puutub klatšidesse, siis levitavad neid teatavasti kodused „ekskluüsiivsed“ kohviringid veel palju hullemal. Ja elava fantaasiaga isikule piisab selleks isegi päris juhuslikest kohtamisist. Kohvikul on vähemalt see hea omadus, et seal võib teisitimõttelejale lihtsalt juure minna ja mõned asjad klaariks kõnelda, enne kui ta mõne vildaka pähepiste pärast avalikult „lahmima“ läheb. Sagedasem mõttevahetus ehk takistaks ka selliste tagakiusamiskomplekside tekkimist, mis kõikjal kujutleb endale vihamehi, hirmsate klatšide levitajaid, jah, koguni „kärvamise“ soovijaid! Tõstan kõik kümme küünt taeva poole ja vannun, et mina O. L. vastu küll sellist vandeseltsi või „saatejaama“ pole näind!

Kuid ei maksa vähehuvitavate isiklike asjadega tüüdata avalikkust. Provesteerima pean ainult, kui O. L. oma mõistatuslikus vihavalangus nagu mind vastutavaks teeb kogu eesti kohvikupubliku ja isegi vist kogu omaaegse rahvaerakonna tegevuse eest!! O. L. teab ju ometi, kuidas minu vahekord viimasega ikka on olnud — aga ta vist ei tea, et minu maitsese natuke imelik näib just maaslamaajale minna kabjahoope jagama, samuti nagu oma endistele sõpradele. Teine asi on kellegi tegevusele või ka isikule kriitiliselt suhtuda, teine asi aga omavahel sõimlema hakata ajal, kus enam kui kunagi on vaja kõigi isamaaliste tahete koostööd a u s a demokraatia päästmiseks.

Ei saa, ei saa rahvuslikku üksmeelt, kui igaüks ainult oma tahet peale surub kõigile. Ei saa õiget üksmeelt ka sellega, kui igaüks meist kinni peab endistest „lahmimisvõtetest“, s. o. hoolimatuist, pahatahtlikest, sihilikest liialdusist ja halvustusist. Kui näit. üks lihtsalt konstateerib umb., et „naljatades

võrreldakse nüüdseid tsensuuriolusid veneaegsetega“ ja siiski veel juure lisab, et mitmes suhtes see areng on olnud paratamatu, teine aga selle põhjal tõttab peale kaebama, et eelkõneleja kogu tsaariaegset korda „paradiisiks“ ja nüüdset „põrguks“ peab — kas see pole siis vähemalt 50% ebaõige insinuatsioon? Või kui keegi ise peab, ütleme, „vana vaimu“ pooldamist mõttetuks, ja siiski teisi mõnitab tolle eest, et need pole teind viimase kaitseks maksva korra vastu selliseid tegusid, mille eest vanasti Siberisse saadeti — on see siis provokatsioon või lihtsalt asjast hoolimatu kahjurõõmutsemine? Võiks ehk pigem mõista, miks suurem osa Tartu intelligentsist on nii passiivselt äraootaval seisukohal, miks ta suhtub pessimistlikult „vanasse“ kui ka „uude“ vaimu, mille kaasakujundamiseks tema tahe ju on tegelikult enamasti välja lülitet. Passsiivsus pole kiita, aga ega enda maksmapanek kõigi abinõudega kah pole ainus väärtuste mõõdupuu.

On üldse veider ja rumalalt üldistav see viimasel ajal lööksõnaks saand jutt „Tartu vaimust“ jne. Aga selle asemel, et ka tartlased ise hakkaksid oma kodulinna mõnitama, võiks ehk leida siiski ka natuke vähem „steriilseid“ aktiviseerimisvahendeid.

Kas „Pidot tornissa“ on tähtis teos või mitte, selle üle võib muidugi vaielda. O. L. hindab teda igatahes alla, võttes teda täitsa ekslikult ainult Y. Kivimies'i arvamiste väljendusena — millisena ta oleks ju otse võimatult ebaühtlane. (L. pole vaevaks võtnud oma vigu parandada isegi pärast minu artikli lugemist!) Mina pean teda tähelepanuvaks mitte niipalju ta ühistulemuste, kui sellepärast, et ta väljendab paljude paremate soome noorema põlve kultuuritegelaste seisukohti ja on mitmeti esindav sealgi läbielatatavale murrangule. — Et ma aga Soome teoseid (mida saadetakse „reklaamiks“ just niisama, nagu see on kõige tavalisem asi Eestigi teoste arvustuste puhul!) ühekülgselt kiidaksin, seda ei või vist küll ütelda keegi objektiivne lugeja. Kahjuks on soome kirjanduselu tutvustamine üldse küll, jah, mulle jäänd nagu (väga tülikaks!) erikohustuseks sellest nooruse „hõimuumantika“ ajast — mida mõni teine mees olevat tarvitaud ainult karjääriks... Kuid ons O. L. seepärast „Liivi haige“, et ta Liivi elu on püsivalt tutvustand?

Ei maksa pikemalt peatuda sel omapärasel sõnavõtul, kus peagu igas teises lauses on pool tõtt, pool luulet. See puudutab palju aktuaalseid küsimusi, kuid teeb seda kahjuks viisil, mis ei lase sündida ühelgi asjalikumal vaidlusel.

Millepärast seisis mul selle lugemisel kogu aja meeles meie „vana“ ja „pooluue“ vaimuga sotsialistide omavaheline sissisõda. Seal antud kõrva-kiiludest rõõmutsevad muidugi eriti „töölisklassi vaenlased“. Ja sellel alal mina küll ei tahaks pälvida teenetemärki!

Loodetavasti ei leidu seepärast käesolevas pealesunnitud vastuses selliseid solvusi, kui ta provotseerijas. Muide, O. L-ga on ikka väga huvitav ja õpetlik vestelda siis, kui ta ülijulgele „lahmimistele“, ta originaalseile ja kõigil aladel otse apodiktillise autoriteetsusega väljendet arvamistele otsekohe saab ka vastu vaielda, asju ka teiselt poolt valgustada, ta paradoksaalseid hukkamõiste pehmendada jne. Kahjuks selline vestlusstiil aga nagu ei sobiks poolriikliku „Varamu“ paljukohustavaile lehekülgedele, vaid pigem just — kohvikusse.

20. IV 38.

A. A.

## SISEPOLIITILINE RINGVAADE

**SISSEJUHATUSEKS.** Käesoleva ringvaate ulatusse langeb sisepoliitiliselt ülimalt tähelepanuvääriv ajalõik. Aprill 1938 oli Eesti riiklikus elus suursündmustekuu selle sõna kõige otsemas tähenduses. N. n. üleminekuajajärk jõudis täielikule lõpule — küremini, kui seda oodata osati. Uue parlamendi — riigikogu — kokkuastumisele 21. apr. järgnes kohe vabariigi presidendi ametisseadmise protsetuur. Nelja päeva jooksul, 21.—24. apr., oli riigikogu pidulikult avatud, Riigivolikogule ja -nõukogule juhatus valitud, presidendi kandidaadid hääletatud, president valitud, ametivanne antud ja pidulik ametisseastumine sündinud. Pühapäeval, 25. apr. kell ½6 p. l. üle riigi kostnud suurtükimürin ei kajastanud mitte ainult esimese presidendi ametisseastumist, vaid ka üleminekuajajärgu lõppu. Nende ridade kirjutamise silmapilgul ainult puudub veel uue põhiseaduse alusel ametisse määratav vab. valitsus, vanale on ülesandeks tehtud edasi valitseda. Kuid uuendatud valitsuse ametisse-määramine on ainult päevade küsimus.

**RIIGIKOGU.** Riigivolikogu ja Riiginõukogu kokkuastumine 21. apr. sündis erilise pidulikkuseta. Riigihoidja võttis rahvaesindajailt vandetootuse ja pidas lühikese kõne. Avakoosolekud pidasid Riigivolikogu ja Riiginõukogu juba eraldi. Kui riiginõukogus esimehe ja kahe abiesimehe valimine läks võistlevate kandidaatideta ja ainult paari vastuhäälega, siis riigivolikogus 2. abiesimehe valimisel seati üles kaks kandidaati — üks Rahvarindest, teine väljastpoolt. Viimane jäi küll suurde vähemusse, saades 78 äraantud häälest 19, kuid tähelepanuvääriv oli asjaolu, et rahvarinde kandidaat sai vähem hääli (59), kui on tegelikult rindesse kuuluvaid Riigivolikogu liikmeid (64). See näitab, et väikese osa juures oli siiski läbi löönud seisukoht, anda vähemusele juhatuses esindus. Enamus asus aga nähtavasti teissugusel seisukohal. Esimesel töökoosolekul aga, kui kujundati amnestia-seaduse komisjoni, valiti 16-liikmelisse komisjoni kaks vähemuse esindajat. See laseb oletada, et edaspidises töös komisjonidesse pääsevad vahest ka vähemuse esindajad, mis edukat tööd aina kindlustaks. Millised on need eelnõud, mis Riigivolikogule edaspidi arutamiseks esitatakse, see selgub vahest siis, kui astub tegevusse uus valitsus. Siis selgub ka, kaua uue parlamendi esimene istungjärk üldse kestab. Riigihoidja, nüüd juba presidendi ühe mõtteavalduse järgi jätkuvat uuel rahvaesindusel tööd umbes juunikuu keskpaigani. Traditsioonide kujundamise seisukohalt uues olukorras on ka huvitav ära oodata, missugusel viisil uus valitsus esineb Riigivolikogus selle usalduse saamiseks, kas esitatakse töökava-deklaratsioon, nagu see oli vana põhiseaduse ajal, või valitakse selleks mõni muu tee.

Missugused rühmitused Riigivolikogus kujunevad, selle üle on veel varajane otsustada. Poolametlikult sai teatavaks, et on kujundatud Rahvarinde rühm, millesse kuuluvat 64 rvlk. liiget. Ametlikult teatati „Tööraha ühtlusrühma“ kujundamisest, millesse kuulub 6 rvlk. liiget, 2 rvlk. liiget, kes ka peaksid oma seisukohtade poolest sellesse rühma kuuluma, on sealt siiski eemale jäänud. Venelasedki on kujundanud oma 3-liikmelise rühma. Kuna riigivolikogu valimistel mingeid rühmitusi ei saanud figureerida ja poliitilise grupeerumise võimalused teegliku töö ajaks jäeti, siis on nüüd muidugi huvitav jälgida, kuhupoole asjad arenevad.

**VABARIIGI PRESIDENDI** valimise küsimuses saabus selgus juba siis, kui oli valitud Riigivolikogu ja kujundatud omavalitsuste esinduskogu. Oieti võidi tulevase presidendi isiku asjus täpseid ennustusi teha juba varemgi. Sest kes teine olekski saanud kerkida võistlustpakkuvaks kandidaadiks mehe kõrval, kes 4½ viimast aastat seisnud riigi juhtimise eesotsas ja seda teinud silmapaistvate tagajärgedega. Kandidaatide ülesseadmisel jüripäeval, 23. apr. ei esitatudki Riiginõukogus ja omavalitsuste esinduskogus vastaskandidaati. Riigivolikogus esitati küll ka teine kandidaat, kuid seda nähtavasti rohkem taktikalistel kaalutlustel, kui lootuses vastaskandidaadile enamust saavutada. Kahe kandidaadi korral oleks küsimuse otsustanud rahvas üldhääletusel. 79 häälest anti Riigivolikogus K. Pätsi poolt 65, vastu 14, kuna Riiginõukogus ja esin-

duskogus oli tühje sedeleid märksa vähem: esimeses 2 kolmekümne üheksast, teises 5 sajaneljateistkümnest. Sellega oli K. Päts kõigi kolme kogu poolt üles seatud ainukandidaadina. Presidendi valimisseaduse kohaselt astus kõigi kolme asutuse ühine valimiskogu järgmisel päeval kokku, et presidenti lõplikult ametisse valida. 238 koosolijast (2 valimiskogu liiget puudus haiguse pärast) hääletas K. Pätsi poolt 219, kuna 19 andis tühjad sedelid. Seega hääletas poolt kaugelt suurem enamus, kui nõuab valimisseadus  $\frac{3}{5}$  240-st). K. Päts oli valitud esimeseks Vabariigi Presidendiks uue põhiseaduse järgi. Samal päeval kell 17 astus Riigikogu kokku pidulikult koosolekuks, kus president andis ametivande. „... pühalikult töotan vankumata kaitsta Eesti Vabariigi põhiseadust ja seadusi, õiglaselt ja erapooletult teostada minule antud võimu ja ustavalt täita oma kohuseid kõigi oma võimete ja parima arusaamisega Eesti Vabariigi ja rahva kasuks.“ Kindlalt tulid need seaduse tektis ettenähtud sõnad vana riigimehe suust. Oma sõnavõtu riigikogu ees lisis president sellele veel muu hulgas: „Mina töotan olla meie rahva poolt loodud demokraatlike asutuste toeks ja abiks, et nad leplikus meeles täidaksid ülesandeid, mis neile on pandud. Mina tahan oma viimset eluaastat pühendada sellele tööle täie andumusega ja loodan, et kogu meie rahvas sellele tööle isamaa-armastuses saab kaasa aitama ja toetama.“ Riigikogust sõitis president Tartu ratsameestest eskordi saatel Kadrioru esinduslossi, kuhu kogunesid ka vab. valitsuse liikmed, ja kus sõjavägede ülemjuhataja ja peaministri k. t. talle üle andsid kõrgemad aumärgid. Tallinna rahvas kogunes hulganisti jälgima presidendi sõitu läbi linna. Ilm oli kevadiselt ilus ja päikesepaisteline. Saagu esimese presidendi 6-aastane valitsemisaeg sama kaunis ja päikesepaisteline!

**DEKREEDIANDLUS** enne uue parlamendi kokkuastumist oli väga intensiivne. Valitsus oli nähtavasti juhitud püüdest lõpule viia kõik need reformid, mis tal juba pikemat aega käsil olid ja missugused reformid olid tingitud osalt ka uuest põhiseadusest, s. t. et tegelikult olukorda uue põhiseaduse mõttega kooskõlla viia. Sellistena peab mainima dekreeidi korras antud linna-seadust, maakonnaseadust, trükiseadust, ühingute ja nende liitude seadust ja koosolekute seadust. Peale nende veel terve rida teisi, mille ulatus siiski väiksem.

Maakonnaseadusega, mis jõustus 1. maist s. a., peab lahenema pikki aastaid kestnud maaomavalitsuse kriis. 1933. a. põhiseadus tahtis selle küsimuse lõpetada lihtsameelse rusikaraksatusega: ta kustutas maakonnaomavalitsuse põhiseadusest üldse. Kuid nagu mäletame, oli see kustutus suure demagoogia õieks ja jäi ellu viimata. Vabariigi valitsus, asudes pärast 12. märtsi 1934. a. erakorralistesse oludesse, ei likvideerinud maakonna-omavalitsusi, vaid kujundas nende asemele ajutised maavalitsused, kes seniajani ilma maavolikogudeta ajasid maaomavalitsuste asju.

Uus maakonnaseadus loob maaomavalitsusele sootuks uued alused, võrreldes endisega. Üldisel alusel valitud maavolikogu asemele astub valla- ja linnanemate hulgast nende endi valikul kujundatav maavolikogu. Nõnda saab maakonna valijaskond maavolikogu kujundamisest osa võtta veel ainult kaudselt vallavolikogude ja vähemate linnade volikogude liikmete valimisega, kes omakorda valivad valla- ja linnanemad, kelle viimaste keskelt valitaksegi maavolikogu sellekohasel täiskogu koosolekul.

Otsustav ja peaosas maakondade juhtimisel läheb maavanemate kätte, kes ametisse nimetatakse vab. presidendi poolt, kusjuures normaalne ametaja kestus on 6 aastat. Maavolikogule on seadusega määratud laialdasi ülesandeid, kuid otsuste täideviimisel on maavanemal otsustav sõna kaasarääkimiseks. Ta võib otsuste elluviimise seisma panna ja küsimusi uuesti arutada lasta. Lõpuotsuse tegemine on siseministri käes, kes otsuste täitmise võib seisma panna.

Maavanem on maakonna juhi seisukohale asetatud ja ta on ühtlasi keskvalitsuse esindajaks maakonnas. Ta on otseses alluvuses valitsusele. Maavalitsuse liikmed — maanõunikud — valitakse maavolikogu poolt maavanema ettepanekul. Maanõunikud asetuvad seniste maavalitsuste-liikmetega

võrreldes rohkem eriteadlaste ülesannetesse maakonnas, kes juhivad vastavaid alasid. Maakonna rahvaga kontakti-pidamiseks valib valla- ja linnavanemate täiskogu oma esindaja maavalitsuse juurde, kuid igakord ainult üheks aastaks. Peale selle võib maavalitsuse koosolekuist sõnaõigusega osa võtta prefekt, mis on mõeldud ametikandjate omavahelise koostöö arendamiseks ja hõlbustamiseks.

Üldiselt uus maakonna-seadus taotleb tsentralisatsiooni, võimu koondamist keskkohhta, vastandina endisele detsentralisatsiooni põhimõttele maaomavalitsuse alal, kus kõik küsimused otsustati kohal ja kus maaomavalitsuse juhid valiti üldise valimisõiguse alusel valitud maavolikogu poolt. Uus maakonnaseadus otsib keskteed omaaegse olukorra ja 1933. a. põhiseaduse vahel. Kuidas ta seda sihti saavutab ja milliseid hüvesid ta endaga kaasa toob, see selgub müdugi siis, kui uus seadus ellu on rakendatud ja tulemasi hakkab näitama.

**Linnaseadus** hlkvideerib kõigepealt alevi kui omavalitsus-ühiku. Kõik 14 alevit saavad linna nimetuse, välja arvatud Võõpsu, mis ühendatakse Rääpina vallaga. Lõpuks on see ju ükskõik, kas linn või alev, küll on aga otstarbekohasem valitsemise korraldamise seisukohalt, kui omavalitsuse liike on vähem. Linnad liigitatakse kolme astmesse. Esimene aste — elanike arvuga üle 50.000 (s. t. Tallinn ja Tartu), teine — 10.000—50.000, kolmas — kus elanikke alla 10.000. Astmetele vastavalt korraldatakse ka linnaomavalitsuste organid. Tallinn kui pealinn (pealinna määrab vab. president) saab ülelinnapea, Tartu ja teise astme linnad linnapea, kolmanda astme linnades tulevad aga linnavanemad. Tallinna ülelinnapea nimetatakse presidendi poolt, Tartu linnapea vab. valitsuse poolt, kuna kõigis teistes linnades valitakse linnapead ja -vanemad volikogu poolt. Nimetamist peetakse vajaliseks tihedama kontakti pärast keskvalitsuse ja kohaliku omavalitsuse vahel. Volikogude volitused kestavad 5 aastat.

Linnaomavalitsuste juhtide võimupiirid laienevad senisega võrreldes tunduvalt. Nendel on muu hulgas edasilükkava veto õigus volikogu otsuste suhtes. Lahkarvamiste korral on lõpusõna siseministril. Kolmanda astme linnades, s. t. niisugustes, kus elanike arv alla 10.000, ja kui väikelinn ei ole maakonnalinnaks (näit. Otepää, Elva, Keila jne.), puudub kollegiaalne linnavalitsus täiesti, kogu asjaajamist juhib linnavanem, kes valitakse ametisse linnavolikogu poolt. Tema ettepanekul siseminister nimetab talle abi. Väikeste omavalitsusüksuste juhtimiseks leitakse see olevat kõige otstarbekohasem. Pealegi alluvad linnavanemad oma maakonna maavanemale, kes teostab nende tegevuse üle järelevalvet. Linnade üldjärelevalvet teostab siseministeerium.

**Trükiseadus** on õieti kõigi nende määruste ja suuliste korralduste, mis viimaste aastate jooksul, alates 12. märtsist 1934. a. kehtima pandud seadusse valatud kuju mõningate muudatuste ja täiendustega. Seadus baseerub Põhiseaduse § 15., mille järgi mõtete avaldamise vabadust kas sõnas, trükis, kirjas, pildis või kujutuses võib seadusega kitsendada riigi julgeoleku, avaliku korra, kõlbluse ja kodaniku hea nime kaitseks. Sellelt seisukohalt lähtudes uus trükiseadus määrab, mis perioodilisel trükitootel — ajalehel, ajakirjal jne. on keelatud avaldada. Keelud on koondatud 14 punkti ja seal öeldakse muuhulgas, et on keelatud avaldada: lugupidamatust sisaldavaid kirjutusi, kujutusi riigi, rahvuse, demokraatliku riigikorra, valitsuse, presidendi, riigikogu, sõjaväe, ülemjuhataja, riigikohtu, õiguskantsleri ja riigikontrolöri kohta; ebaõigeid või moonutatud teateid riigi- ja omavalitsusasutuste tegevuse kohta, samuti on keelatud otsitult mahategev toon nende asutuste tegevuse kohta; teateid asutuste tegevusest, mille avaldamine ei ole veel lubatud; ei või avaldada teateid, mis riivavad avalikku julgeolekut või riigikaitse huve; keelatud on ässitav toon ja vaenule õhutamine rahvakihtide vahel; ei või avaldada mõnitavaid või söimavaid vaidlusi teise trükitootega, samuti teateid vägistamistest, vallastest tapmisest ja enesetapmistest; ei tohi avaldada teateid valitsuse, riigikogu või nende komisjonide kinnistest istungitest jne. Eripunktid on pühendatud ka kõlblust ja sündsustunnet riivavale sõnumele ja ku-

jutusile. Seadus määrab, et perioodiline trükitoode oma sisult, toonilt ja väljendusviisilt peab olema rahva elu ülesehitav ja kasvataav. Toimetajad peavad hoiduma kõigest, mis kahjulik Eesti Vabariigile või mis süüdlaslik kaaskodanike suhtes. Veel nõuab seadus, et pealkirjad teatel ja sõnumeil presidendi, riigikogu, valitsuse, sõjavägede ülemjuh., õiguskantsleri, riigikontrolöri ja kohtute tegevuse kohta peavad olema lauseehituselt võimalikult jaatavas vormis. Määratakse kindlaks, missuguste ametisikute või asutiste poolt saadetavaid teateid trükitoode on sunnitud avaldama ja kelle soovivaaldusi ta on sunnitud arvestama.

Silmapaistva erinevusena senisest korrast nõuab uus seadus, et trükitoote vastutavaks toimetajaks peab olema sama trükitoote peatoimetaja ja et vastutavaks toimetajaks ei saa olla isik, kes on Riigivolikogu või Riiginõukogu liige. Viimane punkt kõrvaldab võimaluse rahvasaadiku puutumatusel varjul pääseda vastutava toimetajana teenitud kohtuliku karistuse täideviimisest. Et peatoimetaja peab olema ka vastutav, sellega taotletakse sisulise vastutuse kõrval ka vormilist. Sellega kaob meie ajakirjandusest n. n. „istumistoimetajate“ seisus lõplikult. Soliidsemad väljaanded on selle olukorra juba varem lõpetanud.

Trükiseaduse eeskirjade täitmise järelevalvet teostab siseministeerium. Siseministril on õigus teha hoiatusi vastutavale toimetajale seaduse eeskirjade vastu eksimise, samuti soovivaalduste mittearvestamise pärast. Kui see ei mõju, võib minister trükitoote 1 aastaks sulgeda või tühistada erakuulutuste avaldamiseks antud loa. Nimelt uue seaduse järgi otsustatakse trükitoote ilmumiseks loa andmisel eraldi ka kuulutuste avaldamise luba. Peale selle on aga ministril veel õigus nõuda väljaandjalt vastutava toimetaja asendamist uue isikuga. Täiesti uus on ka seaduse see paragrahv (38.), mis ütleb: Seismapandud perioodilise trükitoote väljaandja ei või: 1) anda välja seismapandud perioodilise trükitoote asemel registreeritud, kuid veel mitte ilmunud perioodilist trükitoodet; 2) saata seismapandud periood. trükitoote tellijale tema väljaandel ilmuvaid teisi trükitooteid; 3) registreerida ühe aasta jooksul arvates periood. trükitoote ilmumise seismapanekust uut perioodilist trükitoodet.

Nende punktidega on suletud väljapääsuteed, mida seni kasutati ajalehete seismapanemise puhul edasi-elamiseks ja millist võimalust kasutas alles hiljuti üks väljaandjaid ajalehe sulgemise puhul.

Kokkuvõttes võib uue trükiseaduse kohta märkida, et see annab siseministeeriumile mõjuvad vahendid trükitoodete üle järelevalve teostamiseks.

Ühingute ja nende liitude seadus ei too endaga erilisi muudatusi senisesse korda. Märkimist väärib, et seadus fikseerib need tegevusalad, mis ühinguil ja nende liitudele keelatud. Nad ei tohi arendada tegevust: 1) mis riivab Eesti riigi ja rahvuse au; 2) mis väärhindab, õõnestab või eitab kehtivat riigikorda; 3) mis kõigutab lugupidamist riigi juhtivate võimkandjate ja riigi ning omavalitsusasutiste vastu; 4) mis halvab riigikaitset või rikub riigi välispoliitilisi suhteid; 5) mis õhutab vaenu või tekitab vastuolusid üksikute rahvakihtide või muude ühiskondlike rühmituste vahel või muul viisil kahjustab ühiselulise solidariteedi või rahva ühtluse kujunemist; 6) mis käib kõlbluse või maa heade kommete vastu või riivab kodaniku eraelu või ta head nime.

Senises olukorras oli tarvis kaitseseisukorda, et selliseid kahjuliku tegevussuunaga ühinguid ja liite pidurdada.

Poliitilised organisatsioonid ehk erakonnad, mis asutatud endise seaduse alusel, kuuluvad likvideerimisele 2 kuu jooksul pärast seaduse jõustumist. Seadus jõustub 7. mail s. a. Uute poliitiliste parteide korraldus lahendatakse eriseadusega.

Koosolekute-seadusega fikseeritakse need piirid, millest ei saa üle minna koosoleku-vabaduse kasutamisel. Seaduses on senisega võrreldes uudsusena ette nähtud, missuguseid avaldusi ei tohi koosolekuil teha, et mitte sattuda vastuollu põhiseaduses määratud põhiõiguste alustega.



Koha- ja kinnistusüksuste nimede korraldamise seadus taotleb külade, alevikkude, asulate, ja haldusüksuste nimede eestitamist, samuti labaste nimede muutmist.

Töövõtjate kutseühingute ja nende liitude seadus, äride ja kontorite töökorralduse seadus ja veel mõned teised seadused, mis kõik anti dekreedide korras enne riigikogu kokkuastumist, pangevad lõpupunkti valitsuse reformilistele töödele nelja viimase aasta jooksul.

Nüüdsest peale läheb seadusandlus jälle parlamenti kaudu. Esimese eelnõuna arutab parlament nende ridade kirjutamise ajal amnestia-seaduse eelnõu, mis puudutab 1200 karistust kandvat või karistuse osaliseks langenud isikut, nende hulgas ligemale 200 poliitilist süüdlast. Valitsuse juhid täitsid oma lubaduse riigikorra vastu eksinute saatuse kergendamiseks siis, kui riik erakordsetest oludest välja jõudnud. Nüüd on see sündinud.

28. apr. 1938.

OSKAR MÄND

### SÕNAKE EESTI KULTUURIPROPAGANDAST

Eesti oma sugugi mitte pika iseseisvuseaja vältel on kahtlematult teinud õige tähelepanuväärseid edusamme õige mitmesugustel aladel, nii ka vaimsetel. Siiski just nendel aladel nõuaks meil veel nii mõnigi asi korraldamist. Üks seesuguseid on meie kultuuripropaganda väljaspool Eestit.

Meil oli raamatuaasta. Trükkisime „Kalevipoja“ ja rea teisi suurteoseid. Imetlesime neid ise ja laskisime neid ka mõnel oma lähemal naabril imetledakadestada — ja sellega oli lõpp. Võtsime ja võtame edaspidigi osa maailmanäitustest ja muudestki näitustest. Saime ja saame edaspidigi seal tunnustavaid hinnanguid — ja asi on unustatud. Meie teadlased avaldavad uurimusi ja kirjanikud kirjutavad teoseid. Nendest ilmub siin-seal mõni ülevaade — ja see on kõik.

Ja ikka jälle, kui satub kokku keegi eestlane mõne välismaalasega, siis võib ta imestada ja pahandudagi, kui julgeb, kui vähe teatakse meist.

Eesti suurmeestest, kellel meie endi arust võiks olla euroopaline kuulsus, teatakse väheseid ja neidki, keda juhtumisi tuntakse, peetakse skandinaavlasteks või lätlasteks!

Kui meil on oma teadus, kirjandus, kunst, majanduslikud, tehnilised, võib-olla poliitilisedki saavutised, siis katsugem neist ka midagi muu maailma teadvusse viia. On ju mõttetu, kui ilutseme ainult ise oma edusammude tulemuste juures.

Kurvaks illustatsiooniks kõigele eelöeldule olgu paar lauset Pariisis praegu veel osalt ilmunisel olevast *Encyclopédie Française*'ist, suurteos, mis haarab kogu kahekümnenda sajandi kultuuri. Peatüki all *Les Baltes* on kokku võetud Eesti, Läti, Leedu etnograafiline ülevaade, kus öeldakse: „Baltlased moodustavad hästi piiritletava etnilise terviku. Nende keeled, mis näitavad omavahel suurt sarnasust (?), on täiesti erinevad neid ümbritsevate rahvaste keeltest“. Ja edasi: „Teatavates provintsidel (!) tulevad pealeselle arvesse rohkearvulised rahvastiku elemendid, mis soome-ugri päritolu...“ Seega oleme siis kõikidele selle entsüklopeedia kasutajatele käesoleva sajandi lõpuni (sest järgmine entsüklopeedia ilmub alles kahekümne esimesel sajandil) „Balti teatava provintsi soome-ugri päritolu element“! Peatükis, mis käsitleb maailma keeli, on soome keele kõrval siiski ka eesti keel nimetatud.

Kuidas üle saada kirjeldatud puudustest, selleks võiksime eeskujuga võtta Skandinaavia maadelt, Soomelt ja Ungarilt. Nii näiteks on nimetatud esimesel kahel Sorbonne'i ülikooli raamatukogu juures oma eriline osakond, *Section Finno-Scandinave*, kuhu on koondatud neid maid käsitlevaid ülevaatlikke teoseid, leksikone, teaduslikke (eriti keelteaduslikke) ja ilukirjanduslikke raamatuid. Samuti on seal ka üsna rikkalik ajakirjanduse lugemislaua. Kõikide nimetatud maade suuremad kirjastused varustavad seda erikogu, saates sinna tasuta eksemplare oma tähtsamatest uudisteostest.

Ka ungarlastel on oma kultuuriline keskus, *Centre d'Etudes Hongroises en France*, arvuka raamatukogu ja lugemislauaga.

On selge, et meile on ülejõu seesuguse keskuse loomine, nagu on seda ungarlaste teadusliku instituudi ilmet kandev *Centre*. Küll võiks meil aga kõne alla tulla moodus, nagu see on soomlastel ja skandinaavlastel. Eriti kerge oleks seda korraldada Pariisis, kus on olemas asjasthuvitatud prantsuse ringkonnad ja nende seas ka isik (*Section Finno-Scandinave*'i juhataja), kes meeldi võtaks korraldustööd oma peale.

Seesuguste väikeste eesti kultuurikeskuste loomine võiks kõne alla tulla ehk üldse kolmes-neljas kohas Euroopa suurriikide pealinnades.

Seoses eelöelduga tuleks puudutada veel teistki küsimust. Soomel ja Ungaril, kõnelemata Skandinaaviamaist, on omad keelelektorid Euroopa ülikoolides, kus olemas soome-ugri keelte professorid. Nii näiteks Pariisis, aga ka mujal. Lektoritele makstakse palgad nende kodumaalt. Muud kulud, mis seotud lektorikohaga, kannab vastav ülikool. Ehk on meilgi põhjust kaalumisele võtta eesti keele lektorikohtade loomine paralleelselt soome ja ungari keele lektorikohtadega. Pariisi soome-ugri keelte professori andmetel olevat temal peaaegu iga aasta seitse kuni kümme õpilast, kes huvitatud eesti keelest.

On loomulik, kui tulevad asutamisele seesugused lektorikohad, et nende lektorite ülesandeks on ka kohaliku vaimuelu olulisemate avalduste jälgimine. Igal juhul tuleks neil võimalust mööda kaasa lüüa seesugustes küsimustes, mis kuidagi võiksid puudutada nende kodumaad. Sel moel ehk leiduks ka võimalusi sellelaadsete üllatuste vältimiseks, nagu on seda eespool tsiteeritud entsüklopeedia artikkel.

Kokkuvõttes võib öelda, et on küllaltki oluline Eestile asuda oma välise kultuuripropaganda süstemaatilisele organiseerimisele. Selle teostamisest tohiks ehk huvitatud olla meie Välis- ja Haridusministeerium, osalt ka ülikool.

Esimeseks sammuks sel alal oleks: 1. Eestis vastava keskorgan*i* loomine, mille ülesannete hulka kuuluks:

- a) võimaliku praegutehtava kultuuripropaganda süstematiseerimine,
- b) välismaiste ülikoolidega lepete tegemine eesti erikogude loomise asjus,
- c) hädapärasematest käsiraamatutest põhikogude moodustamine ja nende laialisaatmise eest hoolitsemine,
- d) loodud kogude pideva varustamise korraldamine ja selleks Eesti kirjastustega kokkulepete saavutamine.

2. Eesti keele lektorikohtade loomine mõnede Euroopa suurriikide ülikoolide juurde, kus soome ja ungari keele lektorikohad juba olemas.

Veel võiks kõne alla tulla, et loodav keskorgan hakkaks iga aasta välja andma mitmekeelseid koguuilevaateid Eesti kohta. Need võiksid olla midagi Eesti Kirjanduse Seltsi „Eesti kroonika“ sarnast, kuid peaksid ehk pisut põhjalikumad olema, haarates kõiki Eesti eluavaldu, saavutusi ja edu ühe aasta vältel.

V. NILUS

---

#### TELLIJAILE.

Palutakse tellijaid, eriti eelmise aastakäigu tellijaid, võimaluse korral rufata tellimisraha tasumisega. Toimetus.

---

„Akadeemia“ ilmub 8—10 korda aastas. Tellimishind aasta lõpuni kr. 5.—

Toimetus: Alfred Koort, Hans Kruus, Ants Plip,  
tegev- ja vastutav toimetaja Jaan Ots.

Toimetuse kõnetunnid kella 11—12 äripäeviti.

Väljaandja: Üliõpilasseltside Vilistlaskogude Liit. Toimetuse aadress: Ülikooli  
15—3 Tartu, telefon 13-49, posti jooksev arve nr. 2389.

Ilmus 3. mail 1938.

E. K.-Ü. „Postimehe“ trükk, Tartus 1938.

# Akadeemiline Kooperatiiv

TARTU, ÜLIKOOI 15, TELEFON 63  
TALLINN—KOPLI, TEHNIKAÜLI-  
KOOI HOONE, TELEFON KOPLI 36

*Akadeemilise pere omaettevõtte kõige  
mitmekesisemate tarvete alal*

Ülikooli õpperaamatud ja loengute paljundused ✕ Ajalehtede ja  
ajakirjade tellimiste vastuvõtmine ✕ Ajaleheväljalõigete büroo

## TARTU LINNAPANK

Tartus, Raekojas. Telefonid 2-32 ja 11-32.

AKTIVA	Arvete seis 31. märtsil 1938. a.	PASSIVA	
Kassa . . . . .	38.813.10	Põhikapital . . . . .	308.259.34
Hoiuarved . . . . .	627.638.81	Tagavarakapital . . . . .	50.476.31
Väärtpaberid . . . . .	399.180.86	Amortisatsioonikapital . . . . .	11.513.13
Väärtused . . . . .	2.973.89	Hoiusummad . . . . .	5.166.362.74
Diskonteeritud vekslid . . . . .	3.483.229.39	Võlad teistes krediit- asutistes . . . . .	2.26
Tähtajalised laenud . . . . .	3.350.—	Korrespondendid . . . . .	39.500.21
Kontokorrent laenud . . . . .	1.065.667.22	Väljaantud garantiid . . . . .	101.671.98
Korrespondendid . . . . .	163.545.26	Mitmesugused krediit- torid . . . . .	6.234.29
Garantii deebitorid . . . . .	101.671.98	Tulud . . . . .	125.118.68
Mitmesugus. deebitorid . . . . .	6.234.29	Muud passivad . . . . .	37.187.25
Vallasvara . . . . .	16.824.15	1937. a. puhaskasu . . . . .	108.580.26
Kulud . . . . .	19.135.14		
Muud aktivad . . . . .	26.642.36		
	<b>Kokku: 5.954.906.45</b>		<b>Kokku: 5.954.906.45</b>

**TOIMETAB KÕIKI PANGAOPERATSIOONE.**

1.50/5769489

Ü. K.

# Eesti Rahvapank

Tallinnas, S. Karja nr. 19

Telefon nr. 425-55

**Teimetab  
kõiki pangaoperatsioone**

---

---

Ostab ja müüb  
välisraha ja igasuguseid kindlaprot-  
sendilisi väärtpabereid



*Kõik õllejoojad  
on ühel arvamusel*

**«LIVONIA»**

Pilseni

Eksport Pilseni ja

Tartu Musta õlle

*heas kvaliteedis*

**Ants Silvere õlletehas «LIVONIA»**

Tartu, Kalda 5/6, telef. 2-38.